

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

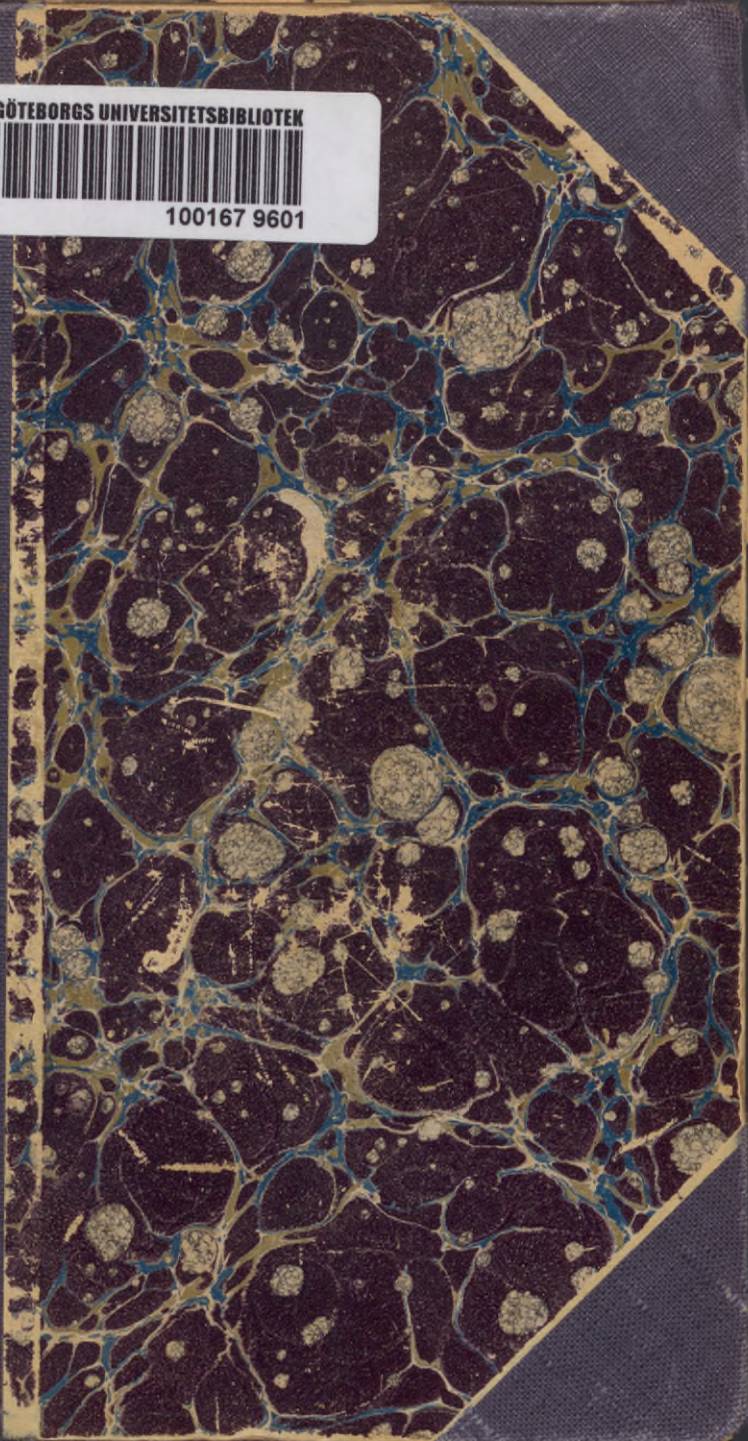
This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIKLIOTEK

100167 9601

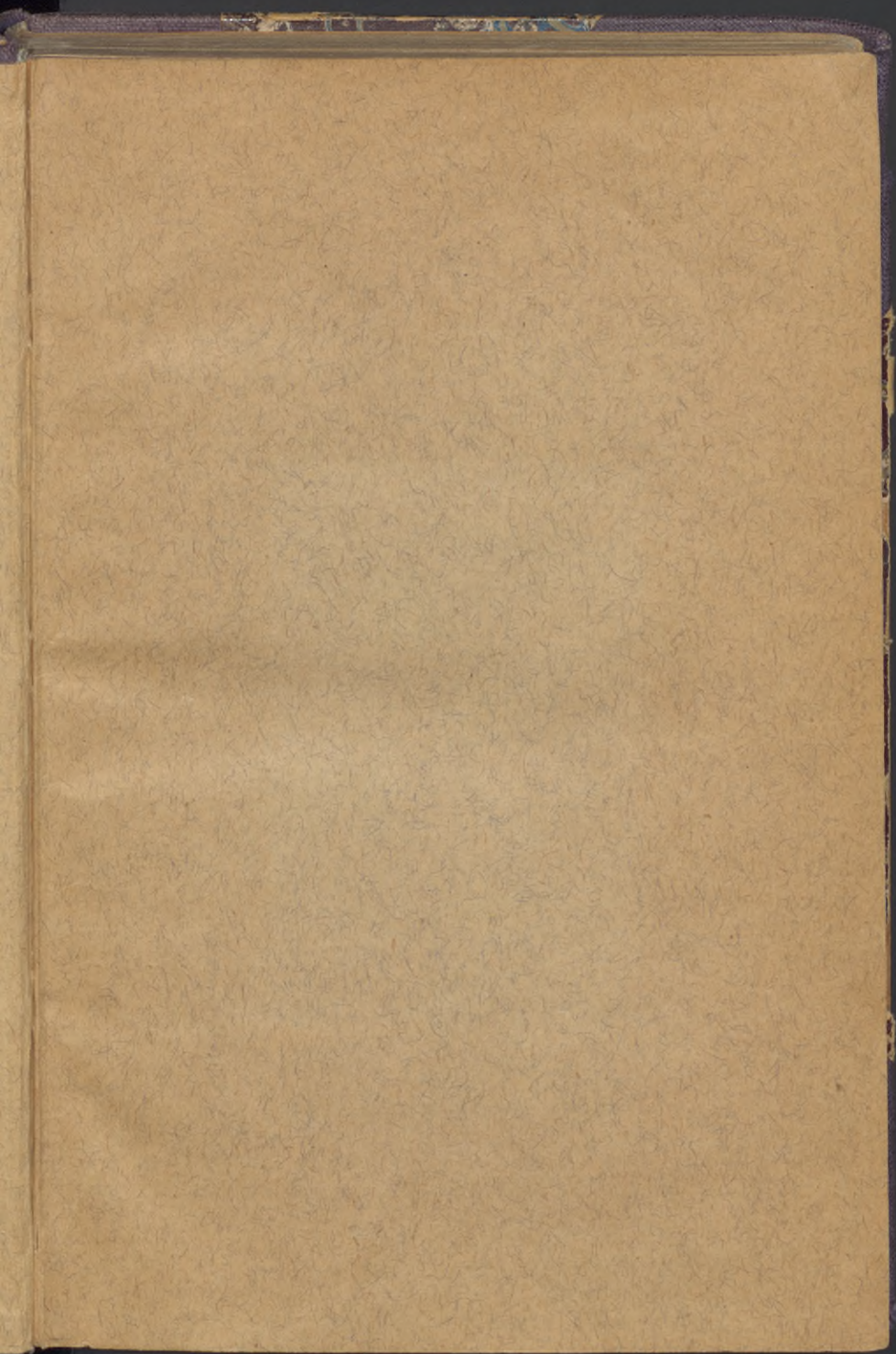

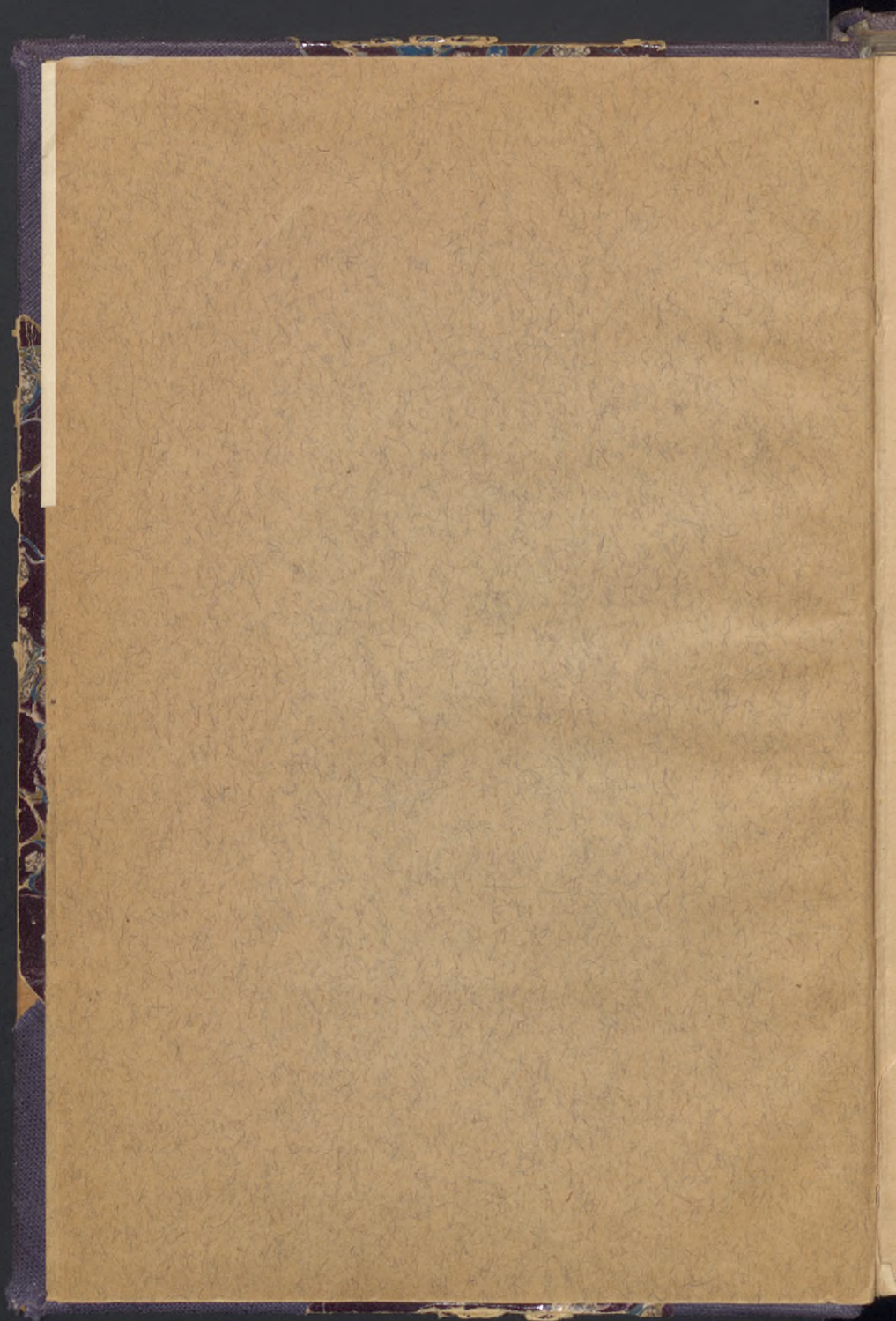

Allmänna Sektionen

Litt.-hist.
Sv.

EROS OCH POLEMOS

LITTERÄRA HYLLNINGS- OCH
STRIDSARTIKLAR

AV

ERIK HEDÉN

FRAMS FÖRLAG, STOCKHOLM

STOCKHOLM 1916.
Stockholms Bokindustri A.-B:s Boktr.

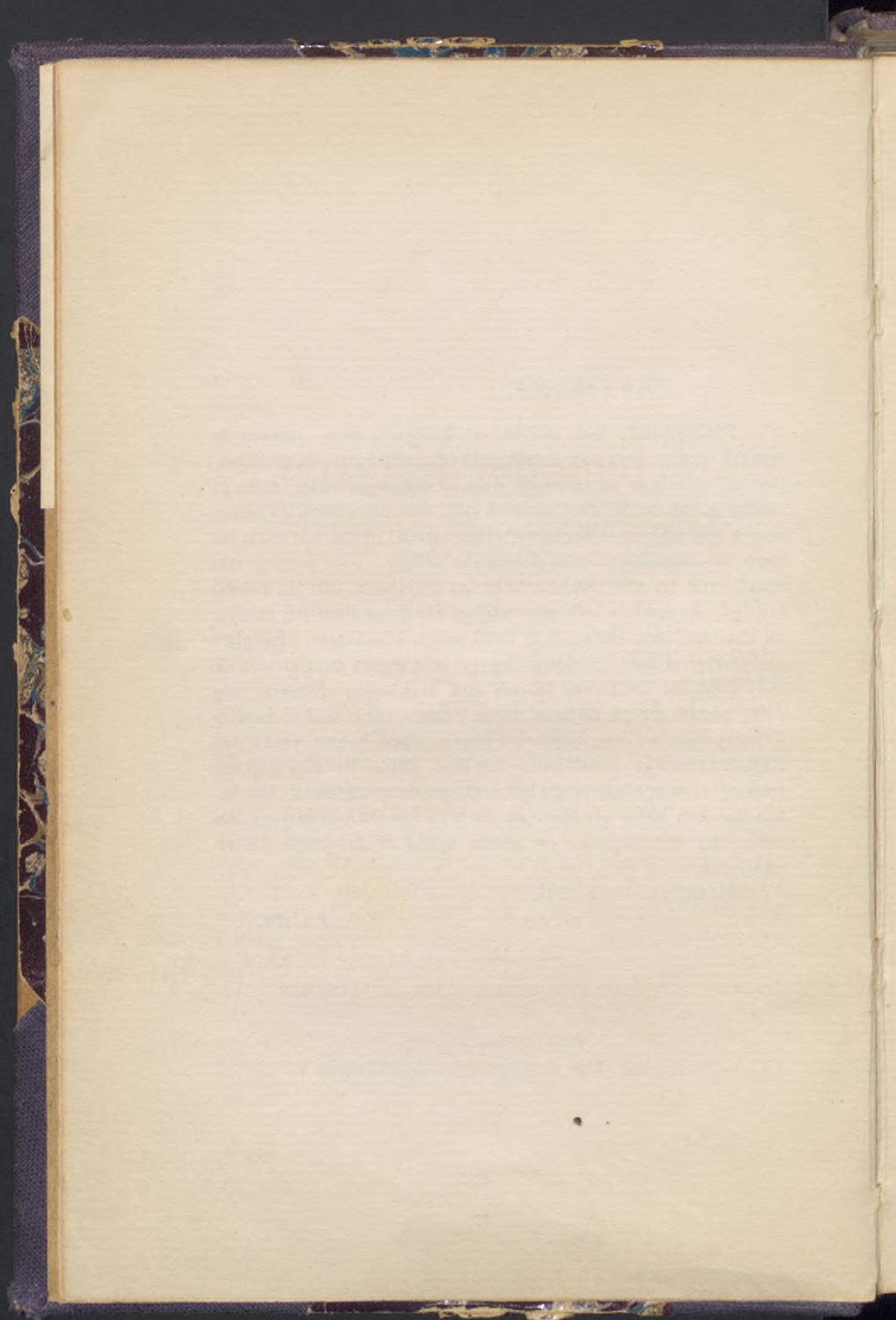

TILL LÄSAREN.

Föreliggande bok tillhör en kategori, som numera är mycket vanlig, men som överhuvud icke alls borde förekomma. Den är nämligen sammansatt dels av tidningsartiklar, vilka ju nästan alltid blott höra stunden och den ögonblickliga situationen till, dels av tidskriftsuppsatser, vilka i detta fall blott ha form av recensioner eller polemiska inlägg. Min mening har också varit att vänta med artiklarnes utgivande, tills jag hunnit utvidga, hopsmälta och om möjligt fördjupa dem till essayer av den art, som ensam bör förekomma i bokform. En yttre nödvändighet har emellertid tvungit mig utgiva dem sådana de äro, i regeln blott med få och små ändringar. Återstår mig alltså endast att på förhand varna läsaren, dock med en hemlig förhoppning, att han måtte ha hunnit köpa boken, innan han uppmärksammat varningen. Inträffar detta för mig lyckliga misstag i tillräckligt många fall, kommer denna samling, som behandlar den äldre gruppen av de intill vår tid verksamma diktarne, att efterföljas av en annan ägnad åt det yngre diktarsläktelede.

Stockholm i juli 1916.

Ek Hn.

De tigande diktarne.

Nittiotalsmännen och storstrejken.

När arbetarne undrat över dikternes tystnad under den stora nationella kris vi genomgå, har detta framställts som ett nytt bevis på deras själviskhet och förmätenhet. Vore diktarne litet mer lyhörda för röster utom överklassens råmärken, skulle de förstå vad som ligger bakom kravet. Böse Menschen haben keine Lieder. Endast en folkklass med levande idealitet har behov av sång och dikt, när den strider och lider som hårdast. Det ligger mer däri. Arbetarne älska våra store diktare. Den ofta rörande tacksamhet, som dessa »klassegoister» visa mot varje bevis på verksam förståelse från överklassens sida, har gjort sig särskilt gällande mot dem, diktarne, vilka mer än någon annan överklassgrupp lärt dem känna samhörigheten med Sverge. Aldrig ha de behövt erinras om denna samhörighet så starkt som nu. Diktarne ha tegat.

Man har sökt förklara tystnaden med en hänvisning till våra nu verkande författares ringa

lust för ren verklighetsskildring. och pekat på 80-talets litteratur som en berömvärd motsats mot nutidens. Heidenstam åter har ryckt på axlarna åt »det förlegade 80-talet». Måhända har ingen av dessa meningar fullt rätt eller fullt orätt.

Därför att 80-talet nu börjar stå i minnets rosenljus, får man ej överskatta dess konstnärliga värde. Det ägde ju en diktartitan, Strindberg. Men faktiskt ha vi ej ägt många så utpräglade fantasiskaldar som denne »naturalist». Tänk på Utopier — med vilken lysande glädje målar han ej sitt sannerligen föga verkliga idealsamhälle; vilken strålande fantasi färgar ej hans ord, när han angriper fantasin! En stor lyriker ägde också 80-talet, Ola Hansson, men denne var blott i sin första och svagaste diktsamling (av 1884) »verklighetsskald». I den nästa, *Notturmo*, som utkom året efter, är han skönhets- och stämningssökare. Hur många betydande författare funnos för övrigt? Märk hur glömda flertalet 80-talsdiktare redan blivit. Jag kan ej nämna fler än de två kvinnorna, Ann-Charlott Leffler och Victoria Benedictsson. Av dessa röjer den förra i sina verk samma sociala pessimism, samma nedslående gråstämning över samhällsbilderna, som Geijerstam, Tor Hedberg och Levertin i deras äldre verk, en gråstämning vida mer ägnad att avskräcka från omdaningsförsök än att frammana sådana. Endast fru Benedictsson, den av sjukdom nedbrutna, røjde en sund och i lidande prövad lyckotro — också slog hennes bästa bok, *Fru Marianne*, icke alls an på den tidens förnämste kritiker.

När därför 90-talet kom med fantasikonstens skönhetsglädje och kravet på diktarpersonlighetens rätt, innebar detta icke alls, att diktarne vände sig bort från livet och bort från frihetsidéerna. Överhuvud är det djupt oriktigt att tro romantik — den konstriktning som vill skapa en högre värld än den verkliga — vara liktydig med död och bortvändhet från samtidens intressen. Få konstriktningar ha så satt in sin kraft på samtidens omdaning som romantiken från 1800-talets början. Denna djupt poetiska konstriktning var dock liksom dess främste man i Sverige, Atterbom, politiskt och religiöst konservativ. Men ej heller det är nödvändigt. Bästa beviset därpå är 90-talets romantik, så länge den helt var sig själv.

När Heidenstam i Renässansens framlade den nya riktningens program, betonade han skarpt, att en ändring i konstriktningen icke innebure en ändring i »åsikter», varmed han tydligen avsåg den religiösa och sociala frigörelsestriden. Själv gav han genom sin Barrikadsång, annat att förtiga, syn för sägen. Fröding, den nya tidens andre skapare, skänkte Svenska akademins stipendium till rösträttsrörelsen och hans stridbara, fantasirikt folkliga lyrik var rakryggat frisinnad ännu, då den tystnade i religionsgrubbel. Den tredje, Selma Lagerlöf, var mindre stridbar, mindre socialt gripen. Men om än hennes skildring av socialismen i Antikrists mirakler var allt annat än revolutionär, var den alltigenom upplyst och fri. Än mindre samhällsmänniska var Per Hallström; men religiöst och ästetiskt oppositionell var även han såväl som Le-

vertin, och redan därigenom drevos de till vänstersidan. Om de mindre gudarne gäller delvis detsamma, delvis voro de ock, såsom t. ex. Geijerstam, politiskt radikala. De enda märkligare avvikelserna från tidens allmänna riktning voro dels Strindberg, som just vid 1890-talets början utgav *I havsbandet* med dess Nietzscheanska förhålligande av den intellektuella övermänniskan på folkets bekastnad, samt dels Ola Hansson, vilkens *Ung Ofegs visor* röjer intelligensaristokratiens motvilja mot massväldet.

Under åren kring sekelskiftet skönjes i diktningen en ny svängning. Författarnes blick på det religiösa livet blir alltmer sympatisk, ett par bli troende kristna på nytt. En strängare sedlig åskådning framträder; den fria kärleken mister sitt gamla anseende. Men framförallt böljar en stark våg av svenskhet, av flammande hembygds kärlek genom tiden. Diktningen blir mer och mer historisk. *Karolinerna* följas av Strindbergs svenskhistoriska dramer. Den svenska landsbygden börjar besjungas även av stads- och kulturdiktare. Den svenske bonden upptäcker och blir — något märkligt för svenska förhållanden — t. o. m. hjälten än i stora romaner såsom *Jerusalem*, än i mindre långa men konstnärligt lika mästerliga berättelser, såsom flera av Hallströms.

Fortfarande råder ingen politisk reaktion. Snarare tvärtom. Nu diktas *Medborgarsången*. *Karlfeldt* sjunger i *Fridolins visor* om *Barmhärtingens tempel* och dömer i *Yttersta domen* inga så strängt som konung och präst. Strindberg underskriver mitt under *In-*

ferno-perioden ett upprop för de föreningsrättsskämpande arbetarne i Norrland. Jerusalem I blir på ett ställe osökt ett drabbande slag mot bolagsväldet. Forsslunds diktning — formellt en typisk 90-tals-diktning — radikaliseras ständigt. Henning von Melsted, som visserligen faller åtskilligt ur 90-tals-stilen, vinner ära med sin helt sociala bok Nöd. Ossian-Nilsson, som börjat såsom övermänniska och massföraktare, blir socialdemokratins diktare mer än någon annan.

Ej blott i dikten visade diktarne sitt frisinne. Om den sympati för Norrlandsarbetarne, som ryckte så många skalder och konstnärer*) med sig, har redan erinrats. Än starkare frambröt kulturbararnes sociala fri- och rättsinne efter »det första blodet för rösträttssaken» 27 april 1902, då diktare, konstnärer, professorer ställde sig i arbetareleden vid demonstrationståget. Så nära ha aldrig arbetare och diktare, kanske aldrig över- och underklass, stått varandra i Sverge som då. Det gick under dessa år av vaknande frihetshopp, vaknande hemlandskärlek en vårkänsla genom vårt folk, som ingen av oss lär få andra gången uppleva.

Men det var ej diktarne som styrde Sverge. Det styrdes av statskloke, mogna, samhällsbevarande politiker — styrdes direkt till 1905. Det året klyver för första gången den frisinnade författarfalangen. En hälft går åt höger, ledd av Per Hallström och Oscar Levertin — dock be-

*) I det hela ha konstnärerna — närmast Konstnärsförbundets män — bättre hållit ut med sin ungdoms konstnärliga strävanden och demokratiska livssyn än diktarne.

tyder ännu så länge »höger» endast en stark svensk-stämning och en förklarlig motvilja mot norsk separatism. Den andra hälften trotsar oförskräckt den storsvenska stridslystna strömningen; i spetsen för dem står Heidenstam, och Karlfeldt sjunger upproriskt om republikanism — i en fjärran framtid.

Än en gång samlas allt frisinne inom Sverges överklass kring Staaffska rösträttsförslaget 1906. Det faller — och när rösträttsstriden skall börjas på allvar, är all »bildad allmänhet», all liberal ungdom, alla diktare borta. I ett ögonblick av landströtthet grundlägger Lindman sitt välde. Målmedvetet fullföljer han det, tills arbetarne svultits ut och Sverges framtid är slagen i spillror. Diktarne tiga — och när till sist en av dem, Heidenstam, upplåter sin mun, kan man endast önska, att han tegat han också.

* * *

Författarnes politiska ståndpunkt skönjs i det yttre blott på få och spridda tecken. Gått åt vänster har mig veterligt endast en: Ola Hansson, som alltid gått sin egen väg och därför aldrig heller blivit ansedd. För honom, säger han i den sköna inledningsdikten till *Nya visor* (1907), är kärlek till fosterland att

göra den ymniga rikedomsvåg
som flödar i jord och flödar i håg
till livsens springbrunnar överallt
och tusenfalt.

I På Hemmets altare (1908) manar han det jubilerande Sverige att lyssna till rösten, som ropar

»Jösse fogde än i din moders hus
spänner havande kvinnor för lass.»

Strindbergs religiösa reaktion är känd och har även medfört ett par varma fiskar åt socialismen, men detta har starkt motvägts av den medkänsla för samhällets små, som aldrig övergivit honom. Utpräglat fri från det gängse högerskriandet om Sveriges nya storhet har han också varit.

Det är sant, Henning von Melsted har ock gått åt vänster, ända till ungsocialismen — ett intressant bevis på, hur svårt skalden, även de radikala, ha att trivas inom socialdemokratien. Anarkismen är tydligen mer poetisk.

Men skaldernas stora ström har avlägsnat sig åt annat håll. Ett tydligt tecken härpå är den gryende försoningen med Svenska akademien. Det var med yttersta nöd Wirsén fick Karlfeldt att stiga in där, och glädjen var visst en lång tid måttlig: man kunde märka, att den allsmäktige fått mot sig en stark opposition. Men den »ständige» är seg; invalen gingo i huvudsak till sist efter hans önskan, och när Per Hallström måste släppas in, gällde invalet tydligen en »mogen». Det måste sägas, hur stor skam det än är för oss alla, att knappast någon av de store 90-talsdiktare vi beundrat med så orubblig energi fullföljt den sak han gjort till sin som den intet be-

gripande kritikens, den moraliska fariseismens förkämpe C. D. W.

I Levertins Sista Dikter finns en dikt, som mycket känslofullt skildrar den sorgliga lotten hos samhällets Styvbarn. Han tänker på dem, när han sitter vid sitt festliga bord, och han hör inom sig själv ett brodersord till de arma därutanför. En dylik tankegång utlopp hos Viktor Rydberg i Grottesången. Hos Snoilsky i de berömda, för den tidens frisinnade överklass oändligt typiska raderna:

tryck själva den valkiga handen
ej endast en penning i den.

Levertin går ett steg — kortare. Han fortsätter:

Ack utifrån är vackrast varje fest.
Jag aldrig såg ett gästabud
dit svärmodstankens mörke gud
med hjärtats ensamhet ej kom som gäst.
Då såg från ljusen jag mot gatan ner
och stilla log likt en som vet
sin egen och de andras hemlighet
och gav i tanken ros och glas till er.

»I tanken». Det står så. Hur genialt har här ej Snoilskys metod att övervinna klassmotsatsen utvecklats i fråga om bekvämlighet och billighet. Hur nytt och övertygat återges ej den gamla tanken, att det är de rike, där de bland siden och rosor tugga sina Poulardes och läppja sin Pommery sec med gråten i halsen över tillvarons bitterhet, att det är dessa stackars rike som

äro de verkligt olyckliga, de verkligt hjälpbehövande.

Man förstår inför detta poem den hängivna energi, varmed unghögerns — den mot modern esteticism våldsamt dundrande unghögerns — främste talemän kanonisera Levertin, den störste esteticist som Sverige ägt. Man förstår, varför i Levertins organ den sedliga renässansens män broderligt mötas med oförtrutna hetärbesjungare. Man förstår, hur Levertins skyddsling Sven Lidman, som verkligen hädat aktningssvärt för sina år, kan i fråga om socialismen med gillande citera den religiösa renässansens fader, Vitalis Norström. Njutningsmänniskan är av naturen konservativ, var ett av Levertins många visa ord, ett ord som gäller även den noblast förfinade njutningsmänniska. Och hur många resor får ej en konservativ förlåtelse av en rätt kristen!

Det är egentligen hårt, att just Heidenstam på sistone kommit att stå som en representant för de bakåtmarscherande diktarne. Ingen har anledning betvivla uppgiften, att han ännu är klart radikal. Han har ej i minsta mån gått på ackord med den Wirsénska gruppen. Vad han oföfentligt sagt om socialismen är ju icke uppmuntrande men säkerligen hyggligare, än vad flertalet av de andra tänka. Visserligen undrar man, varför han, som 1905 så varmt förordade »storsinta reformer» till de djupa ledens lyftande, numera utan att dessa reformer kommit, energiskt avvisar allt vad politiskt tal heter. Men säkerligen menar han, att kan man endast tala riktigt ofta och vackert på ungdomsmöten, utan att den

splittrande politiken där kommer med, så uppstår därav en sådan enighet, att alla samhällsfrågor lösas av sig själva. T. o. m. unghögern är ju radikal, så länge den är ung. Om den ett par år efter ungdomsmötenas ålder står i reaktionens främsta led — vad angår det mötestalaren?

Det är hårt, att den gammalsvenska gästfrihet, den kamratliga välvilja mot alla, det intresse vi alla fäst vid hans person gjort Heidenstam, säkerligen mot hans vilja, till ett slags nationell sevärdhet, till ett stående underhållningsnummer, som med regelbundna mellanrum återkommer i alla bättre tidningar. Det är hårt, att den, som, en av de första, brännmärkte Aftonbladets avfall från frisinnet, nu skall prisas däri. Det är hårt att av Dagens Nyheter, som har en fin näsa icke för vad frisinne är, men för vad som i bättre kretsar gäller såsom sådant, befinnas för litet radikal i sina uttalanden — till en konkurrenttidning.

Våra diktare ha sviktat under det framgångens prov, som säges vara svårare än motgångens. Det är icke lätt att, sedan man själv kommit ovanpå, känna lika varmt för dem, som ännu strida nere i mörkret. Det är icke lätt att, när man hyllas av dem, som förföljt en — och när många av dem, som kämpat i ens egna led, ändrat färg — lämna sitt hjärta kvar hos dem, som stredo för en i ofärdsåren och ännu sträva mot samma ohunna mål som då.

Man har talat om, att de store diktarne nu ha det ekonomiskt bra och därför ej ha känsla för de fattiga. Det ligger ingen förolämpning i

en dylik misstanke, om det ej är förolämpning att tro någon vara människa. Dock kan ej detta skäl vara avgörande: rika diktare, icke minst hos oss, ha känt lika varmt för de mångas sak som fattiga.

Man måste ju ock besinna, att den omgivning, vari våra diktare leva, med årens lopp blivit allt mindre arbetarvänlig. Men skall någon ha makt att höja sig över sin omgivning, måste det vara diktarne.

Kanske ligger då skälet till deras frontförändring, såsom våra fiender tro, i arbetarnes brist på moral? De ha ju brutit avtal. O, fromma Aftonblad, som tror, att detta är ett lika avgrundssvart brott för diktare som för det självt! Skulle väl diktaren till Malatestas morgonsång anse den, som i brinnande krig bryter avtal för kamraters och idéers skull, såsom för evigt förtappad? Eller skulle den göra det, som så skildrar en av sina Masker:

i dag lyder lösen för Genua stad
och i morgon han slåss för Venedig.

Eller kanske Den blodiga sotarns diktare, som låter krigaren, vilken »med stolta steg och segerblickar» bestigit mången jungfrus bur, gå trygg mot Yttersta domen? För borgarklassen äro, det veta vi nog, saker som fylleri och förförelse gamla hederliga, att icke säga samhällsbevarande brott, vilka omöjligt kunna jämföras med de hemska brott, som ske av solidaritet, men diktare ha knappt fallenhet för dylika gränsbestämningar. El-

ler bröt icke Ingmar Ingmarsson »avtalet» med Gertrud i Jerusalem? För Aftonbladet är det ju lika förklarligt, att man bryter ett avtal för att vinna en gård, som upprörande att någon gör det för att riskera allt vad han har till kamraters förmån, men Selma Lagerlöf lär knappt godkänna en så tänkande tolk för sin åskådning.*)

Att vidare arbetarnes delvisa försvarsmotvilja gjort ett ogynnsamt intryck på diktarne, är förklarligt. Men just som svenska diktare borde de veta, att denna motvilja är typiskt svensk: motviljan att tjäna herrar som behandla folket med misstroende och övermod utan att själva mäktat något stort. Vad arbetarne mäktat för en stor sak, vilken de känna som sin, det borde diktarne ha sett av storstrejken. Låt Sverge behandla arbetarne lika förtroendefullt och sätta dem lika stora mål före, som den internationella socialismen gör — och döm dem sedan, om de icke äro försvarsvänner.

Vad är då skälet, att skalderna ej kunnat höja sig över sin omgivnings trånga syn på arbetarnes strid och ej kunnat eftertryckligt bryta mot den tidningsmoralitet**), som alltid finner mo-

*) Erinras bör om Selma Lagerlöfs deltagande i den kvinnliga medlingspetitionen — ett bevis till de ej så få övriga, att överklassens kvinnor bestodo storstrejkens moraliska prov bättre än männen.

**) »Andens tattarfölje» var det en icke okänd diktare som på 90-talet kallade tidningsmännen. Sannolikt anser han dem som sådana än, dock väl med undantag för någon särskilt upphöjd tidning, såsom t. ex. Aftonbladet.

ralen på precis samma plats som makten? Förklaringen skymtas kanske bäst i den nedgångsstämning, de avmattningstecken som just på sistone skönjts i vår litteratur. Våra diktare måtte börja bli gamla, och med ålderdomen följer ju alltför ofta politisk trötthet och vresighet.

Strindberg verkar än med väldig alstringskraft, och hans böcker äro ofta gripande; men deras skönhet är ålderdomens. Heidenstams två första delar av Folkungaträdet äro i min smak de förnämsta större berättelser han skrivit, men hans skolbok, *Svenskarna* och deras hövdingar, förtjänar ej alls som konstverk det okritiska beröm, som nu slösas över allt vad 90-talets store skriva. Selma Lagerlöfs andra del av Nils Holgersson gick knappast upp mot den första, och hennes julen 1908 utgivna novellbok var delvis rent svag. Karlfeldt skriver bra, i sin gamla stil, men mindre och mindre. Per Hallströms *Två Legenddramer* voro högst poetiska men stodo långt under *De fyra elementerna* i idéinnehåll. Hans *Erotikon* slog an till följd av just det, vars avsaknad sades vara bokens största förtjänst, den personliga skandalen, och till följd av en anbefallningsmetod, som tog sig sitt kraftigaste uttryck i en troende kritikers*) kungörelse: den som ej finner denna bok kvick, han hör till de lättsinniga narrar, som däri satiriseras. Metoden hjälpte — se *Dagens Nyheter!* Men det var första gången

*) Till förekommande av missförstånd må nämnas, att denne icke var docenten Böök.

ett arbete av Per Hallström behövde anbefallas på det sättet.

Av våra yngre lyriker äro ett par betydande nog. Den störste, Vilhelm Ekelund, håller överklassen på att svälta ut med samma storartade färdighet i denna konst, som den visat gent emot arbetarne. Intet dekadastecken är mer talande än detta, jämfört med hyllningen till Daniel Fallström. Att denne, typen för en snäll borgerlig syndare, vilkens vers är vinnande, såsom endast medelmåttan är, älskas av borgarklassen, är nästan sunt. Men höglitteräre kritiker och store diktare ävlas att instämma i hyllningen. Fallström har helt enkelt blivit en borgerlig samlings-symbol.

Hos de yngre prosadiktarne saknas ej framstegstecken, och det är märkligt, att dessa ofta visa sig i böcker med i vidaste mening socialt innehåll. *Barbarskogen*, som utan all fråga var en konstnärlig bragd, fick en god del av sin framgång från just den rörelse, som den anföll. Ludvig Nordströms med rätta berömda *Borgare* skildrar levande och arbetande människor utan att dock lämna den fantasikonst, som är svensk diktnings adelsmärke. Men totalintrycket av prosadiktningen visar knappast framåt. En så sällsynt fin diktare som Gustaf Ullman tycks få arbeta sönder sin konst för bröd och har stått stilla eller gått bakåt i böckerna efter *Präster*. Den, som bäst trivs i nutidens Sverge, tycks vara Henning Berger, typen för den amerikanska arbetsintensitet, varefter så ivrigt ropas; så löper han ej heller arbetarnes risk,

att styckelönen nedsättes, därest produktionen uppdrives för starkt. Det är en kulturbild, att hr Berger höll svenska pressen i månadslång hänförelse över den ära han beredde sitt land genom att i Paris — göra fiasko.

Emellertid, det saknas fortfarande ej framstegstecken i vår dikt, men de ha på sistone minskats, medan nedgångstecknen växt. Vad framtiden bringar kan ju ej säkert slutas härav. Måhända går rörelsen inom kort uppåt igen. I så fall kunna vi prisa oss lyckliga, ej blott över att äga en litteratur, som efter en så lång blomstrings-tid har kraft att åter förnya sig själv, utan ock därför att en nyfödd diktning alltid varslar om en nationell nyfödelse, vilken i detta nu måste bli liktydig med nyfödelse för friheten.

Skulle åter nedgången fortsättas, så ha vi sannerligen intet skäl att undra över diktarnes förnäma avhållsamhet från det arbetande folkets strider. De uppfatta ställningen rätt, när de hålla sig borta. För diktare, som efter ett ärofullt liv pensionerats, ha vi aktning men ingen användning. För dem som fått borgerlig pension, innan de gjort en enda medborgerlig gärning, ha vi intetdera. »De eländas parti», det som slåss för ofödda slakten, får vara färdigt att kämpa i skuggan som i ljuset, i tystnad som under sång. Vi ropa ej efter några andra diktare än dem, som mäktat — för att citera mottot till Ekelunds Antikt ideal — »sätta flammande svärd mot mörkret».

(Tiden okt. 1909.)

Strindbergsstudier.

I. Dramat Gustaf Adolf.

Ett livligare intresse, ett djupare studium av konsten medför som en viktig och nyttig följd, att blicken, medvetet eller omedvetet, öppnas för personlighetens förhärskande ställning därinom. Har konstnären något personligt, något för honom säreget att ge, och kan han ge det? — det blir frågan, på vilkens besvarande vårt omdöme om konstverket beror. Även när fantasien som mest närmar sig objektiv mark, i historisk diktning, märka vi, att många historiskt sant tecknade gestalter lämna oss kalla och många ganska ohistoriska rycka oss med sig. De senare äro burna av personlig kraft, de förra icke. Det är vetenskapen, som skall säga oss, hurudana historiens personer v o r o, i konsten få vi skönja, hur diktaren finner dem — något som också äger vikt i teoretiskt avseende, ty gäller det att studera personer, är fantasien en oundgänglig hjälp.

Men när nu skalden visar oss sin hjälte, hans omgivning och hans öden, må det väl vara berätt-

tigat, att han blott gör detta till förevändning för att tala om sina egna idéer, men han skall finna, att idéerna icke verka som de böra, om han för mycket ändrar karaktärerna efter sitt beläte och berättelsen efter sina nycker. Fantasin är fri inom gränser. Till njutning av historisk konst, och av all konst, kräves — som Warburg framhållit på tal om Strindbergs föregående historiska dramer — *illusion*. Han påpekar också, att det är en stor fördel för historiediktaren, när illusionen ej störes, så att hans personer äro oss bekanta till sina grundlinier. Och det är just personlighetsintrycket som grumlas, när någon alltför djärv anakronism tvärt bryter av mot stämningen och kommer oss att reflektera över styckets verklighetssanning i stället för att njuta det som konstverk.

Emellertid, vill man medge den historiska sanningen allt vad den tillhör, märker man med en viss häpnad, att dess rätta tillhörighet inte är överdrivet stor. Ty för det första: en teaterpubliks historiska kunskap är inte överväldigande. De lärde säga: »detta strider ju till och med mot Odhner»; svenska folket har i regeln glömt bort sin Odhner. Huru många av Gustaf Vasas åskådare visste väl, när Erik XIV var född? Huru många använde mellanakten till att grubbla över den verkliga mellantiden mellan Klockupproret och Dackefejden?

Även om vi känna felaktigheterna, ha vi ytterst lätt att förlåta. Vem fördömer Runebergs Adlercreutz, när man får veta, att han tilldelat Döbeln en oriktig roll i det slag, som dikten

skildrar? Shakespeare låter sin Henry V belöna en lordöverdomare, som straffat de pojkestreck han begick, då han var prins. När Brandes omtalar, att denne domare i verkligheten blev avsatt, kan detta visserligen — det medgives — något grumla vår glädje över kungens idealgestalt men sannerligen inte mycket. Och varför skulle vi inte förlåta? Ranke och Mommsen, Macaulay och Geijer ha, så vetenskapsmän de äro, i många stycken blivit vederlagda, men vem vill därför avråda från att läsa deras verk?

Vi kunna alltså gå till Gustaf Adolf med den liberala föresatsen att taga dylika oriktigheter med ett visst lugn. Strindberg tycks också själv ha tröstat sitt förut något oroliga samvete. Åtminstone finns inte här liksom å ett föregående drama på titelbladets baksida någon ursäkt för dessa anakronismer såsom »nödvändiga offer åt dramats teknik».

Strindbergs historiska dramer bära numera kunganamn. Väl visar han oss också det folk, som kungen styr, visar oss det levande, handlande, lidande, visar oss det i dess tankevärld och dess yttre gestalt. Men onekligt är att i dessa dramer såväl som i Geijers historia »svenska folkets historia är dess konungars». Den snillrike motståndaren till denna sats, anarkisten och lantmannapartisten på en gång i vår historiska forskning, han gör nu själv »kungen och de kungliga ämbetsmännen» till medelpunkt i sina verk. Ty det, som nu mest intresserar Strindberg, är ej de sociala problemen, det är individen under »makternas» tuktan. Framskridande

i jambisk rytm visar han oss varannan gång nederlag, Magnus i *Folkungasagan* och Erik (samt Göran Persson!) i Erik XIV dignande under straffet för andras och egna synder, varannan gång, hos Gustaverna, en kraft och en rättådighet, som trots alla svagheter låter dem segra — men segra så, som det förunnas människor: en seger efter hundra nederlag. Även i det fallet råder en växling mellan ett svagt led och ett starkt, att Gustaf Vasa och Gustaf Adolf mera klart behärskas av sina grundidéer. Särskilt Gustaf Adolfs huvudtanke är starkt framhävd.

Strindberg har den i dylika stycken övliga inledningen: han framställer en bild av tillståndet före hjältens uppträdande. Men den är inte, som ju förr kunnat anses ligga nära till hands, en tavla enbart av katolikernas grymhet och protestanternas längtan efter befrielse. Katolikernas grymhet finns där, men de, som längta efter befrielse, det är protestanter och katoliker. De längta inte efter protestantismens seger utan efter religionsfrihetens. Men befriaren, som kommer, vet ej av dessa känslor. Han hatar katolicismen, visserligen som ofördragsamhetens förkroppsling, men ofördragsamheten hedras med ett hat, lika ofördragsamt nästan som det, vilket en gång brann hos den främste bland 80-talets oppositionsmän. Men livet är skonlöst mot alla starka känslor, de antipatiska ej mindre än de sympatiska. Den första, som tackar Gustaf Adolf för hans befrielseverk, är en katolik; vid den första kännning han röner av sin värste fiende,

Wallenstein — i scenen med guvernören av Mecklenburg — tvingas han att häpna över fjärblicken i dennes planer, planer om kejsarväldets och kyrkans enhet. Han förvånas över att se sitt verk betraktat ur helt andra och helt olika synpunkter än hans, över mängden av planer och viljor, som korsas med hans enda. Germanerna vilja utkämpa sitt krig utan Frankrikes inblandning, kejsarens världsmakt röner motverkan från de sanna katolikerna (Schwarzenberg), som kämpa för andens väld. Påven sänder Gustaf Adolf en vänlig lyckönskan; både han och läsaren känna sig något förbluffade över dennes plötsligt påkomna lust för enbart andlig makt.

Och samtidigt gör protestantismens förkämpe erfarenhet efter erfarenhet i en annan riktning. Han kan ej med rena medel kämpa för sin rena sak — ja, han kan ej ens skydda sin saks renhet. Truppernas plundrings- och blodtörst är full jämbördig med katolikernas, och han kan ej, som han ville, stävja den. Avghaner, hedningar och judar har han redan i sin här, judiska pengar möjliggöra hans företag. De räcka inte, han måste mottaga hjälp av Richelieu, katoliken, hugenotternas förtryckare; Richelieu tvingar honom att vara neutral mot katolska li-gan, hans svurna fiende. Efter Tillys besegrande instickas 5,000 av hans papistiska soldater i svenska hären. Och samtidigt ser han hela landet, alla landen från hoven ned till trossfolket och död-grävarne, sönderslitas av larmande, upprivande religionstvister, han ser protestanterna hysa sam-

ma ofördragsamhet, samma blinda, självsäkra tro, som han hatat så mycket hos katolikerna.

Så fattar han då till sist sin ställning. Han vill ej tränga sina åsikter, sin tro på ett främmande folk, han vill låta var och en ha sin religion och sitt sätt att leva, han vill kämpa, just för att det skall tillåtas dem ha det så, han blir kämpe för religionsfriheten. »Varken Ligan eller Unionen existera mer», utropar han, »hädanefter heter det: Befriaren mot Förtryckaren.» Och under krigets allvar börjar detta gå upp för litet var. Fältherrarne, vilka ej kunnat fatta Gustaf Adolfs hela protestantiska iver, förstå likväl ej heller hans nya syften i hela deras vidd. Och den, som högst dyrkat hans mål och honom själv, den unge, exalterade Rålamb, vilkens nästan religiösa tillit mest burit honom, överger honom nu. Det blir i juden Marcus han finner sin bäst förstående vän. Men han genomför med orygglig kraft sin nya livsplan, och av Axel Oxenstjerna lär han, att även mindre goda medel kunna länkas till goda slutmål.

En »litterär omvändelse» påstås i allmänhet innebära blind underkastelse under det nya och blint hat mot det gamla. Strindberg har ej gjort denna dogm den tjänsten att förfölja Gustaf Adolf med en katoliks hat, tvärtom har han i honom sett den ideelle förkämpen för sin egen nyvunna övertygelse. Och den är icke protestantfientlig, han ger åt sitt lands »fattigmansreligion» något av den kärlek till landet självt, som ouppörligt tar sig uttryck i dramat. Han har inte vänt om från fritänkeri till katolicism utan från

religionsfientlighet till fördragsamhet. Ingen kan skarpare än han själv ogilla hans föregående sätt att kämpa. Men man bedrager sig högeligen, om man tror honom ha brutit staven över allt vad han förut eftersträvat eller fullfört. Så an knyter han i själva verket sitt sista verk ganska nära till sin gamla bild från Trettioåriga kriget, berättelsen Sista skottet uti Svenska öden och äventyr. Den något enkla bevisningen där om religionens betydelselöshet i kriget, ådagalagd genom förbundet med Frankrike, papisterna i svensk sold m. m., har han som ovan sagts visserligen upptagit men också jämkat. Men berättelsens huvudtanke, krigets fasor, genomgå i snarare ökad än minskad grad också Gustaf Adolf. Plundringen utan åtskillnad på vän och fiende, härens och folkets förvildning, trolösheten, otukten, pesten och galgen, landets förödande och folkets slöa förtvivlan — det har han nu som då framhävt som omkvädet i hjältesagan. Han låter också Gustaf Adolf inse det, inse att det sämsta av alla hans föraktliga medel, roten och upphovet till alla de andra, det är just kriget självt.

Men dessa grundtankar, fullt tillräckliga att bära ett drama, uttömma ingalunda Gustaf Adolfs innehåll. Även när kungen kämpar sina strider som medveten kämpe för religionsfriheten, märker han ändå, att det bär utför, han har ännu ej kommit i jämnhöjd med sin bestämelse. Det är världsväldet, kejsarkronan, polska kronan, en hel krans av kronor och riken som fresta, som driva honom in i nya strider, fast

hans folk brinner av hemlängtan, fast hans vän Marcus varnar honom för medgången, fast Axel Oxenstjerna visar honom mot Karlavagnens stjärnor i norr. Överhuvud har Sverige, svenska landet, fast vi aldrig se det, en av huvudrollerna i dramat. Till sist segrar det ock hos konungen. Han försakar kronorna, riktar vägen mot det karga landet, »där den stora tystnaden, den djupa ensamheten rå», vänder norrut — mot Lützen.

På samma sätt, fast dramat blott omfattar kungens sista år, får man inte tro, att ej hans föregående liv finnes där som medbestämmande kraft. Ja, hela hans faders historia gör det. Det är en upprepning av den tanke, som behärskar *Folkungasagan* och aldrig lämnar Strindberg i hans nuvarande diktning: där finnes en skuld, dels ärvd, dels självförvållad, som endast lidandet kan försona. Gustaf Adolf har att försona faderns inkräktning av kronan och hans hårda domar — här framträder särdeles skarpt ensidigheten i Strindbergs historiska uppfattning, eget nog just då den står som närmast den vanliga. Därför måste han känna sig bunden i sitt förhållande till fältherrarne: en, Stenbock, är honom trogen men aldrig tillgiven; andra ser han nästan med lättnad vika ifrån sig — två av de bäste, Banér och Torstensson. Därför måste han maktlös se, hur Stureblodet, Vasablodet, herreblodet sjuder hett hos den ene och den andre och i öppen olydnad trotsar på sitt likaberättigande. Hans egna forna fel hålla honom länge fjärran från drottningen och driva Brahe ifrån honom. Båda skuldsummorna tillsammans väga

tungt nog för att komma kronan att vika från hans ätt, låta honom dö utan hopp om en ättling att fortsätta hans verk.

Dessa grundtankar framtråda i själva verket ej alla genast klart och följa varandra ej heller i tydlig ordning utan sammanblandning. Strindberg vill aldrig på detta sätt inordna idéerna i varandra eller underordna den ena den andra, han tycker ej om ett strängt grupperande av händelser och scener kring vissa klart hållna ledande motiv. Hans sätt att komponera är ett alldeles motsatt. Han vill så vitt möjligt använda livets eget framställningssätt. Utvecklingsgången i dramerna skall likna livets utvecklingsgång. Där är det som bekant sällan en person behärskas endast av en idé i sänder, ej heller äro de idéer han samtidigt har alltid fullt samstämmade. Likaså sker sällan övergången från en ståndpunkt till en annan med ett slag och fullkomligt, utan både före och efter omvändelsen finnes tvekan och tvivel. Så också här. Gustaf Adolf får genast vid landstigningen märka, att ej alla katoliker äro hans fiender, men hans definitiva omslag sker först långt senare. Wallenstein vill han strax i början förflytta från sina fiender bland sina vänner. Där finner han sig ha gjort ett misstag. Även när han fattat sitt mål klart i religiös mening, äro hans världsliga syftemål ej fullt rena. Och mitt under det han tyckes alldeles behärskad av religiöst grubbel eller mäktlystnad, kunna skuldtankarne från gamla tider uppdyka.

Vad Strindberg avsett med detta framställ-

ningssätt är något högeligen berömvärdt: att få bort varje prägel av konstgjort från sina berättelser och tavlor. Men vägen är farlig. Man löper risk att bortse från skillnaden mellan konst och liv. Konsten måste för att fylla sin uppgift alltid något förtydliga, det är förenkla livet. Detta har inte författaren alltid eller i tillräcklig mån iakttagit. Det är en stor njutning att möta ett diktverk, som är för djupt anlagt för att utan arbete förstås, och där tankar och bilder trängas i en rikedom, som man aldrig tycker sig kunna uttömma. Men det är farligt att för ofta förbluffa läsaren med oväntade utvecklingar, händelser, repliker, att tvinga honom att stanna och reflektera. Inte nog med att för hårt arbete borttar njutningen. Kanske också att inte reflexionen nöjer sig med att förstå författaren utan därtill vill klandra.

Lika villigt som författaren vid sitt framställningssätt böjer sig under verkligheten, lika hänsynslöst subjektiv är han i själva sin uppfattning av tidens idéer. Han bedömer dem utan tvekan från sin tids och sin egen ståndpunkt. Låt oss emellertid först minnas, att detta i någon mån alltid är nödvändigt för ett konstverk såsom ett personligt verk. Och vidare, är det inte i rent teoretiskt avseende både nyttigt och nödvändigt att vid bedömandet av forna tider draga nytta av det man lärt och vet mer än de? Åtminstone var detta Geijers åsikt. På mer än ett ställe vecklar han tanken, att »i varje senare av mänsklighetens utvecklingsepoker de föregående alltmera klarna och antaga en annan betydelse. Det

ser ut som om de därigenom skulle förgås till sin historiska sanning och verklighet, men det sanna förhållandet är att de blott avlägga, vad som i dem var oväsentligt.»

Strindberg använder detta subjektiva betraktelsesätt även i fråga om karaktärerna. Först och främst kungen själv. Det är inte det handlings- och segerkraftiga som hos honom framträder såsom mest förhärskande. I själva verket är det rätt egendomligt att iakttaga, hurusom Strindberg, brandstiftaren och kraftskalden framför alla andra i vår litteratur, egentligen aldrig haft mycket intresse för rena energimänniskor, för det rent yttre handlingskraftiga i och för sig. När han som Nietzschean skildrar sin övermänniska, *I havsbandets hjälte*, förvånas man över, hur litet kraft att strida och segra han förlänat den snillrike intendenten Borg.

Gustaf Adolf äger nog kraft — men den yttrar sig främst i att erkänna det stora hos hans fiender; han segrar nog — men mest över sig själv. Det är i sina handlingar av mildhet han förefaller oss stor. Att ge vika för motståndares skäl är nu något som aktas föga högt. Och med rätta kan anmärkas att Gustaf Adolfs bild hos Strindberg avviker mycket från den härdvunna. Vi sakna hans glädje i kampen, hans kraft att kuva vänner och fiender, vi se icke nog av genialitet hos fältherren, av klok beräkning hos statsmannen. Det finns dock något av allt detta hos honom även i dikten, och innan vi allt för hårt döma vad som brister, böra vi minnas en sak. En allmänbildad person känner sin historia

blott genom ett sammandrag, han känner blott de stora händelserna och huvuddragen. En skald har full rätt att visa oss även de mindre stora, till och med de mindre vackra dragen. När vi tänka på Trettioåriga kriget, tänka vi främst på bragderna, men ingen har därför rätt att förneka eländet. När vi tänka på Gustaf Adolf, tänka vi främst på hans stora egenskaper*) men ha därför ej rätt att förneka tillvaron av små. Och Strindberg har, i stället för vad han berövat kungen, gett honom en djuptänkhets och självförsakelsens storhet, som verkligen kan uppväga en och annan utebliven bravad.

Men högeligen straffvärda bli historiska avvikelser, när ingenting vinnes genom dem. En ohistorisk karaktär kan blott gillas, när den är intresserande och genomförd. Men i det fallet har författaren mycket på sitt samvete. Även här vill han teckna, som livet tecknar. En person begår nog emellanåt handlingar, som föga stå i samklang med hans grundkaraktär, eller säger saker, som egentligen kunde passa vem som helst. Emellanåt förlänar också Strindberg genom dylika skenbara inkonsekvenser sina personer en vackert mänsklig prägel. Så när svärmaren Rålamb — en av dramats bästa gestalter — så katolikhatare han är, gömmer sig vid vägen för att se den ädle Tilly rida förbi. Möjligen kan man också på detta sätt ursäktas bristen på följdriktighet i drottningens handlingssätt; det är onekligen kvinnligt, när hon än är kungens

*) Detta gäller nu överklassen; hos arbetarne är felet snarast rakt motsatt.

och härens goda ängel, ett helgon i människokärlek, än grundligt missförstår Gustaf Adolfs planer samt är grymt svartsjuk på allt, som rör andra kvinnor, och på alla, som stå kungens hjärta nära. Hennes och fältherrarnes svartsjuka står i alla fall i ytterst löst sammanhang med dramat i övrigt. Vidare kan man möjligen också övervinna sig själv och finna sig i, att kurfurstarne av Brandenburg och Sachsen (som svenska läsare av Trettioåriga krigets historia just ej ha skäl att älska) ha fått visserligen bara en men dock en stor tanke var: germanernas sak och religionsförsoningens. Men man får svårare att förlåta, när man på flera ställen finner karaktärernas motstridigheter ej bero på någon estetisk plan hos författaren utan på rent slarv.

Så har han flera gånger alltför mycket försummat att individualisera sina personer. Brahe har inga säregna karaktärsdrag, Horn föga mer än sin sorg och sin ädelhet, Torstenssons karakterisering — som surmulen och något predikande men genomduktig — är blott börjad. Gustaf Gustafsson är blott med för att pina sin far och sin styvmor. Och här spelar även subjektivismen in. När Strindberg vill ha fram ett eget resonemang, när han behöver en tanke eller en handling för dramats fortgång och inte har tillhands någon person, vilkens karaktär gör honom lämplig att uttala eller utföra den, väljer han helt simpelt en olämplig. Med andra ord, framställningen blir episk, det är författaren som berättar, icke självständiga personer som handla.

Så har han en viktig biperson, kvartermästa-

ren, som han låter bli den rena lutherdomens företrädesman. Han har tydligen alldeles glömt, att han i personförteckningen uppgivit honom som Zwinglian. Så är det »Snöplogen», den råde krigaren Åke Tott, som får känna förtvivlan över plundringen av Frankfurt an der Oder, och som får predika religionsfrihet för Rålamb — varpå båda ta ihop och slåss. Så få vi om Stenbock bara veta, att han är svag för vackra kläder, tills det plötsligt blir han som med sina kloka råd förmår konungen att uppge kejsarkronan för att vända hem. Och slutligen blir Johan Banérs praktigt tillämnade roll skäligen förstörd genom alla de resonemang, vilkas innehåll, om också inte deras form, tvingas på honom av yttre skäl.

Strindberg måste tala, oupphörligt själv tala, när han diktar. Gång på gång höra vi hans egen stämma med det egendomliga tonfall vi känna så väl från de sista åren. Vi höra honom tala mildhet, vem det än gäller att bedöma, vi höra honom klaga, lugn, fattad, fast »bedrövad intill döden», vi höra honom ständigt mana till ödmjukhet mot »makterna», mot dem som straffa och — kanske till sist — benåda, som leda oss dit de, inte dit vi i vår dårskap vilja. Ett av hans förnämsta konstmedel är det enkla att oupphörligt säga om samma sak. Så i hans underligt gripande *Advent*, så, fast naturligtvis mindre, här. Det är också på detta sätt han lyckas skapa den stämning av krigets fasa, av medlidande med allt, allt, av bävan för Herrens underliga vägar, som fyller och bär hela stycket. Han har skickligt höjt den genom några

enskildheter av egendomligt mystisk glans som hägringen över Östersjön och korsen vid Lützen. Han har också höjt den genom sitt sätt att forma replikerna: högtidligt och enkelt, mystiskt och naivt.

Man kan på två sätt få färg i språket, liksom i innehållet, hos ett konstverk. Dels genom att taga med livet, det vardagliga, mer än som vanligen brukas i konst: hit hör Strindbergs drastiska folkprat, här dock mer dämpat än annars, och hans drastiska skämt hos höga och låga — i förbigående sagt, regelbundet misslyckat. Hit hör också, när någon dramats person i vardaglig form omtalar helt prosaiska ting, såsom t. ex. de bekanta replikerna vilka meddela historiska fakta. Dylikt måste användas med vida större måttfullhet. Det är återigen behovet av episk framställning som lockar Strindberg på avvägar, han vill nödvändigt ha vissa saker sagda, fast han icke har någon, som de lämpligen kunna läggas i munnen på. Dels och ännu mer ger författaren sitt uttryckssätt färg genom att tala högtidligare än vanligen brukas. Märk här hur redan första repliken börjar helt avmätt med: »Ingalunda var det...» Och här visar sig Strindberg från sin starka sida i de sentenser, tanke-satser, av vilka dramat vimlar, än dräpande, än djupa och alltid byggda med mästerskap.

På samma sätt med scenerna: än drastiska eller vardagliga, än högpatetiska. De förra stundom svaga, de senare av underbart stark, ja sublim verkan. Läs — man behöver ej ens se — den lille trumpetarens dödsscen eller scenen

före Lützen. Scenernas byggnad är i likhet med huvudkompositionens olik den vanliga. Den vanliga anordningen torde vara följande: man tecknar och skärper småningom den konflikt, som skall lösas, antyder även lösningen, vilken så kommer med ett tvärt omslag. Ibsens teknik är i själva verket en med stor följdriktighet och stort mästerskap gjord användning av detta kompositionssätt. Strindberg gör tvärtom. Se i första scenen! Befriarnes ankomst innebär nog ett omslag. Men även de vilja beröva mjölnaren hans kvarn, och om därmed också icke är så farligt, kommer i alla fall hjälpen för sent. Ej heller antydes alltid, när stora händelser inträffa, detta i den förutgående delen av scenen, utan där kunna helt vardagliga saker försiggå. Häri och i denna växling mellan högviktiga och mindre centrala uppträden följer Strindberg Shakespeare, med vilken han också — sannolikt medvetet — har gemensamt omfattningen, rikedom i sin dramatiska värld, kärleken för livet i alla dess högre och lägre yttringar, även de råaste och mest burleska. Han uppnår dock ingalunda, när han målar dessa, förebildens humor och verklighetstrohet.

Men förgäves efterhärmar aldrig en dramatiker livet. Där kunna nog många händelser, många människor, som först vinna vårt lov och vårt intresse, vid närmare eftertanke avslöjas som föga märkliga. Så också när vi läsa dramer. Men se vi dem, skola de — när Strindberg bildat dem — gripa oss med en rik, levande verklig-

hets slående kraft, som inte lämnar rum för eftertanke.

Svenskarne ha ett tämligen egendomligt sätt att hedra sina store män. Man finner dem utmärkta att använda i festtal, utmärkta att draga fram till jämförelse, när det gäller nedsätta dem, som i ens egen tid göra Sverge ära. Men känna dem genom vetenskapligt studium och ställa dem levande framför sig genom konstnärlig behandling, det har man föga lust till. Den vetenskapliga litteratur vi ha om vår nationalhjärte är förvånande liten, och när nu en stor skald söker framställa honom på scenen, kan han knappt sägas ha någon närmare föregångare än Gustaf III! Desto mer glädjande då, att hans försök trots allt måste kallas en seger. Det är en seger för ett verk, där Gustaf Adolf är hjälten, och där han trots all vacklan och brist är hjälten genom sin fjärrblick och sin storsinhet. Man må kalla en sådan seger vad man vill. Vi gjorde säkert bäst i att inte undandraga den dess rätta namn — fosterländsk.

(Nordisk Tidskrift 1900.)

II. Svarta Fanor och Blå boken.

Det var icke så synnerligen många år sedan som August Strindbergs *Inferno* starkare än någonsin sedan hans ungdoms stridstid förde uppmärksamheten till hans namn. Bildstormaren och hädaren omvänd, förkrossad! ropade högermännen, de så länge skamfilade. Avfälling, andligt försvagade! mumlade vänstermännen bestörta. I själva verket gav också *Inferno*s senare hälft ett starkt intryck av andlig upplösning, av förståndets förvirring. Sagan är slut, tänkte litet var, och vår tongivande kritiker, Oscar Levertin, vilkens främsta domsregel eljes var överslättandet, förståendet av vått och torrt, utfärdade en högtidlig bannlysning, som han sedan oblidkeligt fasthöll, så länge han levde.

Men Strindberg, oregerlig och oberäknelig som alltid, svek sin tydliga plikt att dö som författare på den upplysta kritikens befallning, han förargade tvärtom i hög grad de vise genom att öppna en ny författarperiod, flödande rik på diktverk, vilka till kraft och ursprunglighet av framtidens dom torde komma att sättas väl så högt som de äldre. Återigen tvang han

det motsträviga folket att samlas kring sitt namn, och hade han fortsatt att dikta i lugn och ro, hade han inom kort varit erkänd i så gott som alla läger såsom vår store nationaldiktare. Men Strindberg är nu en gång absolut obekvämt för den häfvunna, banade författarvägen till äran och glömskan.

* * *

Svarta Fanor inleder en ny Inferno-period. Den röjer samma själstillstånd som Inferno: en andlig sönderslitenhet, som yppar sig i lynnets oerhörda retlighet och i förståndets tillbakaträngande för mystiskt grubbel. Det är en period av religiös omvändelse med de drag av ofördragsamhet mot olika tänkande och ensidig förtjusning för sin egen nya ståndpunkt, vilka ofta — icke alltid — åtfölja omvändelsen. Nu liksom förra gången har också det heta och mångskiftande naturvetenskapliga intresse, som alltid finns hos Strindberg, trängt upp till ytan av hans alstring och skjutit det rent diktande arbetet tillbaka.

Som bekant är det emellertid ingalunda själva krisen i diktarens liv och åskådning som nu fångslat allmänhetens intresse. Det är skandalen och den ensam som kunnat sådan verkan åstadkomma. Det är den personliga karaktären hos Svarta Fanor, de levande människor vilka där avbildats och på det blodigaste utskällts, som gjort denna bok så våldsamt avskydd och läst, gjort den till kritikens svarta får och till ett ena-

stående spekulationsmedel, »litteraturens Grängesbergare». Det är typiskt detta: förläggarna förklaras för varg i veum, för folk med vilka hederlige män ej kunna umgås. Men samma fromma borgerliga tidningar, i vilka dessa angrepp framfördes, togo gladeligen in pengar på annonser, där boken utbjöds till förbluffande pris, så t. ex. ett exemplar »med alla namnen ut-satta» för 120 kr.! Det är också mycket osäkert, om alla tidningar, som angripit förläggarna, sedan också meddelade, att upplagan var bestämt begränsad och därmed också förlagets inkomst på folks skandalhunger.

Att döma av allt vad man vet kunna förläggarna icke rätteligen klandras. Av all censur är förläggarcensuren den farligaste, ty mot den finns intet vad; den är preventiv, den inträder före tryckningen alldeles som censuren i Ryssland. Om en bok synes samtiden omoralisk, hur ofta har ej eftervärlden upphävt detta omdöme? Ingen ensam människa kan slutgiltigt avgöra, om en bok är omoralisk, och att undertrycka den av detta skäl kan därför innebära förstörandet av ett mästerverk. Saken är i fråga om Svarta Fanor särskilt obehaglig, då Strindbergs bok ju innehåller personlig smädelse i motsats mot t. ex. Frödings Stänk och Flikar, men principen är densamma. Tanke- och yttrandefrihet är en av de ytterst få principer, som synas vara mogna att alltid och hänsynslöst tillämpas.

*

*

*

Vad nu Strindbergs personliga anfall angår, så ha levande personer under diktade namn skiltdrats och anfallits icke blott i hans egna äldre böcker utan ock i många andra berömda författares verk, utan att detta rönt klander — åtminstone från den angripnes fiender. Frågan om dylika anfalls berättigande är enkel nog: de äro berättigade, när de äro rättvisa. Det led samma i saken är emellertid, att den allmänhet, som ej känner den angripne, har så svårt att avgöra anfallens rättfärdighet.

Vad Svarta Fanors personliga angrepp beträffar, kan jag granska dem endast i en punkt med stöd av en, dock icke djupgående, personlig kännedom. Mitt resultat i detta fall är: Strindberg har en rent diabolisk skarpsynhet för den hatades svaga sidor, men han tilldiktat också fel, som äro rent oresonligt oriktiga. Som helhet förefaller teckningen blodigt orättvis i sina på heder och sedlighet gående beskyllningar. Jag förmodar med kännedom om Strindbergs oerhörda snabbhet och ensidighet i slutledningar och omdömen, att de andra teckningarne i deras helhet äro föga bättre. Det moraliska klander, som drabbat boken, är alltså i huvudsak berättigat.

Härmed är dock icke sagt att boken alltigenom är, såsom den nästan undantagslöst beskrivits, en ovetting och okonstnärlig skandalbok. Frånsett nu att Strindberg kan ha rätt i mången beskyllning — en sak som ej här kan diskuteras — äro de skildrade personerna, betraktade icke som levande människor utan som diktade typer,

givna med en otrolig skärpa och kraft. Strindberg har i dem gett kropp åt vissa tidslyten; dels de amerikanska affärsmetoder som först och främst pressens men även litteraturens män ofta anlita lika friskt som de egentliga affärsjobbarne; dels författarfåfången samt utnyttjandet av andra, sina vänner, anhöriga o. s. v. för den egna framgången; dels och slutligen osedligheten och därtill den mest fördärvade, onaturliga osedligheten, ett tillstånd av samma art som det Harden i Tyskland mer eller mindre rättvist angripit.

Låt oss ej betrakta dylik osedlighet som ett tecken på borgarklassens förfall, som en skapelse av överkultur. Den frodas synnerligen brokigt hos många »naturfolk» t. ex. Marockanerna. Men visst är att faktiskt finnas sådana laster i detta nu mycket mer, än snällt folk tror. Det är då trots allt gott, att en författare här — liksom även i fråga om de andra tidslyten, som ovan nämnts — ryckt slöjan från den hemliga synden och visat oss verkligheten om 'än i förvriden och överdriven bild. Som personliga anfall äro Strindbergs bilder ansvarslost råa och lättsinniga — som sedeskildring äro de märkliga. Just överdriften, den vilda vreden i författarens framställning gör, att bilden nitar sig fast i sinnet. Härtill kommer så den lika våldsamma kvickheten, aldrig torr och lugnt ironisk, aldrig glad och godmodig men alltid sjudande och bländande och därför räddande även de värsta grovheter från plump låghet.

Emellertid är boken visst icke endast ovett och räheter. Dels finns där personer — döda!

— som ehuru tillhörande de anfallnes skara tecknas med en viss sympati, med blandning av ljus och skugga. Hit hör tidningsmannen Smartman. Dels finnes där en krets dit Falkenström (Strindberg själv) slutligen flyr från de »svarta fanorna», en krets av ett par tre personer, som leva ett modärnt klosterliv för sig själva, avstängande sig från världens ondska och sysselsättande sig med filosofiska samtal. Man lär i denna krets, att man skall »operera bort de fula minnena ur livet», hålla »andlig diet», d. v. s. välja sin lektyr och sitt umgänge med stor omtänksamhet, vidare aldrig nämna sina fienders namn, ty »ett personnamn är en strömväckare», och slutligen aldrig hata någon, »ty det är att förstärka fiendens strömmar», d. v. s. genom att vara upprörd gör man sig mer sårbar för fiendens anfall.

Även i enskilda stycken av boken yppas en känslig vekhet, som genom motsatsen mot det vilda raseriet för övrigt verkar dubbelt stark. Hit hör den lilla scenen, där Falkenström, den frånskilde mannen, plötsligt får se sina barn, som blivit kvar hos den hatade forna makan. Hit hör skildringen av hemrummet och dess möbler som levande väsen, en underbar skildring som blir allra vackrast, när den beskriver, hur blommorna pinas av vanvård och lida med människorna. En dylik scen rymmer en godhet, som varenda moraliserande kritiker kunde ha skäl att avundas syndaren.

*

*

*

Samtalet mellan vännerna på »klostret» i Svarta Fanors sista häft röra sig till stor del om naturvetenskapliga påhitt och funderingar. I Blå boken upprepas först och främst en del av dessa funderingar — Strindberg har tydligen ansett dem så värderika, att de måste upprepas — och följa sedan ett stort antal nya, omfattande alla möjliga naturvetenskapsområden, fysik, kemi (Strindbergs älsklingsvetenskap), zoologi, botanik, astronomi, geologi och medicin, samt arkeologi o. s. v. Om värdet av dessa hugskott och teorier äro alla vetenskapsmän fullständigt ense: värdet är alls intet och metoden ett rent under av löjlighet och slarv. Har Strindberg någon gång anat något riktigt, har han aldrig vetenskapligt bevisat det. Ingen må därför låta lura sig av, att funderingarne — diktarfantasin förnekar sig aldrig — äro högst nöjsamma att läsa, delvis mer nöjsamma än författaren avsett.

Strindberg idkar aldrig vetenskap för dess egen skull. Han använder den blott för att med dess hjälp finna tillvarons mystiska grund. Han sysslar därför mycket med »motsvarigheter» mellan naturens olika områden och mellan andens och naturens värld samt med mystiska tal, som han återfinner på de mest förvånande olika ställen. Så t. ex. har Kinnekulle, om man borttar lägsta och översta bergskiktet, 147 meters höjd, »som är jämt(!) Cheops-pyramidens höjd: 146 meter»! Senare befinnes visserligen Kinnekulle enligt en annan mätning vara vida högre; men detta ger blott anledning till en ny underbar

överensstämmelse, i det höjden nu blir lika med Cheops-pyramidens bas.

Denna motsvarighetslära har Strindberg liksom så mycket annat fått av Svedenborg, vilken boken är tillägnad. Svedenborg är dock icke »läraren», som talar i Blå boken, utan har Strindberg kluvit sin egen personlighet i två: läraren, hans nya »bättre» jag, och lärjungen, hans gamla sämre, som dock vill omvända sig.

Allt i hela den digra boken syftar nämligen ytterst mot den religiösa omvändelsen. Strindberg framträder nu med mer bestämdhet än någonsin som kristen. Han kämpar som ett lejon för Guds existens. Blå boken börjar med Euklides' tolfte axiom: »Om två räta linjer råka en tredje rät linje så, att vinklarna innantill på ena sidan äro mindre än två räta, skola dessa linjer råkas om de tillräckligt utdragas». Om detta är en självklar sats, utropar han, hur mycket klarare är icke då axiomet om Guds existens. Resonemanget är ju mördande, men tyvärr förklara våra matematiska läroböcker, att detta axiom icke är något sådant utan kräver bevis! Slutet på Blå boken upptager också ett kraftigare bevis för Guds tillvaro: i en populär astronomi har författaren funnit en teckning av en stjärnhop, som bildar ett (snett) grekiskt theta (av äldre form), vilket är första bokstaven i det grekiska ord, som betyder gud (theos)! Bilden bevisar också, att Gud bor i himlen!

Det kraftigaste beviset för den nya tron lämnas emellertid medels det storartade ovett, som sällas över de oomvändas syndiga huvu-

den. Strindbergs gamla färdighet i hånets och smädelsens konst ställer sig högst otvunget i den nya fromhetens tjänst och hämtar därur ny näring. Likaså hans gamla arvsynd, avunden. Ingen svensk författare, med vilken han över huvud kan jämföras, undgår hans förkastelse-dom — utländska, t. ex. Zola, kan han däremot bedöma lika sympatiskt som förnuftigt — delvis på grund av litterära och intellektuella men helst av moraliska eller religiösa skäl. Ej blott levande utan ock döda som C. J. L. Almqvist och Viktor Rydberg förföljas av hans hat.

Hans kristendom är mycket tolerant mot de troende. Visserligen bör man svälja den orensad, rubb och stubb, dogmer och underverk som ricinolja i hett kaffe, men man skall »icke räkna hur många toddar den troende dricker, icke hålla reda på hans kyrkogång, icke kalla honom hycklare därför att han faller någon gång». Icke heller skall man tala om religion, den är för god till det, och icke fråga sin broder, hur han har det med sin själ.

Detta är ju mycket förnuftigt, men nog gör det ett egendomligt intryck att se denna fördrag-samhet mot brister hos de troende gå jämsides med en ytterligt hatfull förföljelse — han vill ju t. ex. utestänga dem från alla statens ämbeten — mot dem, som icke tro på det rätta sättet. Det är därför särdeles betecknande, att många — visst icke alla — kristna yttra sådan glädje åt Strindbergs nya utveckling och med stort nöje svälja både hans för hans egen sak fällande bevis och hans personliga ovet, hans på heder

och ära gående bakdanteri. Också äro vi just välsignade med en kristlig riktning, vars huvudläror äro självsäkert dömande över olika tänkande, högfärd över egen högre visdom och ilska mot allt som heter naturvetenskaplig åskådning eller demokratisk (liberal eller socialdemokratisk) politik. Både Vitalis Norströms lärjunge i Göteborgs Aftonblad och biskop Eklund i Karlstad ha ock tydligt röjt sin belåtenhet med Strindbergs omvändelse och fromma nitälskan.

Men sätter diktaren själv någon lit till dessa nya kamrater, lär han bli svårt bedragen. När allt kommer omkring, kanske det dock blir de föraktade modärna, hans gamla försmådda vänner, visserligen knappt de fina liberalerna men arbetarne och de radikala, som äro mest och ihärdigast benägna att i det sista ge honom rättvisa.

* * *

Strindberg är diktare, icke tänkare. Därför är ock Svarta Fanor med alla sina brister en väldig bok men Blå boken visserligen (frånsett naturligtvis att naturvetenskapen stundom blir bra hårdbiten) synnerligen rolig men ock föga värderik. Dock med ett mycket bestämt undantag. Allt, som har att göra med själskänedom, med uppfattning av människor och deras sjäsliv, är i all sin ensidighet ytterst skarpt och lärorikt. Också Strindbergs kvinnohat skapar bilder, vilka om man i stället för »kvinnan» sätter

en viss typ modärna kvinnor, bli rent förfärande sanna.

Även i allmänna ämnen, som ej uppröra hans lidelser, såsom i fråga om fosterlandskärleken, kan Strindberg tala mycket tänkvärt. Så säger han: »endast på mitt lands språk kan jag uttrycka mina tankar, endast i mitt landskap kan jag njuta sommaren och bada i mitt hav. Angriper utlänningen mitt land, så försvarar jag det, ty det är min plikt. Men att älska sitt land, det är något annat. Det förutsätter att landet skall vara älskvärt och dess invånare desslikes». Därpå tillvitar han svenskarna en mängd fel, som trots all hans politiska okunnighet mestadels äro blott alltför riktiga, såsom att »arbetet betraktas som bisak och nöjet blir huvudsak». (Detta gäller ej blott överklassen, ärade arbetarvänner!) Detta land, slutar han, är svårt att älska. »Men man får väl försöka.»

Strindbergs egenart är hans andes oerhörda mottaglighet för intryck av alla slag, den lidelse varmed han upplever dem, och den skärpa varmed han återger dem. Hos honom möter man väl icke allt men otroligt mycket av vad andra människor tänka och känna, leva och lida, skärpt och förstorat i gott och ont och därför lättare att förstå och minnas. Vill man känna sanningen, skall man icke gå till Strindberg, men väl om man vill känna människan.

En sådan natur kan också mottaga och uppskatta en mängd av idéer och tankar samt följä dem med fångslande fantasifykt. Det är

ingen tillfällighet, att Strindberg drages till de mystiska, därför ock fantasirike religionsläraryne såsom Svedenborg och teosoferna. Också ha t. o. m. Strindbergs naturvetenskapliga tokerier en sållsynt förmåga att intressera lekmanen för problemen, om de icke ha något annat värde. Men ihärdighet och självförsakelse att sovra och pröva idéerna kan man ej vänta hos honom.

En sådan natur måste vara ytterligt sårbar. Strindbergs rasande hat är blott baksidan av hans ytterliga ömtålighet. Allt som är nog starkt att kunna såra, män, kvinnor och djur, hatar han mer eller mindre. Men det späda och värnlösa älskar han med lika stor vekhet. När han klandrar Ibsen, för att denne (enligt Strindberg åtminstone) ej kunde lida barn, blommor och musik, röjer han vad han själv mest skattar. Icke heller får man fatta hans ånger över sina fel som gyckelkonster, hur fariseiskt han än kan tala om sina fiender.

Strindbergs sätt att tänka, känna och skriva är i grunden likadant nu, som det alltid varit. Även gudstron har han brottats med långt före Inferno, än hädande, än troende. I Sömn-gångarnätter talar han för världsskaparen alldeles som nu. Visserligen är det obestriddigt, att han nu genomgår en period av svår andlig ohälsa. I Blå boken med supplementet har man alldeles som i Inferno intrycket, att den andliga förvirringen ökas, ju längre boken framskrider. Det är ju möjligt, att Strindbergs bana går utför. Men må man ej göra sig för säker!

Han är den outtröttlige, outtömlige, oberäknelige. Man må gilla hans åskådning eller numera ogilla den — med Strindberg som en levande makt i vårt andliga liv lär man alltjämt få räkna

(Fram mars 1908.)

III. Från Strindbergsstriden 1910.

1. Vad striden gäller.

Den lidelsefulla och oväntade kraft, med vilken Strindberg åter tagit till orda i dagens mest brännande frågor, åter litterärt och politiskt trätt i upprorsmännens främsta led, har för den tjuguar gamla litterära och den jämförelsevis unga affärspolitiska renässansens män kommit som en högst smärtsam överraskning. Man hade det så bra! Den ene efter den andre av 90-talets store hade blivit oskadlig. Unga skalder, laglydigt utrustade med Levertinska dop- och Böökska vaccinationsbevis, leddes i hållfasta rosenband omkring i ett fridlyst Arkadien, där de inför en alltid lika tacksam allmänhet ömsom hädade och ömsom lindrigt berömde Vår herre men alltid voro ense om socialismens kulturfara. De få, som ej gingo i stilen, kunde man antingen ryta ner eller med hövliga bugningar visa i landsflykt eller i nödfall oskadliggöra med ett — som facktermen lyder — objektivt avvägende av fel och förtjänster.

Men så kommer Strindberg! Först tog man saken lugnt, tryggt litande på den ihjältignings-

metod, som förut dagligen röjt nya stora företräden framför försöket att argumentera. Längre fram kunde man alltid citera Karlstadstidningen, och det med desto större opartiskhet som man eljes plägat kalla den varannan gång enfaldig och varannan en fosterlandsförrädare. Men icke ens det hjälpte — vederbörande måste själva skrida visserligen icke till debatt men till visselkonserter.

Det tjänar till intet att ingå på enskildheterna i den diskussion om 80- och 90-tal, vilken jämte så mycket annat väckts till liv genom Strindbergs uppträdande. Hans talrika och påtagliga misstag och orättvisor, särskilt mot Heidenstam, ha med tillbörlig kraft framdragits av mästartarens egna beundrare. Å andra sidan har det myckna hittills osagda sanna i Strindbergs självförsvar och anklagelser vunnit vidsträckt och stark genklang och på ett särdeles lyckligt sätt sammanfattats utav d:r John Landquist — över huvud den enda yngre kritiker som bedömt Strindberg med kunskap och förstånd. Jag vill endast blamera mig genom att uttrycka min ledsnad över hans instämmande i Strindbergs Atterbomskritik. Att en stor diktare ej förstår en annan av helt annan egenart, är lätt förklarligt. Men att en kritiker med John Landquists smidiga känslighet ej förstår mycket mer, förvånar mig. Icke är väl, utropar han, Lycksalighetens ö det skönaste som är skrivet på svenska? Jo, det är den.

Bland de anfall, som riktats mot Strindberg, finnes en beskyllning tillräckligt ärerörik och

osann för att icke få lämnas oanmärkt. Strindberg är icke blott avundsjuk, hycklande, brutalt ond, smutsig o. s. v. — jag citerar doc. Böök men mildrar i hög grad hans uttryck — utan även feg, en schakal. Bevis: Strindberg angriper aldrig någon av dem, som bröstganges angripit honom och kunna väntas göra det igen. Nej, icke sant? Aldrig har t. ex. Strindberg angripit Wirsén och aldrig har denne röjt lust att säga något ont om honom! Det är väl klart, att den, som i Röd a rummet, Nya riket, Giftas o. s. v. anfallit de maktägande och rike, vilka endast hade svält och åtal samt en här av ilskna skribenter att skydda sig med, måste vara minst lika feg som t. ex. prof. Wicksell, vilken också just vid sitt åtal i Svenska Dagbladet stämplades som pultron. Det är klart, att när Strindberg gång på gång brutit med dem, som kämpat vid hans sida, häftigt och öppet anfallit dem, som försvarat honom, utan att krypa för dem han förut retat upp — det är klart, att detta måste bero på feghet. Det är dagsklart, att den, som ett liv igenom styrt emot vinden, måste vara feg, så att det förslår. Strindberg har ju anfallit en hel del män, som både leva och i andra fall visat sig kunna strida — men han borde väl kunnat veta, tycker herr Böök, att de ej tänkte svara. Ja, han borde kanske det. Ty vad han alldeles säkert visste var, att de — levande eller döda — hade fullt upp med vänner, beundrare och litterära husdjur, som voro tillräckligt röst-, moral- och kraftordsbegåvade för att göra varje personligt försvar onödigt.

Men det är tid att övergå till den inre bety-

delsen av Strindbergs sista kamp; utan en sådan betydelse hade den aldrig så som skett kunnat uppröra sinnena.

Strindbergs anfall var uttryck för två av tidens tendenser, en litterär och en socialt politisk. Den litterära tendensen framträder som en upprorsrörelse mot 1890-talets diktning såsom härskande och mönstergivande. Ett dylikt uppror var i längden oundgängligt. Det måste komma en tid, då de stora ej kunde dikta med sin gamla kraft, och då deras svagare ålderdomsverk berömdes med snarast högre iver än deras tidigare största. Det måste komma en tid, som blir medveten om deras begränsning och fel — den begränsning som gör dem oförmögna att fatta nyare diktströmningar, de fel som epigonerna härma. Vad särskilt Heidenstam angår, så har Strindberg mitt i all sin orättvisa med en klar-synthet, som ej blir mindre, därför att den är elak — elakheten är tyvärr ofta en givande kunskapskälla — dragit fram hans svaga punkt: blandningen av smått och stort, den överdrivna lusten för splittrande och ofta nyckfullt burleska enskildheter, som stundom rubba diktens stora linjer eller göra en struntsak till dess medelpunkt.

Det är ju icke muntrande för vederbörande att själva få vara med om en dylik »dagen efter». Detta desto mer som ofta tidsåldern näst efter den, som fått sin prägel av vissa stora diktare, är den mot dessa mest klanderlystna. Vi, som nu kritisera 90-talet, böra ej intala oss, att framtiden skall underskriva allt vad vi säga. För min del

vill jag dessutom öppet erkänna, att lika visst som Strindberg synes mig stå över varje enskild av 90-tals-diktarne, lika visst står enligt min mening denna tids diktning såsom en helhet högre än 80-talsdiktningen.

Att vi just nu äro särskilt benägna att se fel hos 90-tals-diktarne, beror också på den andra tidsrörelse, som i Strindbergs anfall speglas. Vår tid är, säga vad man vill, främst en socialt politisk brytningstid. Inom alla läger känner man, att man står mitt i en kamp, där vårt folks framtid är stridsämnet. En stor diktning i en sådan tid kan ej sluta ögonen för den politiska kampen. Därför blickar det kämpande folket ovillkorligt efter diktare, som dessutom äro hövdingar. Men de av 90-talsmännen, som ej direkt ställt sig i högerens led — rättvisligen må erkännas att de äro mindretalet — iakttaga en tyst och allt annat än entusiasmerande neutralitet och mottaga med rörd tacksamhet ynnestbevis från de mäktige. Det är den saken man tycker Karlstadstidningen kunde ha tänkt på, innan den började dunka på Strindberg av idel trofast beskedlighet.

Det är sant att Strindberg bl. a. genom sitt anfall mot Ellen Key — hans behandling av henne är över huvud den fulaste fläcken på hans sköld — fördunklat denna sitt anfalls innebörd. Men att det dock är ett ej blott litterärt — och allra minst blott själviskt litterärt — utan ett socialt patos som drivit honom till strid, det visar hans politiska artikelserie i Social-Demokraten, vilken gått jämsides med den litterära i Afton-Tidningen. Han ensam, avfällingen, den

religiöse svärmaren, den sjukligt självbeskådande egoisten — det heter ju så? — har känt tillräckligt vad det betyder, att vårt folks kraft förödes, för att offentligt säga ut det.

En person, som själv utgått från arbetarklassen, red. A. Lundgrehn, har föreslagit en nationalinsamling åt Strindberg, främst bland småfolket, ett »folkets Nobelpris». Dagens Nyheter har avvisat tanken mindre motiverat än snävt — Smålands Folkblad förmodar, att tidningen tackar för sist för sin behandling i Svarta Fanor. Tanken har måhända ej framkommit i en gynnsam tid — småfolket har för närvarande ej mycket att taga av till insamling. Men den får icke dö. I samma mån arbetareklassen förverkligar sitt beslut att bli bärare av framtidens kultur, måste den som en av sina främsta uppgifter sätta plikten att lyfta på skölden de framtidsbådande och just därför officiellt bannlysta kulturbärarne.

(Soc.-D. 16. 7. 1910.)

2. Strindberg och den svenska diktens framtid.

Med full rätt har det framhållits som ett av den pågående Strindbergsstridens minst löfresrika drag, att meningstvisten till stor del rört sig om ett förflutet. Det är icke en segervisst framträngande ny diktarskara som krävt sin rätt gentemot den föregående generationen, det är en ännu äldre generation som krävt upprättelse. Stri-

den har därigenom fått en alltför negativ prägel. Det är mer en växande kritik av de store 90-talisternas egen alstring från senare tid, än upporslusten mot något av dem utövat tvång som tagit sig luft i de trots all kritik hänfödda instämmanden Strindberg fått skörda.

Skälet därtill är ej svårt att finna. Vi ha flera yngre diktare av rang — om vi just ha så många av första rang, må dock tillsvidare lämnas osagt — men det har icke kunnat märkas, att de bildat någon enhetlig riktning. Ej heller kunna de i allmänhet klaga över förtryck, om ock de bästa av dem nog fått pröva på både mothugg och brist på erkännande. Framför allt är den behandling Vilhelm Ekelund fått röna av både Levertin och Per Hallström — jämte representanter för servum pecus — ett föga ärorikt blad i den svenska litteraturkritikens historia.

Nu ha i alla fall så småningom några yngre diktare trätt in på arenan som mellankommande part i striden och märkligt nog i övervägande grad gjort Strindbergs sak till sin. Det finns nog också trots allt ej blott yngre diktare utan även en yngre diktarriktning, och denna riktning måtte känna sig mer befyndad med Strindberg än med 90-talet. Det kan löna mödan att undersöka varför.

Så flytande konturer den nutida unga litteraturen än uppvisar, är det ganska tydligt, att lusten för social diktning mer och mer framtränger. Såsom sociala diktare kan man utan vidare räkna Ossian-Nilsson, Ludvig Nordström, Henning von Melsted och Gustaf Jansson, för att nu

blott hålla oss till romanförfattare. Gustaf Ullmans alstring står åtminstone på gränsen till det sociala, Henning Bergers berör detta område åtminstone ibland. Sven Lidman har nyligen i och med *Stensborg* övergått till den sociala romanen.

Det sociala intresse, som framträder hos dessa författare, är visserligen av ganska olika art. Vad man än må säga om de fem förstnämnda diktarne, icke ens någon högerpolitisk kritiker med anspråk på opartiskhet har velat fränkänna deras sociala diktning allvar. Men det är just allvaret som i socialt avseende — jag talar här endast därom — brister hos de andra. Sven Lidmans förargelse över, att en krets liberala kapitalister yttra socialistiska sympatier, medan de dock till författarens belåtenhet i praktiken äro fullt kapitalistiska, kan knappt förväxlas med socialt patos; och hans idealiske, socialt pånyttfödde hjälte visar vid växelförfalskningen en moralisk — hm — vidhjärtenhet, som gjort välviliga granskare något ställda. Henning Bergers *Drömlandet* inbjuder som Stockholmsk rundmålning till jämförelse med *Röda rummet*. Men hur kemiskt fri är ej den förra boken från den senares sociala stridslust och rättfärdighetskrav, hur idélös, blott intresserad för sig själv är ej den förres eljes sympatiska hjälte!

Bortsett alltså från dessa, är det tämligen klart, att just de yngre diktare, som ha sociala tendenser, anknyta sig till Strindberg. Ossian-Nilssons hugg till höger och vänster erinra ej blott i stilens och skildringens fart och skönhet utan

även i motsägelselusten och optimismen om 80-talets Strindberg; han har ock en bit av dennes kvinnoideal. Ludvig Nordströms realism har flera drag gemensamma med Strindbergs — han skildrar fiskare liksom denne skärgårdsfolk — och för övrigt har han ju själv nyss yppat sin tacksamhetskund mot mästaren. Henning von Melsted har ej blott Strindbergs samhällsstormarlust utan även en god bit av dennes gamla 80-talsdogmatik. Gustaf Jansson har liksom Strindberg varit Rousseauan och fredsapostel samt lärt av Zola. Gustaf Ullman röjer mindre direkt inflytande men har beröringspunkter både i sitt natursinne och sin förmåga att levande skildra personer ur kroppsarbetarnes klass.

Det vore dock ett stort misstag att beteckna vår yngre svenska diktning som enbart social. Den är det lyckligtvis icke. Ty lika visst som sällan en rik och lovande litteratur hållit sig helt skild från tidens samhällsliv, lika visst har dikten en högre uppgift än att blott tjäna de samhälliga idéerna. Dess uppgift är att forma de mänskliga ideal, som de socialt verksamma medborgarne sedan ha att på sitt område tillämpa. Därför måste diktaren främst av allt vara individ, person, människa.

Också går det genom vår yngre diktning en åder av rent revolutionär individualism. Skarpast framträder den hos Vilhelm Ekelund, men den skymtar även trots all förklädnad hos Gustaf Ullman. Dock strävar den hos båda ut över sig själv. I Gustaf Ullmans diktning spelar godheten, plikten en roll som i få andras — och

just däri samstämmer han med Strindberg. Ty trots alla de blodiga orättvisor, de brott mot egna pliktbegrepp, som Strindberg gång på gång begått, och om vilka han själv visat sig medveten, finns det hos denne en strävan efter godhet, ett grubbel över det godas problem, en pina i att se de goda lida, som i långt mindre mån skönjes hos hans utan tvivel personligt ofelbara veder-sakäre.

Hos Vilhelm Ekelund har utvecklingen blivit en annan. Under själsstrider, mer ensamma och sönderslitna än hos någon av de andra, har han hamrat ut ett Antiktideal, det ur strid födda jämnmåttets, den ur lidande framgångna segerns ideal. Man borde väl knappt kunna tänka sig en mindre social diktare än denne den mest ensamme av alla — och dock är det hos en låt vara liten krets av socialdemokratisk ungdom som hans ord väckt den djupaste genklangen. Man skulle tro, att ingen vore mindre lämpad att uppskatta Strindberg, vilken — det är hans stora begränsning — har en läggning så föga antik. Likväl har Ekelund öppet nämnt Strindberg bland de diktare han beundrar. Varför är lätt att förstå: Strindberg är ytterlig individualist men strävar dock mot något över sig själv; har han ej hunnit idealet, har han dock kämpat därefter mer än de flesta; blott att ha levat i 60 år under inre strider sådana som hans är en Herakles-saga.

Det är överhuvud den saken som drar varje verkligt ung diktare till Strindberg, att det i allt vad denne skriver och gör gäller allvar — vil-

ket ej hindrar, att hans muntra stridshumör ofta sticker bjärt av mot motståndarnes ilskna eller förgrämda. Jämför en Strindbergspolemik, vilken som helst, med t. ex. Per Hallströms *Erotikon*. Jämför ej blott det osökta skämtet hos den förre med det anspråksfullt förvridna hos den senare. Lägg också märke till, hur platt likgiltiga Per Hallströms människor och tankar äro oss. Vad i all världen rör det oss, om dessa pjoltar och hoppetossor ha dumma idéer om äktenskaplig skilsmässa eller tro, att man kan få elektricitet direkt ur kolet? Hos Strindberg åter gäller striden ej endast — långt mera öppet än hos Per Hallström — honom själv utan ock vad han anser vara rätt och sant, hans och mänsklighetens heligaste arvedelar.

På sistone har Sverige sett en produktion på moral som knappt någonsin sedan Wirséns klangdagar. Den absoluta rättfärdigheten har blivit kött och tagit boning naturligtvis i den politiska ärlighetens speciella organ, Svenska Dagbladet. Hade våra unga diktare den minsta dygd, hade de väl där bort hämta sina exempel. Men unga diktare såväl som »ungsocialister» ha föga sinne för den moralen. Hur mycket än Per Hallström ropar sitt »håll upp!» — den, som förgäves fick ropa så i sagan, var egendomligt nog den rike, avundsjuke brodern — lär han få se, att den diktning, som vill framåt, söker sin utgångspunkt ej hos den pensionsmässigt felfric utan hos den felande, kämpande, levande diktaren.

(Soc.-D. 5. 8. 1910)

IV. Från seger- och dödsåret.

1. Titanen.

Sin tids man — större än tidens.

August Strindberg har segrat. Att folket bringar honom sin hyllning i en enastående vid och djup omfattning, att män och kvinnor ur de mest skilda partier samlat sig i beundran för hans dikt, det är stort, men det är ändå det minst viktiga. Det avgörande är, att denna allmänna folkhyllning blivit hans arvedel, utan att han på ringaste sätt givit vika vare sig för makten eller för folkgunsten. Allt, som han tänkt och sagt, har fötts ur hans eget inre, ofta av hat och vrede, det är sant, men aldrig av lust att smickra, ställa sig in eller vinna en förmån. Hänsynslöst stridslysten, hänsynslöst självständig, hänsynslöst oböjlig, hänsynslöst ärlig har han varit ett liv igenom. En allmän hyllning för en andligen trött åldring, som ej längre är sig själv, ej längre har makt att slå, ej kan uppbära det stridsbanér, varunder han dittills kämpat — en sådan hyllning är vanlig och intetsägande nog. Men att tvinga ett helt folk och mer än ett folk

att hylla sig, medan man ännu står i obruten stridsställning, straffande och klandrande vad stora delar av detta folk sätta högst, piskande de mäktiga och deras tjänare in i det sista, det förmår ingen i världen utom en Strindberg.

* * *

Såsom starkare än hela sin samtid står Strindberg på sitt livs segerdag. Han är starkare än tiden, just därför att han är sin tids son i större, mångsidigare, mäktigare mening än någon annan.

Vår tid är överlägsen alla äldre i historiskt studium och sinne. Också har det historiska intresset hos Strindberg hela hans liv igenom varit levande varmt ända från hans ungdoms historiska skådespel, av vilka flera voro äldre än *Mäster Olof*, till *Sista Riddaren* och dess tidsfränder, ända från hans kulturhistoriska studier på 70- och 80-talen till 1910 års tvist med Sven Hedin om *Karolinerna i Tibet*. Vår tid har mer och mer utvidgat den politiska historien till kulturhistoria, och i det fallet har Strindberg varit en av vårt lands föregångsmän. Han har ock varit högeligen fast ej på långt när så framgångsrikt intresserad av sådana tidstypiska vetenskaper som den jämförande språkvetenskapen och fornforskningen. Vår tid har förenat Öster- och Västerlandet i en gemensam historia, den har rentav upptäckt den stora Orienten. Också i det fallet var Strindbergs 70-tals-uppsats om Kina ett ytterst märkligt förebud, och om

Kina, om Orienten handlade ännu hans sist utgivna böcker.

Men vår tids blick är ock mer än någon äldre tids riktad framåt, och framtidens vetenskap är, ännu åtminstone, framför allt naturvetenskapen. Också för denna har Strindberg haft en för en skald mycket sällsynt kärlek, och hans till arbetssättet fantastiskt ovetenskapliga forskningar ha dock förutsagt ett par av vår tids mest omhuldade och mest epokgörande upptäckter.

Naturforskningen har som bekant för vår tid blivit ej blott vetenskap utan ock världsåskådning. Den strid mellan teologisk och naturvetenskaplig livssyn, som började i Hellas och återupplevde under Renässansen, den utkämpas nu hetare, mer genomförd och mer avgörande än någonsin. Hos ingen av vårt lands, hos högst få av andra länders diktare, har tidens uppgörelse med kristendomen genomkämpats så livsallvarligt djupt som hos Strindberg. En tid var han inför det allmänna medvetandet, framför andra och framför annat, fritänkaren, gudshädaren, företrädesmannen för en mer och mer gudlös tid, vilken hart när syntes båda den yttersta domen. Senare var han framför allt avfällingen från den religiösa frihetens sak. Endast med svårighet ha både vänner och fiender insett, hur djupt detta »avfall» bottnade i hans ursprungliga själsllynne. För övrigt var även denna hans återgång till en lämnad tro ett tidsdrag, typiskt om ock ej förhärskande.

Näst religionen har fosterlandet i vår tid hört till de skarpast omstridda bland alla ned-

ärvda värden. Fosterlandsbegreppet har nu och först nu genomgått en förändring från rot till topp. Fosterlandet har från ett yttre, på härens styrka vilande maktområde blivit ett land med en särpräglad natur, ett folk med (oftast) sitt eget språk och sina säregna kulturuppgifter. Inom Strindbergs själ har denna omdaning skett ännu grundligare än den religiösa. Ingen har sakkunnigare, mångsidigare, mer konstnärligt och samtidigt geografiskt fint lärt oss se och förstå vårt lands natur. Ingen har, trots så mycken äkta kärlek till vår historia, så skonslöst bortryckt den falska glansen — icke all glans — från våra stora krigsminnen. Ingen har som han känt fosterlandskänslans för vår tid så nya och karakteristiska sociala innebörd.

Den sociala fråga, som mest fånglat Strindberg, är som känt kvinnofrågan. Han har där endast under en jämförelsevis kort tid gjort den rena vänsteråskådningen till sin. Men det är ändå tvivelaktigt, om någon bättre än Strindberg i de stunder, då han såg lugnt på frågan, lyckats i slående programsatser ena det bästa i den radikala åskådningen med det bästa i den gamla. Just under en omvälvningstid som vår har mänskligheten lärt sig värdera djupare än någonsin vad som ligger i orden hem och moder — ord som ingen mer innerligt än Strindberg förhärligat. Dock har han icke alls varit blind för det rättvisa i kvinnans likställighetskrav och framför allt: det finns dock ingen svensk diktare som trots all hans ensidighet känt och kunnat skildra nutidskvinnan som han.

Den egentliga arbetarefrågan upptog under större delen av Strindbergs liv hans synliga intresse i mindre mån än flera andra. Så även under hans mest frifräsande tid på 80-talet, hur djärvt och tändande än hans radikala, ja socialistiska lösen den gången klang. Det var märkligt nog först 1910 som hans direkta intresse för de fattigas ekonomiska frigörelsekamp öppet framträdde i hela sin verkliga räckvidd. Dock är hans insats just i detta fall en av grundpelarne för hans världshistoriska betydelse. Vi ha många demokrater, många ädla arbetarevänner i vår diktningens hävder, men ingen som varit underklassdiktare så, som Strindberg varit det, ingen som kunnat känna och tolka underklassens sak med hans levande medvetande att själv till hälften om ej mer vara underklass. Därigenom har han blivit svenska folkets diktare mer än någon, därigenom har han så mäktigt speglat vår tids dock till sist främsta särmarke: klasstriden, d. v. s. striden för klassernas avskaffande, striden för det kulturägande fåtalets ersättande med en kulturmänsklighet.

Vår tid är industrialismens; den har varit storstädernas tid men ock fött en medveten längtan till landet starkare än någonsin. Strindberg är den förste riktige och moderne Stockholmsdiktaren inom vår litteratur, och dock har knappast någon kunnat skildra bönder och lantfolk så livssant som han eller varit så lyhörd för lantfolkets rättskrav även i politiken. Vår tid är arbetets, massarbetets tid — vilken stor svensk

diktare kan peka på en alstring massvändigare än Strindbergs? Vår tid är mångsidig, så som ingen varit förut — är ens Goethe mångsidigare än Strindberg? Den är en orons, vilolöshetens, nervositetens tid — vem har med större mardrömskärpa än Strindberg skildrat nervlidandets, nervkänslighetens inferno? Den har icke kunnat skapa en kultur så ensartad, harmonisk, förnäm som antikens, ej heller så innerlig, så skönhetsberusande som romantikens; den slits mellan romantik och realism liksom Strindberg själv. Ty hans diktning har saknat genomförd harmoni liksom absolut skönhetshängivelse — men eljes är det svårt att säga vad den saknat.

Man döme vår tid hur strängt som helst, till sitt syfte, sitt arbete, sitt samfällda framåtskridande har ingen föregående tidsålder varit så stor, så titanisk som vår. Det har krävts en diktartitan för att kunna i sitt inre spegla och i sin konst skildra den. En sådan ha vi i högre grad än något annat folk haft i Strindberg.

*

*

*

När man kallar Strindberg titan, är detta sannare, än någon tror. Ty Prometheus, titanen framför andra, han som hindrade gud Zeus att i despotisk feghet och maktlystnad förgöra människorna, som förde elden från himlen till jorden och lärde mänskligheten slöjd, konst och vetenskap — han var ej blott trotsaren, som hellre än

han böjde sig för gudakonungen låg fjättrad på klippan under ändlösa år i underjordens mörker eller ovan jord med örnen sönderhackande hans lever. Prometheus slöt till sist fred med Zeus, han erkände hans makt och bar, sedan han blivit löst, ett band som minne av sin fångsling. Men han kröp ej för Zeus och prisgav heller icke för hans nåd de skänker han bragt människorna. Därför var han värd att i Hellas' främsta stat firas med en eldens fest, en fackellöpning.

Så har ock Strindberg, gudatrotsaren framför alla våra andra rangdiktare, vilken känt trotsets, upprorskampens pina, så som endast en vekhjärtad, en i grunden religiös kunnat känna den, så har ock han gjort fred och underordnat sig den gamle guden. Men trots detta lever hans frihetssinne, hans hat mot förtryck, hans offervilliga medkänsla för lidande människor starkare än någonsin kvar, och kvar står även, såsom mänsklighetens eviga arv, hans befriaregärning. Mer än någon är han därför värd att firas av sitt folk med en eldens fest, hyllas med det element, som mest liknar hans själs lynne, elden, det mest oroliga, minst beräkneliga, lättast tillintetgjorda av elementen, men ock det farligaste, det stoltaste, det mest förgörande liksom det mest förlösande, kulturens danare, frihetskampens eviga tecken, den högsta bilden av den okända kraft, som i otröttlig skapardrift efter skenbart skiftande men innerst orubbliga lagar bär livet genom världsaltet.

(Soc -D. 29. 1. 1912.)

2. Vid Strindbergs bår.

Vårt folks störste är död. Han har fallit mitt under segern, fallit med de otaliga facklornas glans ännu lysande för minnet, med de ändlösa skarornas myller levande för hans inre syn, med de aldrig slutande jubelropen ännu ringande i hans öron. Han har vunnit en lott, sällan beskärd en svensk. Oftast dö våra verkligt store föraktade, glömde eller aldrig erkände utan att någonsin ha rönt den lycka Strindberg vann, en »lycka» köpt med ändlösa, själsuppslitande lidanden, inre och yttre, de senare stegrade till det yttersta just på det sista, en »lycka» som han kände sig själv ovärdig att bära — men ändå en lycka av enastående art, lyckan att känna sig stödd, buren, kringvärvd av ett helt folks, av vår mäktigaste tidsrörelses hänfödda hyllning och levande medkänsla.

Hans liv var icke en saga, det var en modern livslott alltigenom men en livslott mer fylld än någon saga av strid och händelser, av växlingar och spänning, av hjältebragder och nederlag, av segrar över osäglich nöd, osägligt hat, över otaliga fiender samt, sist och svårast av allt, över sig själv. Ingen har än i nämnvärd grad vågat skildra den, ingen har ens mäktat överblicka den, mäta dess djup skall aldrig någon kunna.

*

*

*

Strindberg har blivit Sverges skald framför andra, därför att han i sällspord grad varit

svensk, därför att vårt folk i honom kunnat spegla sig självt med fel och dygder. Han är ytterligt svensk först och främst i den sönderslitna ädelhet, den uppslitande blandning av synd och godhet, som var hans personlighets huvuddrag. Svensken älskar ej harmoniskt avrundade eller stadgat aktningssvärde store män. Den milde, sedlige Atterbom har aldrig blivit uppskattad efter förtjänst, den lugne, samlade Runeberg, den harmoniskt ädle Viktor Rydberg ha såsom personer aldrig tillnärmelsevis fångat folkfantasin så som den slösande snillrike, slösande osedlige Tegnér. Strindberg har samma drag som han av universalsnille, av självlöseri, av trots mot hävdvunnen sed, av bittert ångrat trots sitt eget samvete, av religiös men frisinnad idealitet. Det var icke av nyck eller tillfällighet han så högt beundrade Tegnér, medan han orättvist angrep Atterbom, kritiserade Viktor Rydberg och visade Runeberg till en lägre plats på rangskalan.

Tegnér hade dock ett klassiskt ideal av stolt och själslugn, harmonisk och samlad mänsklighet. Strindberg har icke varit någon klassisk diktare, icke heller någon romantisk som Atterbom och ej en gång någon utpräglad nationell i samma mening som Runeberg. Men om också svensken har ett klassiskt drag i sitt lynne, så är han visst icke helt klassisk — vägen är hoppöst lång mellan Hellas och Thule. Icke heller är han helt romantisk, hur starkt än hans längtan kan stiga hän mot romantikens underland, såsom den ock flera gånger gjort hos Strind-

berg. Svensken är som bekant ej heller själv-säkert och genomgående nationell. Men hans syfte har, när det når som högst, en klassisk storhet, en romantisk fjärrblick, en frasfri men djupt stolt fosterlandskänsla. Strindbergs syfte var ock sådant och därtill vad svenske mäns syften så sällan bli — förverkligat.

Om Strindberg dock saknar mycket av vad en svensk sätter högst, så är han i ett fall mer svensk än någon diktare, som levat. Han är icke blott överklassvensk som Tegnér, som Viktor Rydberg, som alla andra. Han är underklassbarnet, underklassdiktaren, som talat sin klass' sak så, att överklassen måst lyssna, måst beundra mitt i vreden och föraktet. Hos honom tillhörde ej som hos Tegnér frisinnet blott ungdomstiden eller gick som en underström bakom officiell eller individuell aristokratisk konservatism — blott en gång, i boken *I havsbandet*, gör det verkligen så. Hos honom har frisinnet ej överklasstänkarens ro utan den kämpande proletärens lidelse. Strindberg har nämnts en förlupen slav. Han är något värre, något långt brottsligare än så — han är slaven, som rest sig och slagit till marken sina förtryckare.

* * *

Den mänskliga kulturen växer i vår tid så otroligt till sin mängd, det mänskliga minnet blir så överlastat och överansträngt, att vår tids främste män få finna sig i utsikten att — då

det gäller ett litet folk som vårt — jämförelsevis snabbt bli förgättna. Det kommer säkert en tid, kanske om några, kanske ock först efter många sekler, då ingen svensk man, som lever nu, är känd annat än på sin höjd som ett tomt namn för andra än historieforskarne — ingen utom den diktare, som i sin själ, sin dikt så som ingen annan blivit sitt folks, sitt hela folks speglare, skildrare, straffare och halvt ovillige förhårligare, den diktare, som just genom att helt vara sitt folks son blivit den ende utom Tegnér, vilken burit dess ära jämte sin egen över världen — Strindberg.

(Soc.-D. 15. 5. 1912.)

Nutidens Verner von Heidenstam.

1. Mannen som ville bli kung.

Heidenstam mot Strindberg.

Under förra sommarens Strindbergsstrid framlades eller rättare sagt framgormades i Svenska Dagbladet en uppfattning av striden, som av allt att döma var den officiella versionen från hovet på Naddö. Enligt denna var Strindberg en feg stackare, vilken aldrig vågade sig på någon, som slog igen. Heidenstam tordes han smutskasta, ty denne var alldeles för fin att ge sig ut i ett dylikt slagsmål. Skulle denne, fortsatte en annan uttolkare, kunna offentligt bemöta en man, som smädat ej blott honom men också någon av hans förfäder?

Det är en möjligast kraftig dementi Heidenstam själv gett dessa sina trogna, när han nu gett sig ut på stridsarenan dels i Svenska Dagbladet, överlöparnes speciella, dels i Aftonbladet,

samma A. B., som han för omkring tio år sedan angrep, därför att det så svikligt övergett alla frisinnade kulturtraditioner. A. B. är i det fallet sig likt än i dag eller om möjligt ännu likare. Skillnaden är blott, att Verner von Heidenstam nu känner sig hemma därstädes.

Strindberg sökte med sommarens batalj, bland annat, skaffa sig själv rätt — och erkände det. Heidenstam söker detsamma och så gott som endast detta men synes leva i hoppet, att ingen skall märka det. Han vet, att det icke finns någon gest, någon kostym, något deklamationsnummer så omöjligt, att ej många människor taga det på allvar.

Det skadar ej, att de store gå varandra på livet. Det hjälper oss andra att klargöra vad det är vi beundra och icke beundra hos dem. Så ock nu. Men först en liten anmärkning. Såsom exempel på det »sammelsurium», som »de sociala folkprästerna vörda och förhärliga», anför han bl. a. Strindbergs anfall på Atterbom och hans egen dikt Jag längtar hem samt äreräddningen av lektor Linder. Händelsevis ha just dessa uttalanden med synnerlig kraft tillbakavitsats av de odugliga folkprästerna.

Av de angrepp Heidenstam riktar mot Strindberg träffa några verkligen allvarliga fel, möjligen hos denne men alldeles säkert hos honom själv. Han klandrar överdriften i Strindbergs polemik, vilken gjorde, att man mera lyddes till suset av bågsträngen än frågade efter pilens gång, han skildrar denne som en stilist och pamflettist, vilkens lust är att bryta och knäcka

satserna, och vilkens stil är burlesk och bullersam. Kan man tänka sig en bättre karakteristik av vår litteraturs störste paradoxmakare, vilken började med Svenskarnas lynne och slutade med Strindberg sedd genom fjärrglas. Intelligensen och träffsäkerheten i den förstnämnda uppsatsen är oändligt mycket större än i den sista, men metoden är förvånande lik. En fullkomlig obenägenhet för logiskt och systematiskt tänkande är i själva verket genomgående hos Verner von Heidenstam.

Han hånar Strindberg, därför att denne tror vattenledningens rätta rinnande bero på, om man är god eller icke. Men är det mycket kvickare att bevisa religionens förfall, med att kungar gå klädda i storm och vinteröverrock? (Se Guds födelse i Sankt Göran och draken). Vad vet den om tänkande, som tror diktarsnillet egenart ligga i att ge »fullgiltiga» svar på livets spörsmål? Är det logik att samtidigt därmed söka krossa Strindberg med Ibsen, vilken onekligen förstod att tänka, men vilken ock som bekant utformade sin diktnings tankeprogram i orden: »jag spörger kun, mit kald er ej at svare»?

Eller tag anfallet på »proletärförgudandet» under 80-talet! I vilka dikter, romaner och dramer finns detta förgudande? Är icke snarare rätta förhållandet, att de proletärfigurer, som spela någon roll i 80-tals-böckerna, äro ytterst få? Ernst Ahlgren skildrade några skånska lantarbetare, mestadels utan tendens, Geijerstam några arbetare och luffare med mycket ringa förgudning, Ola Hansson, som i sin lyrik nästan ge-

nast bröt med 80-talet, skrev verkligen några sociala tidsdikter. Var det mycket mer? Första gången man hos oss på allvar började behandla industriarbetarne i dikten, stod tiden redan i Barbarskogens tecken.

Bäst belysande för kulturfilosofens tankesammanhang är kanske krönet av hans angrepp på proletärfilosofin; han hånar den, därför att den gjort proletären till gudamänniska genom att göra den kristna religionens stiftare till proletär. Den brist på religiös undervisning Heidenstam säger sig ha varit lycklig nog att åtnjuta i sin ungdom måtte varit något väl grundlig. Eljes borde han veta, att den, som gjorde denne religionsstiftare till proletär, var — stiftaren själv, enligt de berättelser vi äga om honom. Mycket egendomligt ha vi vant oss vid i anklagelserna mot socialdemokratin, men det är dock först av hr v. H. vi gjorts ansvariga för de fyra evangelierna.

Liksom med innehållet är det med formen. Tag fram Dikter, boken som under 90-talets sista hälft var en den radikala ungdomens andaktsbok, och slå upp exempelvis Tvillingbröderna, skildringen av yran i Bakhoståget. Läs sedan motsvarande parti i Euripides' Bakchantinnor (i prof. Paulssons utmärkta översättning)! Den senare är så lidelsefullt hemsk och brutal som helst. Men den är hög och majestätisk. Heidenstams däremot är pojkkaktigt burlesk och något kokett i sitt okynne. Är det något egentligt bevis på »jämnått och civilisatorisk idealitet» att låta pojkar kasta vatten i gubbarnes

vin eller att låta en kung, med kungaringen på örat, framställa gåtor över besynnerlig mat? Eller läs Höstsång, där männen från Thermopylæ röras ihop med ett livligt skildrat kräftkalas, dukat på salsdörren ute i bersån? Skildringen är bedårande, briljant och möjligen fylld av »strålände gudaväder». Men om den är så »heroisk», om den är en »måttans» »förnäma» konst, det har man kanske rätt att fråga.

Heidenstam har varit en lysande diktare, eggande, »stimulerande», alldeles som han själv säger om Strindberg, mångskiftande och glansfull samt i sina bästa ögonblick formande i stolta och stora linjer. Men nog bör han vara glad, att han aldrig behövt få sina verk granskade i Athen. Där hade man rätt snart funnit ut hans släktskap med den lappske trollkarl i extasens rus, vilken han själv i ett ögonblick av omedvetet självmedvetande råkat välja till representant för en riktigt »upphöjd, äkta manlig objektivitet».

(Soc.-D. 3. 3. 1911.)

2. Triumf eller avfall?

Heidenstam i Svenska akademien.

I nästan alla tidningar ha artiklar förekommit, där Heidenstams inval i Svenska akademien jämförts med Atterboms inval för $\frac{3}{4}$ sekel sedan.

Nu som då, säger man, har den nya skolan flyttat i den gamla. Särskilt de halvliberala organen, som länge med stort besvär sökt halta med ett ben i vardera skolan, äro gripna av en djupt naturlig glädjefrid. Det ligger också, ostridigt, mycken sanning i jämförelsen. En annan sak är, om den i grunden erbjuder vederbörande så mycken hugnad, som de tänka.

Brytningen mellan gamla och nya skolan vid 1800-talets början, liksom mellan Svenska akademien och den unga litteraturen vid 1800-talets slut, ägde rum på tre olika områden: på den poetiska formens, på livsåskådningens och på politikens.

I fråga om diktens rätt att skapa ny form ät ett nytt innehåll, att uppsöka nya verksamhetsfält, nya skönhetsvärldar, att sätta sitt skönhetsmått högre, än de gamla släktleden och över huvud litteraturborgarne funno bekvämt, i det fallet var det båda gångerna det nya som hembar segern. I det fallet ingick både Atterbom och Heidenstam i akademien som segerherre.

Men segerjublet i detta avseende äger en bakgrund, som bör dämpa rösten. Den förra nya skolan slöts ej i akademins famn, förrän dess bästa tid var slut. Trampet av de fötter, som skulle bära den ut, hördes då redan utanför dörren. Nutidens nya skola kan därför endast känna sig lagom uppbyggd över den jämförelsen. Ty för så vitt den är sann, innebär den, att även Heidenstams skalderiktning sett sin bästa tid, slagit sina kraftigaste slag och har bakom sig de flesta av de insatser, som den över huvud

fått kraft att göra. Segerherren gör sitt intåg först, när vapnen börjat bli tunga i hans händer.

Vad livsåskådningen angår, så företrädde ju den nyromantiska skolan ett större mått av religiositet gentemot den gamla, medan 90-tals-skolan av Wirséns grupp lystes i bann som gudsförnekande. I båda fallen segrade nog i stort sett den nya riktningen. Men detta icke så mycket därför, att den lyckades övertyga den gamla. Vad särskilt Heidenstam angår, så finner ej Aftonbladet hans bekännelse så fulltonig, som dess egen djupa religiositet kräver. Det antyder finkänsligt, att dess litteraturanmälare, docenten Vetterlund, Heidenstams medtävlare om Tegnér's och Wirséns plats, vilken, efter vad det sägs, blott kom ett par röster efter honom vid valet, i det fallet skulle ha tecknat företrädaren bättre.

Nej, skolornas försoning på livsåskådningens område berodde helt enkelt på, att de funno den religiösa motsatsen obetydlig, jämförd med det stora, som enade: den gemensamma kampen mot en hotande farlig fiende. På 1830-talet var denna liberalismen; vid nittonhundratalets början är den socialdemokratien.

Det är intressant att genomläsa de delar av Heidenstams tal, där han framdrager anknytningspunkter mellan sig och Wirsén. I skenbar strid med det ovan sagda står följande:

För närvarande befinner sig den europeiska litteraturen i ett tillstånd av avmattning, och svaghetera falla därför också tydligare i ögonen. Det har hos vår tid funnits en böjelse för det måtlösa, det lidelsefullt uppjagade och bullrande. Det har uttryckt sig i en konst, som trott sig vara realism och som i

sina bästa verk ibland också var det, men som skola blir den en avsiktlig stilisering i vulgariserande riktning. Den blir då icke bara oskön, utan skälet att den verkar så, är att den blir osann.

Heidenstam finner här enhetslinjen mellan sig och den gamla skolan i kampen mot en oskön verklighetsdiktning. Detta var som bekant ingalunda Wirséns mening. Han fann Heidentsam lika »måttlös, lidelsefullt uppjagad och bullrande», lika oklassisk som någonsin 80-talsmännen. Tror Heidenstam, att den nuvarande akademien endast invalt honom av beundran för hans konst, är han offer för ett självbedrägeri. Vad man tryggt kan påstå är, att flertalet av hans bästa verk lämnat flertalet av akademins nuvarande medlemmar fiendliga eller likgiltiga.

På ett annat ställe antyder ock Heidenstam för egen del, att det är något mera som nu drager honom närmare Wirséns riktning. Han yttrar:

Förbättring, förbättring inom alla sociala förhållanden och alla grenar av verksamhet är väl den önskan, som nu mest sysselsätter oss. Vi känna, att vi i framåtskridandets tjänst äro verktyg åt en livsmening, vars vidd vi icke förmå att överblicka, men som just genom denna sin vidd omfattar så oändligt mycket mer än blott och bart rörelsen framåt. Det är icke ur framåtskridandets synpunkt, som rättvisa skipas åt de personligheter, som vi nu tala om, utan det är ur jämviktens. Till den gruppen av viljor hörde Wirsén.

Förbättringen får ju här sitt erkännande, men Heidenstam har knappt nämnt de sociala förhållandena, innan han skyndar att påpeka, hurusom förbättringen lika mycket rör alla andra verksamhetsgrenar. När han sedan med omiss-

kännlig iver framhäver jämvikten på framstegets bekostnad, så är det ej svårt att se, vart hans socialt-politiska förkärlek numera lutar.

Det känns naturligtvis tryggt för de gamle att på detta område ha en sådan kämpe vid sin sida. Men Heidenstams tanke bör, när den återgår till skolornas försoning förra gången, föda illavarslande aningar.

När Atterbom inträdde i Svenska akademien, var hans stjärna redan i dalande. En större eller i varje fall en fantasirikare skönhetskapare än honom har svenska dikten knappast ägt. Likväl fick han framleva sina bästa år under en ständig fejd och en sjunkande folkgunst, som verkade förlamande även på hans diktning. Sedan drabbades han av en oförtjänt glömska, delvis utan tvivel på grund av hans konstnärgåvas aristokratiska egenart men till stor del bevisligen därför, att han skilde sig ut från tidens samhälliga utvecklingssträvan, tog bestämt parti mot framstegets krafter. Vill Heidenstam gå samma väg och röna samma öde?

Ja, hans öde blir i så fall värre, ty han har icke som Atterbom alltid varit politiskt konservativ utan har en radikal forntid bakom sig.

Det är orätt att av en skald fordra politisk partifärg eller ens politiskt intresse, om hans lynne har andra böjelser. Än oriktigare är att göra en viss, en radikal partifärg till villkor för, att en skald skall minnas och uppskattas. Men det är icke ett partikrav utan ett faktum, att litteraturens utveckling och samhällslivets hänga nära samman. En skald, som bryter med den

senare, skadar därför alltid sig själv. Om därtill utvecklingsriktningen på djupet uppbäres av ett rättskrav, ett krav på bröd och frihet åt alla, då avskär den skald, som tager ställning däremot, sitt liv och sin konst från några av deras bästa förnyelsekällor.

(Soc.-D. 23. 12. 1912.)

3. En röst från det halvt förgångna.

Heidenstams Nya dikter.

Ingen diktsamling, icke ens någon av Frödings, tog ett så djupt grepp i själen på 90-talets ungdom, i vart fall dess Uppsala-ungdom som Heidenstams dikter av 1895. Han var då liksom i allmänhet 90-talets diktare stadd på återväg från 80-talets religionsförnekelse till en religion, trevande, oviss och obestämd men dock fylld av personlig känsla och evighetsaning. Och han mötte då ungdomen, som på sin väg bort från religionen hunnit ungefär samma milsten som han på hemvägen och med tacksam beundran mottog den redan vägvise vandrarens budskap om den färd, som den hade framför sig, och som den hälst ville slippa vandra. Den sökte nämligen alldeles som Heidenstam en ening av religion och fritänkeri. Denna ungdoms själsliga kris var även i övrigt en annan än 80-talets. Den ville frihet, social frihet lika väl fast ej lika starkt som föregående

släktled, men den ville ock svenskhet, den ville större pietet mot gammalsvensk och klassisk kulturtradition, och den ville ha en annan, en idealare och skönare sedlig livsåskådning än lycko- och nyttemoralen. Allt detta tycktes Heidenstam mer än någon annan svensk diktare skänka.

Det väckte undran, att Heidenstam kallade sin då utkomna diktsamling, sin andra, för blott *Dikter*. Genom att giva sin nyaste det lika enkla och lika onöjaktiga namnet *Nya dikter* har han antytt sammanhanget mellan dem båda. Detta är också klart skönjbart, hur väl man än märker, att 20 år lagt sig emellan. I själva verket behöver man ej gå tillbaka till den äldre samlingen för att finna stoff till jämförelse. Namnet *Nya dikter* är nämligen även därutinnan oriktigt, att där finnas medtagna flera stycken från 90-talet, vilka visa Heidenstam just sådan han var, när han vart ungdomens ledare.

I dessa äldre dikter tecknar han eller rättare huggar i marmor idealet av hjälten, som glad mottager nöd och död, därför att just i dessa fostras hjältekraften (Fången). Han tecknar denne hjältes gud: vit och god men oblidkligt sträng mot den andligt svage (Ragnarök). Han tolkar vidare den nyvaknade fosterlandskänslan (Hemlandet) och vörndaden för de fäder, som lagt den grund, varpå vi bygga (Bråvalla slag). Han tecknar (Arikinas tempef och Kommer aldrig solen?) den vilda, mörka forntid, varur fäderna fört oss upp mot ljuset, och som vi ha att ännu mer övervinna, innan den förbyts till »förbrödringens framtids-

rike». Mitt under denna tankeförkunnelse bryta fram personliga bikter, och särskilt gav Heidenstam starka uttryck åt vemodskänslan att ha hunnit skelet mellan ungdomens väg och den, vars mål han redan då besjög som Ålderdomen,

På den väg, vars början han då skönjde, har han nu hunnit långt. Bokens övriga dikter äro hans färdeminnen. Tyvärr kunna vi ej följa honom steg för steg, ty dikterna efter 1900 äro icke daterade. Endast sällan möter man här någon man känner förut såsom den frejdade diktcykeln Ett folk, däri Medborgarsången ingår. Trots detta giva de som helhet en djup inblick i diktarens utvecklingshistoria. Föga givande därvidlag äro endast dikterna för särskilda personer och händelser, vilka som alltid hos Heidenstam endast röja någon större inspiration i versifikation.

Man hinner i själva verket ej långt i boken, innan man slås av, hur oavlatligt dess innehåll kretsar kring motiven ålder och död. I Dikter av 1895 hade Heidenstam antingen hälsat åldern välkommen som fridsbringare:

Hjärta skall ej vinter randas?
Tysta, ljusa vinter kom!

eller han gladdes att ännu ha ungdomens känslöeld kvar, att

i stilla ensamheten
än likt syskonsträngar darra
gråt och jubel lika nära.

Men han sporde kort efter (i den här avtryckta dikten Ålderdomen): varför får fri-

den ej komma samtidigt med »unga hjärtans trånad» utan först åtföljd av ålderdomens kyla? Nu däremot manar han själv hjärtats och ungdomens känslor att vika (Bildskäraren) eller är glad att ha kunnat betvinga dem (Stormen) — de passa, de glädja honom icke längre. Men ändå slår han förläget ned ögonen för den ungdom, som saknar hans ära och visdom men har — ungdomen (Den vittberömde).

Det kommer en stilla trötthet över honom. Han längtar till Klostret. Han sade redan 1895, att människorna »litet veta». Nu säger han, att de om sitt liv veta intet — mer än en stackars dåre (Hertig Magnus' grav i Vadstena). Han ser framför sig i fullaste mått dödens förgänglighet. Han ser, att med kroppens försvinnande i jorden försvinner ock minnet av allt vad människan var — den döde blir i sitt eget gamla hem ett spöke, som man kör bort för att ej störas i sömnen (Första natten i kyrkogården). Och nu vittnar han, att ungdomens stolta löften att bära åldern modigt och rakt ej äro lätta att hålla:

Den tyngsta vägen.

Du trycker hårt, du mörka hand,
och tungt du vilar på min panna.
Jag svor att ej med klagan stanna
och trotsigt kransar om mitt hår jag band.
Ett annat vemod är de gamlas
än sorgens fågelsång i livets vår.
Omkring mig kalla skuggor samlas.
Den tyngsta vägen återstår.

Men detta blir ej sista ordet. Med dödstan-
karnes stegring stegras evighetstankarne. Hei-

denstams evighetsföreställning är alltjämt lika allmänt obestämd men därför ock lika odogmatisk, lika oåtkomlig för tvivlet som förr. Han vet, att hans liv är glömt och blivit till intet Om tusen år, men han hoppas, att mänskligheten då skall känna en religiös visshet så ljus och fast, att den måste känna medlidande, när den någon gång tänker tillbaka på våra vilda och mörka tider (Drömsyn på ängen). Han känner själv — det är rakt motsatta känslan mot Den tyngsta vägens — att han, då han nalkas döden, skiljer sig från det oväsentliga och förvillande (Begynd vandring). Den evighetskänsla, vari han så lever sig in, har till symbol stjärnljuset.

Men det ljus, som lyser in i ålderdomens mörker, strålar ej endast ur stjärnenatten. Det kastar ett glittrande skimmer över allt, som ögat ser, det gör för den, som har rätta sinnet, som mardagen bevingad av lycka och morgongryningen till Paradisets timma. Men ljuset ger ej blott lycka, det ger än mer kraft till strid. Ljuset och andens värld är ett.

Denna ljusets ande har löst människans härlighet ut ur djurvärlden (Undret). Den har varit nattens ledstjärna för människor i mörkare tider än våra (Nattens ande). Den har skapat hemmet, en punkt av ljus och värme i en mörk och villsam värld (Filemon och Baukis). Den ger människan samkänsla med naturen, både med träden och med trollen, men den lär henne framför allt inbördes godhet mellan människa och människa. Satsen, att »människornas kinder» alltför »lätt bli heta» av vrede mot

varandra, upprepas här ännu bestämdare. Det är just inför ålderdomen och döden detta godhetsbud starkare än någonsin reser sig (Oidipus vid dödsporten).

Godheten yppar sig ock mot fienden. Även han är människa, även han har det medvetande, som skiljer människan från djuret: medvetandet av rätt och orätt. Därför låter Heidenstam även den upprorsman mot det goda, som han kallar Den druckna titanen, vittna:

Svaga äro de som häda,
starka de som prisa.

Med andra ord — Heidenstam förlåter Strindberg och vill även tro honom om gott! Ty det är alldeles uppenbart denne han menat med »de som häda». Sedd i ljuset av denna nedlåtenhet mot en större medtävlare, blir ju Heidenstams godhetsförkunnelse ej så särdeles sublim. Alldeles lägga band på sin nya antidemokratism kan han ej heller. Han försöker nedhåna demokratin i ett par dikter (Gycklare och Lördagsmarsch), så barnsliga i sitt skämt och så litet träffande i sitt innehåll, att de åsyftade ej kunna känna annat än medlidande med en så oskadlig fiende, som bara dummar sig. Men när Heidenstam ej direkt anfaller utan i djupet av sin själ övertänker sin ställning till tidens strid, kan han återuppliva sitt gamla hjälteideal — idealet av hjälten som namnlös offerar sig för sin sak och hämtar kraft ur nöd och orättvisa — i ord så allmängiltigt höga, att även vi, när vi ärligast slåss för vår mot hans motsatta sak,

måste hänföras därav. Så när han säger i Molnvandring:

Det stora, det sköna, det fria
får icke vila alltför mjukt
och vakna trött med sinnet sjukt...
Det skall fostras hårt, som skall växa till makt,
och länge får svärdet renas i härden,
som åter en gång skall besitta världen...
Bliv ung på nytt och en hjälte bliv,
ty nu, just nu vore liv ett liv,
när allt vad du älskar och allt vad du ärar
förtrampas av hunnernas stormande härar!

Dessa ord kan den demokrati, mot vilken Heidenstam riktat dem, i sin tur och med större skäl rikta mot de högermakter, vilka nu gå segerande genom världen på ett sätt, som kommit Heidenstam själv att något reagera.

Till formen visa de nya dikterna en genomgående strävan mot förenkling. De långa berättande dikter Heidenstam fordom älskade ha nu mestadels vikit för små kärnlyriska poem. Den invecklade, nyckfulla komposition, som fordom ej blott de längre utan även de små dikterna i regeln uppvisade, är nu nästan borta. Det vimmel av pittoreska, ofta burleska detaljer och djärva poetiska bilder, som fordom var ett av hans främsta särmärken, finns nu endast i någon mån kvar hos enstaka större dikter. Rimmen äro som förr viktiga i både yttre och inre mening, de utgöras av ord, som både äro ljudfyllda och betydelsefulla ur innehållets synpunkt. Men Heidenstam briljerar ej med dem som förr, ej heller slutar han så gärna versraden mitt i en sats. Konstfulla versslag äro ovanligare än

förr. Mest älskar han nu antingen orimmad
vers eller rimmad av enkel och fast byggnad.

Det har i det hela kommit större stramhet
över hans form; man ser, att han medvetet strä-
var efter vad han anser vara konstens klassiska
formideal: cirkeln, avrundningen. Men det kan
ej hjälpas, att ju mer oklanderligt rundad cir-
keln blir, dess mindre och vitare blir den rymd,
som den innesluter.

(Soc.-D. 22. 11. 1915.)

Oscar Levertin som litteraturkritiker.

En efterskrift till 1910 års Strindbergsstrid.

Det är ett vackert vittnesbörd, givet av litterära motståndare, om Oscar Levertins andliga betydelse, att 1910 års Strindbergsstrid till stor del och i en av sina hetaste bataljer kom att röra sig om hans verk. Trots sin djupt personliga sjäsläggning, trots sin rasskiljaktighet med 90-talets övriga stora diktare har Levertin, just därför att han var den främste kritikern, ansetts förkroppsliga detta tidsskedes anda starkare än någon annan. Att hans kritiska auktoritet hos den bildade allmänhetens flertal utträngde Wirsens, det var det klaraste beviset på den nya litteraturriktningens seger.

De, vilka i likhet med mig såsom unga voro med om 90-talets andliga brytningstid, minnas väl det rent hänförande intryck Levertins första estetiska och litteraturhistoriska uppsatser gjorde. Här mötte oss en utpräglat kritisk ande,

som dock var allsidigt förstående i en sällspord grad, en modern livsåskådning, som enades med varm sympati för gammal idealism, ett ästetiskt omdöme, mer förfinat än någons sedan Atterboms i Svenska Siare och Skalder, en stil, vars skönhet ingen litteraturhistoriker uppnått i mannaminne. Det är sant: det var de mer utförda, de mer historiska uppsatserna som djupast tjugade. När Levertin började skriva dagskritik, fick även han erfara, att ingen står själv så utsatt för kritik som en litteraturkritiker. Åtminstone i Uppsala anmärkte litet var på hans omdöme i både det ena och det andra fallet. Ja, på vissa håll framträdde en principiell motsägelselust av rätt stor skärpa.

Dock hade knappast denna kritiska strömning särdeles stor utsträckning. Den yngre Uppsalienska författare- och kritikergenerationen, som i början av 1900-talet växte upp, hyllade bra nog enhälligt i honom mästaren. Trots opposition på vissa håll, trycker för närvarande Levertins anda i stort sett sin prägel på studentens litteraturuppfattning. Detta gör, att den, som anser Levertin överskattad såsom litteraturkritiker, känner sig skyldig att säga det rent ut. Visserligen är ju överskattning av en betydande ande i och för sig en jämförelsevis tilltalande och ofarlig synd. Men den, som överskattar en litteraturkritiker, den överskattar i regeln ock de personer denne oförtjänt prisat och underskattar de av denne oförtjänt nedsatta.

*
•
*

Hos Levertin är stilen icke något yttre. Han har själv flera gånger med hänförd välta-
lighet prisat språkets skapande makt, och tju-
ningen i hans stil var ett av huvudskälen till
hans litterära inflytande. Hans språk var poe-
tiskt. Han ville genom den stämning, som låg
över orden, på en genväg föra läsaren in i det
skildrade verkets stämning. Han har i det av-
seendet åstadkommit underbara ting. Man erinre
sig blott den symbol han givit för Dalallmogens
religiösa längtan, när han i sin granskning av
Selma Lagerlöfs Jerusalem frågar, om ej en
av de underjordiska strömadror, som enligt sa-
gorna kunna förbinda sjöar oändligt långt från
varandra, också kan gå mellan Siljan och Gene-
saret. En enda dylik bild fäster den granskning,
vari den står, för alltid i minnet. Därtill kom-
mer det behag, den kvickhet, som lyser ur nästan
allt vad Levertin skrivit och räddar stilen från
det vackras fara, faddheten.

Just den lätta blomsterdoft, som på detta
sätt sprides över Levertins språk, insöver emel-
lertid både hans och läsarens kritiska vaksamhet.
Det är obestridligt, att stilens glans ofta trubbat
Levertins blick för språkets logik och bilder-
nas samstämmighet. Så t. ex. säger Levertin*)
en gång om den aristokratiska personlighets-
idén, att den var »å r s g a m m a l» (i st. f. årsbarn)
»med den första civilisationen», och en annan gång
»talar han**) om en »Kannstöpäre med naturen

*) Diktare och drömmare, s. 105.

**) Svensk Litteratur, I 265.

själv till lera». Eller vad sägs om detta: »denna spänstighet inför de stora ögonblicken, efterföljd av trötthet och vankelmod under det vardagliga arbetets långt mindre fordrande men också mer vardagliga tider»*)? Man skulle nog kunna uppleta flera ofrivilliga smålustigheter, såsom »prinsen-äventyrsriddarens... erövrarfantasier över de stora fyllda remmarna»**), men det tjänar ingenting till. För att rätt bedöma Levertins stil måste man nämligen minnas, dels att hans skrifter utgavos efter hans död, alltså ej kunde granskas av honom själv, dels att en stor del av dem utgjordes av tidningsartiklar, och det vore obilligt fordra, att en författare i en större mängd sådana skulle kunna bevara full stilriktighet.

Men om man alltså i viss mån kan ursäktat Levertins stilblomster, är det icke dess mindre nödvändigt, att man blir klart medveten om deras förekomst och om den skada de åstadkommit. Levertin har säkerligen varit den främste (ehuru ej ende) upphovsmannen till det bildraseri, som härskat hos en del yngre litteratörer, samt — dock förvisso ofrivilligt — till den allmänt spridda föreställningen, att bara bildspråket gör sig bra, behöver man varken bekymra sig om måtta eller om riktighet. Särskilt har naturligtvis denna föreställning frodats i Svenska Dagbladet och exempelvis slagit ut i stilblommor som denna: »om någon svag hjärna... kommit till en paraly-

*) a. a. II 213.

**) a. a. I 74.

serande fatalisttro . . . , genom hr L:s bok bör han bli botad. «Han» (den svaga hjärnan!)» blir fylld av en «strålande maktkänsla»... (22 maj 1909).

Levertins sirligt blomstrande språk var för honom ett nödvändigt uttryck för hans personliga stämning, en stämning som oupphörligt krävde utlopp. Nu är ju vetenskapens — och i sin mån även dagskritikens — mål att söka den sakliga sanningen. Följaktligen måste den stil, som passar vetenskapen bäst, alltså den i detta fall skönaste, vara saklig, icke direkt personlig. Då även vetenskapsmannen är en människa, kan han visserligen ej kväva sin personlighet utan måste stundom ge den luft, vilket hos store forskare kan göra ett mäktigt uttryck — men då just därför, att dylika ställen bryta av mot stilens härskande ton.

Hos Levertin bryter däremot personligheten ständigt fram, först och främst i de poetiska orden, som ofta väljas med större hänsyn till stämningen än till karaktäristikens noggrannhet eller till den stränga smakens krav. När Levertin anklagar Hans Larssons stil för att ibland vara »pretiös och småkokett», är det icke minst sin egen stil han därmed lyckats karaktärisera.

T. o. m. i den ovannämnda vackra satsen om Siljan och Genesaret kan han ej neka sig att kalla den underjordiska kanalen »urholkad av oändlig längtan och ångest», ett uttryck som ej blott är känslösamt utan även så allmänt, att det nästan intet säger. Samma personliga drag tar sig ofta uttryck i, att Levertin, som han själv (fortfarande om Hans Larsson) yttrar, »mitt i

vetenskaplig diskussion inflikar halvlyriska stämningstycken», vilka hos honom ej sällan svälla ut till små prosadikter, oftast av en elegant vemodig och beräknat självspelande art. I vissa uppsatser framträder detta mer, i andra mindre. Stundom äro utvecklingarne, ehuru icke vetenskapligt stilfulla, så behagfullt kvicka och poetiska, att man ej ville ha dem borta.

Men detta hindrar ej, att Levertin bär en stor del av skulden till nutidens modedeföreställning, att litteraturforskaren framför allt måste vara »personlig», alstra massor av granna ord, av lekande eller ömma satser, av lyriska bekännelser, helst av erotisk art, av antydningar om kritikerns personliga djup och storhet — med skildringens riktighet, med kunskapen om den händelse eller person, som skulle skildras, med sanningen kort sagt må det däremot gärna gå hur som helst. Inför denna företeelse förstår man Levertins ord, att »man är mest glad över, vad man haft stoltheten att förtiga».

*

*

*

Levertin talar på ett ställe*) om »darrande smidighet». Nu är ju darrning just motsatsen till smidighet, som kräver gymnastens herravälde över kroppen. Stilfelet har i detta fall en rent själslig orsak. Levertin har nämligen hopblandat mottaglighet, vilken egenskap just var hans starka sida, med smidighet i utred-

*) Svensk Litteratur I, 146.

ning och begreppsbestämning, vilket icke i samma grad låg för honom. Naturligtvis äro hans utläggningar och bevisföringar oftast intelligenta, stundom glänsande såsom hans försvar för skönhetsvärdet mot Vitalis Norström. Utan all fråga tog också Levertin den världsåskådning han omfattade — en utpräglad naturalistisk sådan — på fullt personligt allvar. Men filosofiskt genomtänkt synes den verkligen icke ha varit, hur ofta och gärna än Levertin omtalar den samma.

I det hela synes Levertin ej heller haft synnerligt intresse för uppgiften att sänsläggja ett tanke- eller föreställningsknippe i dess enskildheter och klargöra dess mörka punkter. Härmed sammanhängjer en viss svaghet i den rent litterära uppfattningen.

Att Levertin varken vid sin kritik eller vid sitt litteraturhistoriska skriftställerij bygger den ästetiska karaktäristiken på metodiskt samlade och noga genomarbetade iakttagelser, samt att han särskilt förbisett den ingående stiliakttagelsens värde för sådana undersökningar, det kan knappast läggas honom till last, då en dylik metod först på sista tiden börjat arbeta sig fram. Hittills ha ej blott våra dagskritiker, vilket väl är oundvikligt, utan ock våra litteraturhistoriker mest byggt karaktäristiken på allmänna intryck och sökt nå direkt fram till ett helhetsomdöme. För snillrika historiker lyckas detta ofta, alltså även för Levertin. Man bör överhuvud minnas, att denne främst är historiker. Hans blick för historiska sammanhang och hi-

storiska motsättningar borde även den bittraste motståndare kunna ge sitt erkännande. Men nutiden är alltid för kritikern och domaren en farlig mark. Här misstager sig också Levertin bevisligen ej sällan.

Så t. ex. har man dålig blick för den mitt i mångfaldens rikedom linjestränga kompositionen i nästan alla Selma Lagerlöfs större verk, när man tror, att Antikrists mirakler skulle ha »vunnit på frånvaron av den ansträngt och konstlat utspunna intrigen, vilkens tråd ofta tappas bort i det otal av små berättelser...», som utgöra arbetets verkliga innehåll». Vidare återger man mycket missvisande innehållet i Per Hallströms Lejonet (i Thanatos), när man säger, att berättelsen om den unge mannen, som ärvde en blodshämnd och utförde den men därmed svårast drabbade sig själv, tecknar »ett ungt florentinskt hjältelivs utveckling»; med vilket helt annat djup har ej Hans Larsson tolkat denna prosadikt! Man har förbisett det viktigaste (frånsett nu att fakta ej äro fullt riktigt återgivna), när man om Gustaf Ullmans Bommen (i Tord) förklarar, att berättelsen, som Levertin för övrigt varmt uppskattar, »i den enkla historien om två beväringars hoppande över bommen framställer två motsatta människokarakterer»; vad Ullman velat ha fram är spörsmålet om den ena människans själsliga beroende av den andra.

Värre än dessa fall är dock Levertins missuppfattning av Strindbergs Dödsdansen. Levertin säger, att Strindberg där velat åskådlig-

göra, hur personer efter ett våldsamt sjukdomsfall fått »en annan personlighet eller åtminstone hava alla sin naturs egenheter stegrade till det ohyggliga och fantastiska»; men detta har, fortsätter han, Strindberg ej kunnat: hjälten, kaptenen, »är sig lik genom hela stycket». Nu har för det första Strindberg aldrig sagt eller antytt sig vilja framställa något dylikt. För det andra är kaptenen sig visst icke lik alltigenom; i dramats första del vacklar han mellan ondska och hjälplöshet och endast diktar brott, medan han i andra delen, lika stark som ond, verkligen utför dem. Levertin finner vidare, att de små detektivknep han ställer till — att narra en person teckna dåliga aktier i en sodafabrik eller att stjäla hans idéer om karantänsväsendet — icke alls ha någon demonisk karaktär. Nu är idén om karantänsväsendet den bestulnes livsverk; kaptenen berövar honom frukten av ett mångårigt arbete, en betydelsefull upptäckt, samtidigt som han omintetgör all hans möjlighet att vinna anseende och befördran. De dåliga aktierna ruinera den narrade, ruinen skiljer honom från hans hem, hans son samt bringar både sonen och honom själv i kaptenens, fiendens, våld. Men värre ondska skall det till, för att Levertin skall tycka det vara något! — Slutligen må även erinras, att när Levertin förklarar Le-gender vara endast en sämre upprepning av *Inferno*, han visat sig profetera illa; han har förbisett den tydliga dragning till konstnärlig gestaltning av olyckan, som framträder i den senare boken men ej i den förra, och som sedan

utmynnade i en lång rad diktverk, vilka ej ens Levertin kunnat helt förkasta.

I fråga om den rent ästhetiska värdesättningen är det ju vida svårare att bemöta olik-tänkande. Så förstående som Levertin är, erbjuder han ej heller alltför uppenbara anfallspunkter. Visserligen är han ofta kärv nog mot framstående svenska författare — t. o. m. mot vissa böcker av Per Hallström — men detta beror tydligen till god del på en mycket erkännansvärd egenskap, hans kritiska självständighet. Visserligen är han vanligen vänlig och hänsynsfull även mot mycket enkla författare (att nu ej tala om författarinnorna), men detta sammanhänger med den uppriktiga artighet och äkta välvilja, som utmärkte honom. Att dock resultatet i alltför många fall blev ett borttagande av gränsen mellan smått och stort, ett nedsättande av det stora och upphöjande av det obetydliga, kan man naturligtvis ej bevisa för en fullfjädrad Levertinsbeundrare. Motställer man t. ex. den spefullt smickrande men dock hjärtligt menade vänlighet, som Levertin ägnade Daniel Fallström, mot den tydliga brist på sympati han hyste för Pelle Molin, får man ej blott alla, som sjunga kungssången på bättre lokaler, utan troligen även flertalet av våra mest ansedda diktare och litteraturkritiker över sig. Motställer man de höga lovord hon hembar docenten Johan Mortensen mot de långt mera avmäta och köldblandade han bestod Hans Larsson, gör man klokt i att ej vänta mycket instämmande i sin mening här-om, ty Hans Larsson har ju uppträtt både mot

Vitalis Norström och mot Verner von Heidenstam. Motställer man det visserligen artiga men märkbart snäva erkännande han ger Vilhelm Ekelund, för vilken han med varje ny diktsamling synes bli mer oförstående, mot den alltjämt växande och slutligen hänförda lovprisningen av Sven Lidman, så är säkert hela det litterära borgerskapet, med yrkesförkämpan för det äkta, Per Hallström, i spetsen, färdigt att sätta all sin kända moral i pant, på att omdömet är det enda rätta.

*
*
*

Icke ett enda av de omdömen, som man hos Levertin finner oriktiga, kan ens misstänkas vara tillkommet mot bättre vett. Men en helt annan sak är, att Levertin tydligen var starkt känslig för kritik och icke försummade att vedergälla en motståndare hans hugg, då han ansåg sig kunna slå till med gott samvete. Det var hans rätt. Att emellertid ett i dylik stämning tillkommet omdöme skulle bli fullt objektivt, det skulle ha förutsatt, att Levertin som kritiker varit mer än människa. När man nu ser, hur han fränkänner Ola Hansson god ton och rekommenderar författaren till Kåserier i mystik studiet av en gammal lärobok om umgänget med människor utan att anföra ett enda ställe, där denne skulle ha uttryckt sig plump eller tarvligt — vilket ock i fråga om denna bok torde ha fallit sig svårt — när man

vidare ser, hur han bedömer en bok av Johan Nordling väl något strängare men samtidigt avgjort vänligare än Ola Hanssons *Dikter på vers och prosa*, då skall man vara bra blind för allt värderikt hos den biltoge skåningen för att ej misstänka en personlig motvilja som omedveten orsak till Levertins kritiska bitterhet.

Det kan hos Levertin skönjas en tydlig motsättning mellan hans redliga strävan efter sträng opartiskhet och hans starka behov att ge sin personliga stämning utbrott. Hans ställning till de dagspolitiska frågorna ger ett gott exempel därpå. När danskar och norrmän år 1905 utblevo från historiska kongressen i Lund, skrev han en vacker artikel*) om vetenskapens upphöjdhed över dagens tvister och betecknade i detta sammanhang sig själv som en »fullkomlig icke-politiker». Men han var dock tillräckligt fosterländskt intresserad för att samma år skriva en ledare av utpräglad politisk innebörd (Nationell trevnad**). Den politiska åskådning han där utvecklar röjer både i synen på rösträttsfrågan och i motviljan mot kompromisserna en frisinnad karaktär. När han så kommer in på arbetarfrågan, försöker han visserligen jämnt fördela ljus och skugga men lägger dock till sist skulden för verkstadslockuten främst på arbetarne. »Industriens bärkraft» och »social fred» äro för honom avgörande men varken rättfärdig-

*) För och Mot, s. 240 ff.

**) Anf. arb. s. 246 ff.

hetskravet eller hänsynen till arbetarnes nödvändiga levnadsstandard.

Huvudfelet hos Levertins författarpersonlighet vill jag för min del söka däri, att han på en gång hade allt för stort behov att framhäva sin personlighet och allt för liten känsla för det handlingslystna, något som en stark personlighet aldrig kan undvara. Därför måste han på sistone ha hyst en instinktiv misstänksamhet mot arbetarrörelsen, om vars höga mål han dock haft vackra utsagor. Därför kände han sig — ifråga om nutidens svenska litteratur — mer tilltalad av antingen idylliska eller ock stortaliga men i grunden lugna författare än av de starkt lidelserika. Därför kände han sig varken lockad av den litterära detaljundersökningen eller av det filosofiska tänkandet, när dessa icke tedde sig lockande för hans personliga stämning. Därför är hans stil blomstrande i en hög grad, som icke vore tänkbar hos en vare sig mer tillbakadragen eller mer viljebetonad personlighet.

* * *

Då det nu härskande Svenska Dagbladskotteriet önskar leva högt på Levertins rykte, måste det ej blott fränkänna honom alla fel utan ock alla de egenskaper kotteriet själv saknar. Så kommer det sig, att hr Fredrik Böök nu måst uppträda och bevisa, att Levertin strängt taget varken varit materialist eller esteticist.

Hans första bevis för, att Oscar Levertin på senare år icke var esteticist, d. v. s. icke

hyllade satsen: »konsten för konstens skull», lyder så: »När han (Levertin) ur teoretisk och etisk synpunkt kritiserade teserna i Söderbergs Doktor Glas, då var han fast medveten om att han därmed reducerade verkets värde.» Nu säger emellertid Levertin om sagda bok*): »Författaren hade bort besluta sig för ettdera: poetens lyriska patos eller vetenskapsmannens lugn». Levertin klandrar författaren, just för att han, när han ville vara poet, icke varit enbart poet, d. v. s. låtit konsten vara konst och ingenting annat. Han har till yttermera visso förut sagt**): »Den läsare som njuter av Doktor Glas rent estetiskt utan att närmare gå in på de många 'frågor', som boken uppkastar och berör, får sannolikt den största och säkert mest ogrundade behållningen.» Det är ju så tämligen motsatsen mot den mening doc. Böök tillskriver honom. Ja, än värre: Levertin försvarar Luthers äktenskapsuppfattning, därför att där fanns en »fläkt av gammaldags sträv och stark poesi». Den, som herr Böök med all makt vill göra till moralist, tager själva moralen estetiskt!

Hr Bööks andra bevis är, att Levertin, när han »uppvisade tankesammanhangets ytterliga löslighet och ovederhäftighet» i »de samhällskritiska strandhuggen i Götiska rummen», var medveten om, att detta träffade diktverkets grundstomme. För det första ger Levertin Strindberg till god del rätt i hans samhällskri-

*) Svensk Litteratur I, s. 361.

***) Anf. arb. s. 356.

tik. För det andra börjar han kritiken med följande medgivande*): »Man kan av en novellist icke med fog kräva tänkarens tankereda eller vetenskapsmannens förmåga att objektivt väga och mäta.» Att sakna detta betecknar han som ett ödesdigert fel endast, »när man som Strindberg så mycket diskuterar filosofiska frågor och vetenskapliga teorier». På ett föregående ställe**) beklagar han, att Strindberg ej nöjer sig med att vara den fria (d. v. s. dikteriske) kritikern utan vill vara vetenskapsman, sociolog m. m. Ja, Levertin skiljer bestämt sin kritik av verkets idéer och livsåskådning samt av den sociala satiren från kritiken av »konstverket» — hur kan han då ha ansett, att kritiken av de förra träffade diktverkets grundstomme?

Hr Bööks tredje bevis är, att »Levertin i slutorden till sin recension av *Dödsdansen* vädjade till visdomen och ädelmodet som högsta instanser vid bedömandet av livets strider och förvecklingar». I själva verket bekänner Levertin tvärtom öppet***), att ädelmod och visdom icke härska i livet. Men han begär av poesin »en smula ädelmod... ett skimmer av det som låter oss drömma, att människan kan häva sig över sig själv». Alltså, han vädjar visst icke till ädelmodet och visdomen som moraliska instanser utan vill, att dikten ur rent poetiska synpunkter skall låta läsaren drömma om en god-

*) Anf. arb. s. 56.

**) Anf. arb. s. 51.

***) Anf. arb. s. 34.

het, som livet bevisligen icke äger. Ett mer typiskt esteticistiskt resonemang kan knappt tänkas.

Lika elegant bevisar hr Böök, att Levertins materialism icke satt så synnerligen djupt hos honom. Beviset är, att Levertin högt beundrade Pascal, som var ytterst metafysiskt religiös. Varför icke med ens bevisa, att Levertin strängt taget var kristen, då han ju om Kristus skrivit ett par av sina vackraste och djupast kända dikter?

Den Böökska Levertinskritik, som jag här tillåtit mig något belysa, får av doc. Fredr. Vetterlund intygat att vara »rent utmärkt, vitt överblickande och monumentalt hållen».

Felet i Levertins åskådning låg icke däri, att den var naturalistisk eller esteticistisk. Vad det senare angår, så kan en esteticistisk åskådning vara så vis och sedlig som helst, endast dess skönhetskrav är tillräckligt strängt och stort; ty det högsta sköna stämmer alltid med det högsta sanna och goda. Fastmer låg felet däri, att Levertins personliga stämning gjorde honom obenägen både för det strängt logiska tänkandet och för den lidelse, som aldrig kan vila — m. a. o. att han nöjde sig med en alltför ro- och känslöfylld skönhet.

* * *

För en skönande är en sådan åskådning icke olämplig. Den kan mycket väl, såsom just hos Levertin, paras med outtröttlig arbetslust, hän-

förelse och plikttrohet i det vetenskapliga kallet. Men för en ungdomens ledare, såsom Levertin var det, är en sådan åskådning dess mer skadlig. Den ungdom, som på sista tiden växt upp, behöver minst av allt lära sig missakta handling (i icke-ekonomiskt syfte) och lidelse. Brist på sådana egenskaper äro typiska för en epigon-, en efterklangstid. Därför ligger faran nära, att Levertin, han som en gång varit en vitter storhetstids kritiker, nu skall bliva idolen för en litterär avmattningstid.

Striden om Levertins offentliga personlighet gäller icke vetenskapsmannen. Även som kritiker är han fullt trygg om en betydande plats i vår litterära historia. Vad striden står om är, huruvida han därutöver skall gälla som högste domare i litterära och andra kulturella frågor, som en auktoritet av hart när ofelbar karaktär. De, som göra honom därtill, handla icke som värddiga lärjungar av en kritiker, vilken var kritisk även mot dem han djupast älskade eller älskat. En sådan ande hyllar man illa genom att nyttja hans felgrepp till att nedsätta några av vår nutida diktning's största namn eller till att »fylla någon svag hjärna med en strålande makt-känsla».

(Tiden okt. 1910.)

På Frödings 50-årsdag.

Under den heta strid, som Strindberg väckte sommaren 1910, var det ett namn som stod höjt över striden: Frödings. Vid angreppen mot 90-talets store diktare har han tyst eller öppet undantagits. Strindberg själv har om honom endast haft ord av sympati. Motparten har å sin sida funnit sig böra taga avstånd från Levertins Frödingsuppfattning, vilken ju ej heller blivit knäsatt av den härskande opinionen. I själva verket har ingen så som Fröding förstätt förena det högsta hos 80- och 90-talen. I själva verket har, utom Strindberg och Selma Lagerlöf, ingen av vare sig det ena eller det andra tidsskiftets mästare så höjt sig över alla periodtal och gjort sitt verk till en besittning för evigheten.

Utän Strindbergs vägrödjarvärv hade Frödings första diktsamling knappast blivit vad den blev. Strindbergs Dikter hade blåst bort instängdheten och regelrättheten, vilken trots Snoilsky ännu härskade i 70-talets lyrik, han hade djärvare än denne öppnat nya, förut såsom vardagliga föraktade synvidder, istämt nya ut-

manande tongångar för svensk dikt. Det är enheten av det friska, självsväldigt men hänfört sköna samt det osminkat livsverkliga som Strindberg förebådat och Fröding fullbordat. Men Frödings dikt hade äldre och djupare källor: dels Värmlands folkliv och folksägen, dels den gamla svenska sång, vartill kärleken aldrig slocknat i Tegnér's hemlandskap.

Härtill kom slutligen ett starkt intryck av Heidenstams nyss utkomna Vallfarts- och Vandringsår, vilka på ett absolut nytt sätt förenade fantasifrodig skönhetstörst med nyckfull men skarpsynt iakttagelse. Dess doft från främmande länder och flydda tider förnimmes också hos Fröding. Också han äger en förvånande smidig konst att låta sin dikt bära främmande världars dräkt och tala språk, som förstumrats. Dock har han aldrig så som Heidenstam sökt skildra i enskildheter: i hans tidsbilder förhärska de allmänna dragen, men just därigenom äga de en skärpa, som fäster dem i minnet för alltid. Med vilken mästartkonst har han ej fått fram det sanna helleniska idealet ur en av hellenismens minst fängslande böcker, skolboken Xenophons Anabasis:

Och segervinnare i knytnävskamp bedömdes och berömdes.
Euripides med Sofokles han hörde sammanställas,
och allt som glädjen steg och krus och skålar tömdes,
blev männens sinne mer och mer liksom försatt till Hellas.
De togo ris och löv, och skönt bekransade
de gjorde lek och dans i trädens svalka,
och ganska väl och vackert dansade,
Stymfaliern Sofainetos citalka.

Men Xenofon, som kom ihåg den hårda vederböda, hellerna fått genomgå och ännu måste bida, och hungersnöd och frost och efterblivna döda, var stolt och glad att se hellener kunna lida och ändå kunna glädja sig och höja sig till mera ädla ting än sorgen över nöden och icke som barbarer böja sig i skräck och vanvett under hårda öden.

Men alla dessa dikteriska strövtåg ha minst av allt gjort Fröding till en världsman, som förnämligt bakom förklädnaden döljer sitt verkliga jag. Det är tvärtom den hänsynslöst ärliga personliga bikten, bikten om en naivt god, allvarligt sanningssökande, stundom sönderslitet grubblande själ som är det innersta i Frödings första samling. Det ville man till en början ej förstå. Det var skämtaren och den värmländske folkskildraren som vann allas hjärtan. Hur många brydde sina huvuden över vad en »ghasel» var eller mäktade känna sig in i Hydras mardrömmar. Våran prost däremot, Jonte och Brunte och Äktenskapsfrågan, dem förstodo alla, inför dem veknade t. o. m. skarpa antinaturalister, i den mån de hade humor nämligen. In'tet ont i det, allra minst i detta mulna land. Men att bli fattad blott som en lustigkurre, det var just ej uppmuntrande för en man med Frödings poetiska allvar. Han har humoristiskt undergivet yppat vad han kände inför denna honom påtvungna roll i Den svenske Celadons klagovisa över de svarte Morhianer, vilka togo hans luta för en spade och i stället satte honom att spela på stövelknekt:

De grävde med min luta
dess Afrikanska grav.
Nu spelar jag på stövelknekt
och spelar ganska brav,
ty Celadon är vaner
vid svarte Morhianer.

* * *

Men han visade snart sitt folk, att de sannerligen måste taga honom på allvar. Hans upproriska sinne framträdde starkt även i nästa diktsamling och det ej blott i skämtet med aktade ting, ej blott i det poetiskt revolutionära draget att välja underklassfolk till ämne för lyriska dikter, ej blott i den starkt tvivlande, icke i gängse mening idealistiska livsåskådningen utan ock i direkta utmaningar. Hans upproriskhet var dels rent personlig: han stred för sin tankes och sin dikts frihet (Salomos insegel och Takt); men dels stod den ock i fullaste samklang med den tidsåskådning, som arbetade sig fram, 80-talsradikalismen i sin obrutna form. I första samlingen framträder den ännu mest som krav på religiös, på tankefrihet (Belysningsfrågan, Bristande pietet). Men i andra samlingen skönjes tydligare det sociala drag, som redan förut format flera (i diktsamlingen ej upptagna) dikter i Karlstadstidningen. Där kom Den gamla goda tiden, där kom Bollspelet i Trianon, där proletären, den kommande hämnaren, skymtar mitt bland vicomter och markisinnor. Men ej nog därmed: det statsanslag Fröding på Viktor Rydbergs

yrkande fått av Svenska akademien, hade han redan förut skänkt bort till rösträttsrörelsen.

Det är särskilt ett socialt område som alltid legat diktarnes intresse närmast: det som anknyter sig till förhållandet mellan man och kvinna. Frödings estetiska och sociala intresse enade sig här i en radikalism, som, det må ej förvåna, blev sju gånger för stor för en normal borgarhjärna. Bland hans konstnärliga grundsatser liksom bland hans sedliga var ärligheten en av de främsta. Hur kunde han då fördraga det officiella hyckleriet på det område, där det vilar som tjockast, det sedliga? Skall man ej, frågade han, få öppet sjunga om den innerligaste förening mellan man och kvinna, om det som ej blott är bådas högsta lust utan ock den handling, varigenom mänskligheten ständigt förnyar sig själv? Så utgav han i *Stänk* och *Flikar* den kända scenen i *En morgondröm*. Än mer. Han förband den själv med *En flik* av framtiden, en bild av framtidens samhälle så hänsynslöst fri som möjligt. Han förband den med sin gamla religiösa radikalism. Han förband den slutligen med en skildring av det sjuka i diktarsjäl, på en gång mer konstnärligt stark och mer ohöljd än man dittills sett i Sverige. Åtalet kom men var trots allt högerhyckleri och all filisterdumhet hopplöst, så uppenbart var allvaret i Frödings syfte — något gillande av ett lättsinnigt konsumgänge kunde ej ens en svensk tryckfrihetsjury finna där. I stället skärpte man strafflagen, men den nya paragrafen har mig veterligt

aldrig tillämpats — »brottet» stod ju dock ej i något omedelbart samband med arbetarrörelsen.

Fröding hade segrat. Men, som så ofta, icke förr än hans bästa kraft var slut. Hans få följande verk visa tillbakagång, och under religionsgrubbel, under gnagande tvivel, om hans flammande frihetskrav dock ej trampade den verkliga sedligheten under fötterna — även liberala vänner och tidningar vågade ju i regeln ej moraliskt försvara de angripna dikterna — under en alltomfattande och upprivande självkritik gick han, ännu ej 40 år gammal, som diktare in i tystnaden.

Hans andliga kris erbjuder egendomliga likheter med Strindbergs: hos båda kämpar en nedärvd religiositet, närd av deras starka ideella och sedliga behov, med en hänsynslös naturlig radikalism. Båda äro revolutionära grubblare i köns- och kvinnofrågan. Den ängsliga samvetsgrannhet, som är det mest utmärkande draget i Frödings sista böcker, skönjes trots all brist på noggrannhet även hos Strindberg. Stora skillnader äro dock. Dels är Frödings intresse mindre alltomfattande, dels saknar denne det lidelsefullt personliga hat, som hos Strindberg går jämnsides med hans godhetslängtan. Sammanhänger kanske just detta hat med den outslitliga kraft till självförnyelse, som Strindberg ägt framför Fröding?

*
*
*

Det, som gjorde Fröding stor som diktare, är framför allt den sällsynta förening, som sannin-

gen i hans diktning ingått med ett personligt rikt och över det vardagliga lyft skönhetskrav. Just därigenom äger han också denna lika sällsynta enhet mellan klarhet och djup egenart. Hans ord äro målande sanna och just därigenom sköna, ty allt, som han återger, är starkt, fritt, färgrikt, känslöskimrande; men han söker aldrig måla så egendomligt eller så mångsidigt, att bildens enhetliga klarhet kommer i fara. Hans vers' klang är olik all annans och har en skiftningsskala, som synes outtröttlig, men präglas icke dess mindre av en smidighet, en inspirerad lätthet, som kommer läsaren att undra, om diktaren ens i vardagslag talar annat än vers. Hans rytm söker och lockar musiken men är samtidigt i hög grad talrytm, gjord för att läsas, att deklameras, smygande sig ej blott efter stämningens skiftningar utan ock efter tankens. Hans dikts innehåll slutligen är tankefyllt, och tankarne ha en så personligt allvarlig formulering, att de alltid ge något nytt, men någon svårighet för uppfattningen erbjuda de dock icke. Så hör Fröding till de sällsynta utvalde, vilka bli diktare på en gång för de få konstkännarne och för de djupa ledens tusenden, som längta efter sång.

Såsom diktare har Fröding sällan direkt sagt sitt ord i en speciell dagsfråga. Men hans dikt är starkt präglad av ett samhälligt ideal, och detta ideal är hänsynslöst radikalt såväl i kulturellt som i socialt avseende. Hans framtidsmål är rent och klart anarkistiskt (En flik av framtiden): för personlighetens frihet få ej sättas några som helst band. Det är på en kommande hjälte, på en en-

skild, mänsklig världsfrälsare Fröding sätter sitt hopp — en äkta dikterisk tro! — men denne väntade härskare är minst av allt förtryckare. Han är »frihetens konung och kärlekens konung», han skall nedslå det tryck, slita sönder de yttre och inre bojor, varunder folken lida, nedslå de nu mäktiga, tvångshärskarne. Men för de många, ja för alla, även för fienden skall han, »trotsaren i kärlek», endast förkunna ett enda, evigt och orubbligt lagbud, kärlekens. Icke heller de många tillerkänner han någon som helst rätt att sätta skrankor för hans persons frihet, men han själv har i sin tur ingen rätt att till sin utvecklings fromma lägga hämsko på den minste av sina bröders.

Så har i Frödings ideal sanningssökandet smält samman med en manlig kärleksrikedom och ett konstnärligt upphöjt, blott sina egna lagar lydande skönhetskrav som hos få andra. Det synes nästan självklart, att en sådan skalds bana skulle bli beklämmande kort. Den, som gudarne hata, hans kraft dör ung, och det finns intet gudarne hata mer än det på en gång geniala och ansvarsfyllda, goda och trotsiga. Men är Fröding att beklaga? Är det beklagansvärt att på några år ha skapat ett livsverk, vilket i sin art icke överträffas av någon svensk diktares, ett verk som just genom sin yttre begränsning nästan oavkortat skall leva i århundraden? Är det beklagansvärt att, så länge man verkat, ha verkat hänsynslöst stolt och fritt, att icke ha vikit för någon annan fiende än för det till bristning spända ansvarskravet i sitt eget samvete? Man kan svara olika. Att småningom mattas men be-

römmas i samma mån, som ens verk domnar av, att tacksamt låta sig slutas i de höges famn och hävda sin mandomstids gudatrots blott i privatlivets lugn, det är mänskligt normalt, det länder till egen och mångas tillfredsställelse. Att falla utan att någonsin ha dagtingat inför makten eller smickret, falla i sin mannakrafts blomning, i segerns ögonblick, falla för det farans övermått man själv i kampen för sina högsta ideal trotsat, det blev Gustaf Frödings lott som diktare, och att falla så, det är att falla som en Marathonkämpe.

(Soc.-D. 22. 8. 1910.)

Randanteckningar om Per Hallström.

1. Äldre noveller.

Per Hallström är ej som Strindberg en författare för alla samhällsklasser och bildningsgrader. Han har icke Strindbergs öppenhet i sinnet, lätthet att mottaga intryck från allt i den forna och nuvarande världen, lätthet att omtala dem naturligt, livfullt, oförbehållsamt. Han är en drömmare, en iakttagare, en tänkare; det är visserligen Strindberg även, men denne är genast färdig att nedkasta fantasi-synen, livsbilden, infallet på papperet — de verka så starkt hos honom, just för att de komma så omedelbart, så obearbetade. Per Hallström åter grubblar, filar, borrar sig in i sitt ämne. Därför kan han aldrig nå de stora läsarskarorna. Endast läsare, som äro villiga och mäktiga till andligt arbete, när de läsa. Just därför skriver jag om honom i Fram!

Är Per Hallström en drömmare, som söker

sig bort till dunkelt skimrande fantasivärldar, som förlänar sitt språk en het och glansrik högtidlighet, som älskar förnäma, djupt brinnande poetnaturer, är han samtidigt en iakttagare av liv, nutids- och vardagsliv, med en inträngande, ofta gäcksamt lekande klarsyn, som intet saknar vare sig i förmåga eller intresse. Det senare draget i hans lynne har stärkts under en ungdomsvistelse i Amerika. Överhuvud har han lärt mycket av engelsk litteratur, både allvaret i hans livsåskådning och humorn i hans syn på människorna har närts därav. Flertalet av hans berättelser äro skrivna för folk med oförstörda eller litterärt härdade nerver. En tyngre, väldigare, lugnt obarmhärtigare stämning av förintelse och sorg, än den som härskar i dessa, kan knappast någons ge. Men han har ock under alla skeden av sitt författarliv skrivit noveller, där tonen är skämtande, stundom godlynt men oftast med en logisk obeveklighet i skildringen, som i grunden är långt elakare än den förfärlige Strindbergs ovettiga raseri. Dock är denna elakhet tjusande och befriande för den, som ej råkar ut därför.

Hans första bok var en diktsamling, *Lyrisk och fantasier* — ett ofullgånget uttryck för den fantasidrömande, högpoetiska sidan i hans väsen; den nästa, *Vilsna Fåglar*, innehöll små verklighetsbilder, ehuru starkt stämningsbräddade och allt annat än vardagliga. Sitt första stora slag slog han dock med *Purpur*. Det är en romantisk diktbok alltigenom. Romantikens väsen är ju längtan, längtan till det för-

flutna, till skönare tider och stoltare människor, längtan till högre rymder, till insikt om tillvarons hemligaste djup, längtan till en konstnärlig form, som i glans och välklang är vardagslivets fullständiga motsats. Allt detta finns här. Flera av berättelserna handla om Medeltiden, romantikens förlovade tid. Språkets glans är övermåttad, men den är innerst fast kanske ej i varje enskildhet äkta, ty den är uttrycket för de skildrade människornas längtan. Boken handlar helt och hållet om längtare och drömmare — som gå under. Tillvarons obarmhärtighet hotar i alla berättelserna som en höstnatt bakom aftonrodnadsglansen. Diktarens lust är att skildra förintelsens fasa, men hans tanke vill arbeta sig genom förintelsen för att finna en försoning, och han anar den. Han anar, att i det liv, som föder och förgör, finnes något stort, som står högt över våra begrepp om liv och död, något stort, som kan nås av den, vilken har kraft att tränga tvärsigenom smärtan — nås i livet eller döden.

Nästa bok, *En gammal historia*, ligger oss närmare, har icke Purpurs hemsighet och höga flykt. Det är en kärlekshistoria från 1820-talet, en poet och en ljuv flicka älska varandra, men en grym farmor tvingar flickan att gifta sig för pengar och ger poeten i ersättning — ett paket skjortlärf. Det är den gamla tidens idyll, sedd med nutidens medlidsamma löje, det är den gamla tidens okänsliga hårdhet, dömd av en friare, humanare tid. Författaren låter boken sluta med några reflexioner om den dystra historien av en nutidsflicka, en ung dam från

en tid, då flickorna ej låta kuva sig, och detta lättar den sorgliga stämningen något.

I Brilljants mycket skiftar framställningen mellan känsligt och sorgset vacker nutidsstil samt hög sagoton, det senare i de tre berättelserna från antikens Hellas. Per Hallström äger dock ej själv den forngrekiska andans enkelhet och lugn. Med den modärna tidens känslomottaglighet och känslöförfining har han fått en svag anstrykning av känslsamhet. Icke som skulle han vara omanlig eller — ännu mindre — okra på läsarnes gråtmildhet. Men han har litet för mycket dragning till det sorgliga; det är sant, som Garborg säger: »är tiden sjuk, så skall den sjunga sjuka sånger», men just därför varsla sjuka sånger om en sjuk tid. T. ex berättelsen I blå skogen, om flickan som mördades uppe på sätern, medan de där hemma hörde hennes hjälprop i luren men ej hunno dit, gör på mig ett övervägande pinsamt intryck, fast jag med enbar konstnjutning läst om än värre händelser, när dessa av diktaren lyfts upp i en högre sfär än den blotta känslans.

Denna berättelse är märklig av ett annat skäl. Det har flera gånger sedan hänt, att när Per Hallström vill ha riktiga hjältegestalter, har han vänt sig till de socialt lägre folkklasserna, särskilt till bönderna. Detta sammanhänger med det omslag till svenskhet, som märks hos Per Hallström liksom hos nästan alla våra stora nutidsförfattare. En verklig fosterlandskänsla höjer alltid mannen över hans egen klass.

Reseboken gör skäl för sitt namn så till

vida, som den vittnar, att författaren fått skåda alla nordiska poeters underland, Italien. Per Hallström har fått så djupa intryck därifrån som trots någon. Dess natur har skänkt hans stil ny glans, om än enklare än i Purpur, dess forntid — särskilt Renässansen med dess prakt och dess grymhet — har lockat romantikern i honom, dess nutidsfolk hans verklighetssinne.

Såväl denna bok som den följande, *Thanatos*, fullfölja för övrigt hans gamla strävanden, blott i nya och alltmer fördjupade former. Hans allvarliga gestalters innersta liv är alltjämt längtan, en längtan som hos de bästa söker det högsta i tillvaron, livets väsen. Mot dådlöst, vekt drömmeri kan ingen vara strängare än Per Hallström. Dock är han lika sträng mot dem, som sätta sig små mål. En typ som Don Juan behandlar han med fin och mördande ironi. Han hånar kvinnorna, som låta sig bedragas av honom, men han hånar än värre honom själv; han gör honom helt enkelt till en elegant bracka, vilken slutar som en respektabel kapitalist med litet lagom religion, goda middagar och den fina världens nåd.

Thanatos — det är döden; dödens begrepp har, i motsats mot kärlekens, varit kärnpunkten i Per Hallströms dikt. Hans böcker äro alltjämt allvarliga, dystra, stundom skakande hemska, och dock har diktarens egen harmoni långsamt växt. Skarpare och skarpare har han lyckats levandegöra det försonande i förgängelsen och jämsides härmed det lyckobringande i ett gott och ärligt liv. Som han nu står, överträffas

han i sin diktart av ingen nutida författare, och levde han i ett större land, vore han världsberömd. Må han vinna åtminstone alla de bästes uppskattning i sitt eget!

(Fram nov. 1908.)

2. Senaste noveller.

Nya Noveller är en mycket blygsam boktitel, så blygsam t. o. m. att den blir en smula anspråksfull. Ty alla novellerna äro icke nya, ett par åtminstone äro flera år gamla. Men samlingen innehåller verkligen ock noveller, som äro nya och detta ej blott i yttre mening. De vittna om, att författarens diktarkraft, vilken mindre mäktigt framträtt i hans båda senaste dramböcker, alltjämt är stark och ursprunglig, när han återgår till sitt ojämförligt främsta område, novellen.

Den första berättelsen i boken, Tillfällighetens mystik, är en ren stridsnovell. Det är den moderna åskådningen på kärlekslivets område, sådan den närmast formats av Ellen Key, som angripes. En kvinna, fylld av tron på individens fulla frihet, på lyckan som det högsta och på kärleksdriftens rätt att åsidosätta alla hänsyn, skänker sig åt en, som hon råkat av en tillfällighet, och som hon egentligen icke alls älskar. När hon sedan återvänder till man och barn, kan hon ej uppgöra saken så, som hennes icke

alldeles förstörda rättskänsla kräver. Hon tager därför sitt liv.

Man har svårt att anse detta händelseförlopp fullt nödvändigt och följaktligen Per Hallströms kritik av den misshagliga åskådningen fullt övertygande. Att han själv resonerar lika mycket som han berättar och alltför tydligt visar den moraliska avsikten med sin novell, väcker instinktivt vår misstro, men det är endast en fördom att alltid tro instinkten ha rätt. Att hans hjältinna näppeligen handlar så, som Ellen Key skulle gillat, är heller intet avgörande bevis mot författaren. Ty läror tillämpas ju långt ifrån alltid följdriktigt eller så, som deras stiftare tänkt sig. Men man tycker likväl, att den diktade kvinna det här gäller har för mycken livslust och även i grunden för mycket mod för att på detta sätt kasta bort livet.

Den åskådning Per Hallström angriper är starkt individualistisk och har sin naturliga plats i en rik medelklassomgivning, där också författaren fullt riktigt låter novellen försiggå. Men det vore icke ärligt att helt förneka denna åskådnings sammanhang med socialdemokratien. Den finns där, visserligen ej som enahärskande men dock starkt utvecklade.

Den utgör verkligen ett av demokratins allvarligaste problem. Kan ett nytt samhälle byggas upp på långt friare grund är förr, om samtidigt de gamla sedebandens disciplinerande kraft sönderbrytes? Eller kanske dessa band hämma den kroppsligt-könsliga livskraft, som i grunden är oundgängligare för samhällets utveckling än all

moral? Per Hallström tror det naturligtvis ej. Han hävdar tvärtom, att just kärlekens upphöjande till livsåskådning, det ständiga talet däröver förstör det sinnliga livets friskhet. Det finns radikalare författare än han som sagt det samma.

De övriga berättelserna ha mindre direkt syfte, om än författarens åskådning alltid lyser igenom. Uslingarne eller dumsnutarne låter han gärna vara radikala. Emellertid är det fortfarande mest medelklassradikalismen Per Hallström hatar och föraktar. Fattigt folk behandlar han visserligen något från ovan men dock med sympati, ja t. o. m. vördnad.

Det är alltid innerst själsliga gåtor han väljer till ämnen för sin dikt. Men jämsides med det, som händer i människornas själar, går en yttre handling, ofta av egenartad, stundom av mystisk art. Så de tillfälliga mötena i Tillfällighetens mystik; modern, som döljer, att hon medför ett dött barn på tåget, i Trädgårdsmästarfrun; hypnotisören i Den röda rosen; den egendomliga Dockan i novellen med detta namn; den i mer än en mening sällsporda form skurkaktigheten tager hos svensk-amerikanen, som säljer sin hustru åt en neger, i Provet; samt slutligen Götherhjelm's österländska skönhetsyner vid hans regellösa kryssning på Medelhavet.

Dessa yttre händelser äro egendomliga därför, att det själsliv, som de skola motsvara, är det. I Den röda rosen dör en ung kvinna av en kärlek, som läsaren knappt får ana. T r ä d -

gårdsmästarfrun flyttas omedvetet till dik-
tens land, när hon utger sitt barn som levande.
I Dockan är det en liten gosse, vilkens för-
summade, egenartade sjäsliv motsvarar hans un-
derliga leksak. I Provet bryter den sålda kvin-
nans hämndkänsla fram med en uråldrig lidelses
hänsynslöshet. Götherhjelms får nya upple-
velser också för själen i Österns sagoland.

Per Hallström nöjer sig ej med att framställa
dyliga själs gåtor. Han söker med sin tanke ge-
nomtränga det mystiska, han antyder en livs-
åskådning, i vilken gåtorna kanske få en viss
förklaring. Ofta uppträder denna livsåskådning
som tron på en straffande rättfärdighet. Så i
Tillfällighetens mystik, Dockan — där
den försummade gossens moder drabbas av sam-
vetets straff — Provet och Götherhjelms.
Stundom framskyntar den också som tröst. Både
i Den röda rosen och i Trädgårdsmä-
starfrun känner man, att just de olyckliga
lyfts till en högre livssfär än de lyckligare. Nå-
gon direkt filosofiskt-religiös färg får ej denna
tröst här som i Per Hallströms närmast föregåen-
de novellbok, De fyra elementerna. Hans
Nya noveller ha därför ej samma syftning
mot tänkandets höjder som denna, men de äro —
frånsett kanske den första — fullt ut lika livs-
sanna. Till formen äro de än skönhetsglänsande,
än elakt eller dystert ironiska men aldrig över-
flödigt ord- eller bildrika.

Per Hallström är en förklarad konservativ
författare. Just denna öppenhet borde väcka sym-
pati hos oss, som äro hans förklarade motstän-

dare. Att den nutida liberalismen ännu har tiden för sig inom politiken, kan tyvärr vara möjligt. Men i konstens värld är den liksom varje halv åskådning ett förfallets tecken. Där ha — formen må vara dyster eller skämtsam — endast allvaret och helheten rätt att vara till.

(Soc.-D. 11. 2. 1913.)

Ola Hansson.

1. På hans 50-årsdag.

Jubileer ha över sig en prägel av officiell banalitet, som alldeles icke är den lämpligaste ramen för hyllning till personer, vilka förtjäna att hyllas. Men de äro nu en gång oundvikliga — mänskligheten behöver vissa tillfällen, då den kan låta sin hänförelse med samlad makt bryta fram. Därför ha även arbetarne fått sina jubileer, därför finns det även icke-socialistiska jubileer i vilka Sveriges socialdemokrater med glädje instämt. Särskilt är det ett slags jubileer vilka det parti, som till sin idé är det mest följdriktiga kulturpartiet, känt såsom sina egna: diktarjubileerna.

Det må likväl förlåtas socialdemokraterna, om de känna något utöver den vanliga jubileumsglädjen, när de hylla en diktare, som borgarklassen förnekar en förtjänt hyllning. Ty i detta fall är diktaren född till upprorsman men icke född till att svika — två egenskaper som måste tillvinna honom samkänsla hos revolutionens och solidaritetens parti, även om det icke

är såsom politisk upprorsman diktaren blivit bannlyst.

Ola Hanssons yngre diktning skänkte faktiskt Sverige ett nytt poetiskt landskap: Skåne. Han började som realist. Hans första, i jämförelse med hans senare böcker mindre betydande *Dikter* (1884) röja utvecklingsfilosofins världsåskådning, demokratins sociala intressen samt i hög grad den besvikenhet, den hopplöshet, den gråstämning, som till stor del präglade 80-talets alstring. Men i nästa samling, *Notturmo* (1885), en av vår litteraturs allra märkligaste diktsamlingar, har han gått ett steg vidare, ett men ett avgörande, och därigenom blivit helt sig själv och danaren av en ny lyrik.

Fortfarande är hans blick skarpt iakttagande riktad mot de yttre tingen. Men det är icke blott tingen själva som fångsla honom utan — som naturligt är för en slättbo — ännu mer deras färg, deras skuggor och dagrar, skiftningarne, halvtonerna. Det är vidare mindre tingen såsom sådana än tingen som bilder för själs-tillstånd han söker. Han är den mest ingående själsskildraren bland våra lyriker; det är mindre starka, utpräglade stämningar han framdrager än fina, svårtolkade, halvmedvetna, särskilt övergångsstämningar samt de själstämningar, som nära följa kroppens liv. En sådan diktning förutsätter hos skalden en nervöst skärpt känslighet; *Notturmo* ger ock lidandesstämningar utan särskild, direkt orsak av dittills ohörd art. Men finns slättens töcken i hans dikt, finns där ock dess sol. En fröjd, en ljusstämning, som

ej heller har någon viss orsak utan blott framgår ur sinnets, ur naturens egen lycka, präglar vissa sånger. I andra skymtar en oändlighetsstämning, som föds av pejlandet i själens djup men lånar bilden av slättens vidd och blånad.

I anslutning till detta innehåll är värserna framför allt mjukt smidig och dämpat melodisk. Värserformen kan vara konstfull nog men är sällan strängt regelbunden, takten i olika rader samt radernas längd kunna växla; raderna äro ofta korta. En märklig nyhet är den fria orimmade värserna, vilken Ola Hansson ej som Strindberg använder i hänfull, drastisk diktning utan tvärtom för att återge själens ömtåligaste, svårfattligaste skiftningar.

Länge därefter verkade Ola Hansson blott som prosaförfattare (på svenska, danska och tyska) ehuru alltid med en underton av lyrik. År 1901 utgav han *Dikter på vers och prosa*, samlade från många år tillbaka, en djup och skönhetsfylld bok, som är starkt besläktad med *Notturmo* men röjer påverkan av den mellanliggande prosadiktningen. Han är en banbrytare även som prosaförfattare. På sin tid blev han av *Vårt Land* och andra sanningsvittnen grovt hånad, därför att han hopblandat vers och prosa. Han har den olikheten mot salig Dumbom, sade man, att ej blott hans vers är prosa men hans prosa också vers — à la Ola Hansson naturligtvis. Liksom han upplöste versens stränga bundenhet för att göra den till en smidigare klädnad åt känslans och själsskildringens skiftningar, så omgjorde han ock den torra

eller högtidliga prosa, som dittills varit förhärskande, till en mjuk, känslig, själfull dräkt åt ett nytt andligt innehåll.

Som prosaförfattare är Ola Hansson på en gång iakttagare och stämningsskildrare. De själar han helst skildrar äro av en känslig, icke all-daglig art. Han skyr icke det sjuka och sällsamma, men han älskar också det enkla och friska, och han har upptäckt, att även detta, hos en människa med djupt inre liv, är gåtfullt nog. I *Tidens kvinnor* (1891) är det sjäslivets sjuka sida han skildrar. Han har där med mycken psykologisk skärpa återgett det abnorma i den moderna kvinnans sjäsliv, och han synes närmast anse det abnorma normalt. Hur mycken sympati och stämning boken än röjer, är den snarare en vetenskapligt påverkad — Ola Hansson hade ivrigt studerat den moderna psykologin — verklighetsskildring än ett konstverk. Men i *Vägen till livet* (1896) är han återigen helt diktare och tror helt på kvinnonaturens sunda, helande kraft. Det är äktenskapet, moderskapet han framhäver som bot för tidens nervositet och tvivel, det är genom kvinnan han finner vägen till naturen och därmed till livet.

Städe har han haft blicken öppen för det kroppsligas och det sjäsligas nära sammanhang. Detta sammanhang, som särskilt gör sig gällande på kärlekslivets, på det kvinnliga sjäslivets område — dessa områden locka ock särskilt Ola Hansson — har han först och främst skildrat i den sällsynt intagande och egenartade boken *Sensitiva Amorsa* (1887), vilken gav

Aftonbladet, som redan då börjat utveckla sin nuvarande art, en kärkommen anledning till att utmåla författaren som en osedlighetens avskyrde predikare.

Men han inskränker sig ej till den intimare psykologin. Han har, för att blott nämna ett par exempel, i *Före giftermålet* (1895), givit en underhållande och verklighetssann bild av några unga lundensares pennings- och kärleksaffär samt i den självbiografiska boken *Resan hem* (1895) dels skildrat samma överdådiga studentliv, vari han själv med liv och lust deltog, dels riktat ett satiriskt anfall mot några av det litterära 90-talets främste — varför ock de och deras eftersägare oblidkeligt bannlyst honom. Som litterär stridsman är han dock mera psykologiskt skarp än formellt lycklig.

Samma smidighet utmärker hans förmåga att skildra olika natur- och folktyper; han har alltid haft blicken öppen för landskapets och folkkaraktärens samhörighet. Utom Skåne, vilket ingen skildrat som han, har han tecknat Stockholmstraktens lyriska fågring, Danmarks frodigt lätta land- och folklynne, Brandenburgs hedar, Berlins husmassor, Bayerns alper, kyrkor och — öl, Paris ljusskimrande boulevarder och det förnämt diskreta landskapet i dess omnejd, ja t. o. m. det högmondäna badlivet i närheten av Riga.

Blick för och samkänsla med naturen är kärnpunkten ej blott i Ola Hanssons diktning utan ock i hans livsåskådning. Liksom Sveriges övriga diktare fann han småningom 80-talets

uppfattning otillfredsställande; den blev honom för torrt vetenskaplig, för allmänt modern. Men det var ej i fantasins värld eller i svensk nationalkänsla han liksom vårt uppsvenska 90-tal fann räddningen. Han ville återgå till naturen, till ett visst lands, ett visst landskaps natur, till, som han uttryckte det, jordanden i stället för tidsanden. Men samtidigt ville han ett återvändande till personligheten; 80-talet med all dess psykologi nådde blott vissa personlighetens ytringar, ansåg han, men diktaren måste intuitivt nå dess enhet och innersta djup. Dock var han fortfarande mer psykolog än de typiske 90-talsdiktarna.

Personlighet och natur möttes för Ola Hansson i rasbegreppet. Han var hos oss en av de förste nu så moderna raspredikarna och en av de förste pangermanerna, d. v. s. han svärmade för den germanska rasens enhet. Sin nya åskådning har han utvecklat och med exempel belyst i essaysamlingarna *Tolke og Seere* (1893, blott tillgänglig på danska) och *Kåserier i mystik* (1897).

Av djupt intresse är den utveckling Ola Hanssons sociala syn undergått. Självt av allmogeklass upptog han djupare än de flesta 80-talets sociala allvar men därför ock 80-talets sociala hopplöshet. Det var på en kommande revolution han då bidade. Men det kom ingen sådan. Industrialismen, militarismen växte i makt, och arbetarna tvungos att ordna sig till motvärn i lika sträng disciplin, med lika hänsynslös maktvilja. En diktare som Ola Hansson fann sig

ej hemma i någotdera lägret. En tid drömde han, att den klass, varur han själv framgått, böndernas, skulle bli försoningen mellan motsatserna, skulle skapa ett frisinnat parti, som på en gång var roffast i hemmets jord och hävdade individens frihet. Han hoppades, att folkhögskolan skulle hjälpa fram ett sådant parti. Men både i *Resan hem* och romanen *En uppfostrare* (1901), vilken åter rör sig om vissa av hans ungdomstids vängestalter, har han skildrat, hur hans hopp sveks. Han har också fullt klart för sig, vad det var som förstörde bönderna — tullsystemet med dess mer och mer ödhöljda vädjan till storbondens klassegoism.

Så drevs han i början av 90-talet över till den övermänniskotro, som då tände så många sinnen. Men hans övermänniska var ej Nietzsches brutala krafttyp utan den förfinade, egenartade diktarmänniskan, som blott vill skydda sin egen individualitet mot alla utifrån pålagda lagar. I sin utsökta prosadiktsamling *Ung Ofegs visor* har han yppat denna sin stämning. Men den blev ej hans sista.

I Preussen hade han — se hans diktsamling *Det förlovade landet* — funnit både det allt förkvävande överklassväldet och den av honom även fruktade underklassdisciplinen i dess hårdaste form. I Bayern däremot hade han mött ett sydtyiskt gemyt, en katolsk innerlighet, som förtjuste honom. Han var t. o. m. för en tid troende katolik. Men han rycktes brutalt ur idyllen. Hans hustru (författarinna under det antagna namnet *Laura Marholm*) togs ifrån ho-

nom och inspärrades på dårhus. Med nöd lyckades han rädda henne och komma bort från Tyskland.

När han så längre fram återkommer hem, är hans blick på samhällsstriderna en annan. I dikten *Fosterland*, som inleder *Nya visor*, dömer hans ärliga sinne strängt om den härskande högerpolitiken, och i de dikter han sedan skrivit återljuder gång på gång domen över de maktägande och rika, formad med en agitatorisk skärpa som hos få andra.

En märklig utveckling hos en skald, mer genomfört individuell, mer hänsynslöst skönhetsdyrkande än de flesta. Det är ej första gången en aristokratisk personlighet av denna art vänt borgardömet ryggen och tytt sig närmast om än ej helt till socialdemokratien. Dock är, det må man minnas, Ola Hansson nu som förr icke politiker utan diktare.

Ehuru grundväsentligt olik, löper dock Ola Hanssons diktarbana i mycket parallell med Strindbergs. Han är ej blott som denne på en gång själsskildrare, lyriker och litterär stridsman samt på alla dessa områden en frigörare, nydanare, oppositionsman. Han har liksom denne genomlöpt en fritänkareperiod och en katolsk period, han har varit först radikalsocial, sedan intelligensaristokrat och slutligen åter demokrat. Liksom Strindberg — som han i *Notturmo* besjungit — står Ola Hansson på sin 50-årsdag utan officiell ära, hatad av de litterära maktägande. Ingen orden lyser på deras bröst, ingen tänker bereda dem plats i Svenska akademien, in-

tet Nobelpris äro de oskadliga nog att få mot- taga. Men liksom Strindberg just därför fått röna, att ingen diktare har så djupa rötter som han hos Sverges folk, så bör ock Ola Hansson få känna en våg av folksympati slå emot sig. En klass, ett parti, vilket fått lära sig att sätta ett äro- fullt nederlag över en förslöande framgång, bör ha lärt sig att offra på andra altaren än den yttre segerns. En klass, ett parti, vilket så nyss fått erfara, hur ensamt det står i samhället, bör känna sin samhörighet med varje diktare, vilken vågat det, som är svårare än att dö för sin sak: att leva — ensam.

(Soc.-D. 12. 11. 1910; utvidgad.)

2. Nya visor.

Svenska allmänheten har på sistone upptäckt, att Ola Hansson finns till, ja t. o. m., i mot- sats mot förra gången man visste av hans till- varo, som föremål för annat än hån och be- skärmelser. Upptäckten har blivit allmänt be- kant strax före Nya visors utkommande, och kritiken, som på en gång måste följa med sin tid och vidhålla sin näsrynkning mot böckerna från Ola Hanssons omoderna period, har måst för- klara den sista boken som ett mästerverk i jäm- förelse med de närmast föregående. I verklig- heten har Nya visor, vare sig det gäller po- lemik eller oändlighetsmystik eller ren skönhet,

mindre kraftiga anslag än Det förlovade landet. Men den är lugnare och jämnare, man känner här bättre igen den Ola Hansson man nu lärt att buga sig för, Notturnos skald — Ung Ofegs diktare vilar fortfarande i skymning.

Den nya samlingens första sång gäller fosterlandet, dess första diktgrupp Skåne. Det är ett tidsdrag, att två så grundskilda diktarpersoner som Karlfeldt och Ola Hansson ha hembygds- och hemkänslan till sin sångs källa. Men medan Karlfeldt medvetet, med en bestämd känsla av att det behövs, söker stärka bandet med den hembygd, vilken med glädje hälsar honom som sin son, hänger Ola Hansson, den förskjutne, vare sig han vill eller icke, fast vid sitt hemlands mark och sin faders gård. Man har i hans sång vida mer än i Karlfeldts intryck av verkliga minnen som dess grundval.

För Ola Hansson är bondgårdslivet alltjämt hans rätta liv, fast han ej söker leva det, ja själva naturens öden äro hans. Växlingarne i luften och ljuset avsätta sig i hans själ och bestämma dess liv lika avgörande, som de bestämma sädens eller blommornas. Ljuset från stugan är hopp i mörkret, skymningen innebär bokslutet av vad livet och hemlandet gett honom, i nattvinden hör han de dödas jämmer och »evighetens klagan». Soldagern över slätt och sjö, sommarsuset i skogen — Ola Hansson är poetiskt hemma både på slättens friaste vidd och i ängden, där Syd-Skånes slätt och Nord-Skånes skog mötas kring Ringsjön — bli för ho-

nom mer självfallet än för någon annan skald
lyckan, drömmen om ett för alla lyckligt liv,
vittnet om tillvarons värde, om allnaturens rike-
dom:

I hemlandets bokskog jag drömde
en sommardag,
att livet gav alla lycka
och fullt över lag.
I fjärran blånade Ringsjön
i middagsstund,
och skogen stod varm och stilla
i högsommarblund.

Från slätten strök doft av hövålm
och mognande vång,
och ljus och stark i mig svällde
min käraste sång.

Fastvuxen vid jorden, är diktaren fastvuxen
vid de sina och vid det folk, bland vilket han
växt upp. Han har för mycken känsla av na-
turlig samhörighet för att kunna helt glömma
det sociala drag, som så starkt präglade hans
första Dikter (1884). Trots all naturfödd in-
dividualism, all ästetisk motvilja mot hopen och
mot industri-tidens hårda masspolitik drömmer
han alltjämt — se dikten ovan — om lycka åt
alla. Man märke drömmens generositet: fullt
över lag! På samma sätt talar han i Foster-
land om »den ymniga rikedomsvåg» och tvekar
ej att i en känslig dikt bruka bilden »de stin-
naste yver». Det är skånska jordens rikedom
som skänkt honom detta drag, liksom slättens
skiftande ljusa vidd skänkt honom hans uppfatt-
nings själfullhet, hans känslighet i själsk nyan-
sering.

En dikt med sådana rötter behöver intet särskilt konstmedel för att vara skön. Också är hans enbart vackra vers förvånande enkel, ordvalets egenart framträder mest i uttryck, som sammanhänga med slätt och fruktbarhet (såsom »slättäng», »fruktfyll»). Men den ljusa skönheten är blott ena sidan av hans form. Ola Hanssons kärlek till hemfolket mitt i dess vardagsslit förenar sig med hans blick för individuell karaktäristik i att skapa en helt olitterär, alla skönhetslagar envist avvisande realism, som låter honom tala om drängar och kreatur omedelbart efter stämningbilder. Samma lynnesdrag har öppnat hans dikt för en mängd av skånska provinsord, vilka — liksom hans form i allmänhet — kunde tåla vid en strängare tukt men i de flesta fall ej klinga fullt eller störande.

Diktsamlingens andra avdelning Brydestuan innehåller, jämte en kvardröjande klang av Skånes naturmelodier, dylik realistisk folkskildring. Den är icke synnerligen rolig, så är den också allvarligt menad och yppar det naturliga, ärliga allvaret i diktarens sedlighetssyn. Gamla gardet, minnena från kamraternas ystra liv i Lund, bjuder samma motsättning mellan poesi och verklighet, den senare här satiriskt fattad; men satiren är tungrodd, och det göres ibland bra mycket väsen av någon enkel gammal kvickhet.

I Vörrarlberg har Ola Hansson funnit ett nytt sommarland, som med all olikhet för övrigt bjuder Skånes vida vidd, sommarfägring och fruktbarhet. Det är också dessa landskaps-

drag han helst sjunger om, ej alpnaturens mörkare sida:

Vorarlberg du sköna,
du tysta och gröna,
med doft av ko, med doft av hö,
vit av blom och vit av snö!
Igenom grönsakssängar
och skog som lockar sval och still
och vålmbetäckta ängar
far rak och strid den gula Ill —
i Vorarlberg det sköna,
det tysta och gröna.

Det finns bestämda likheter mellan landskapsdragen i denna dikt och i den från Skåne, som ovan citerats. Även här talar han, som en skåning kan det, om god mat (»köttmört nöt och läckra svin») i samma dikt som om äng och sjö, utan att stämningen brytes. Även här får han folket kärt. Liksom stämningarne från Skåne i Brydestuan leva Vorarlbergs minnen kvar i På resa, vilken avdelning för övrigt upptages av personiakttagelser och tämligen oklar polemik.

Med glädje möter man hos denne alltigenom germanske författare en serie Visor från Frankrike, inledda t. o. m. av en fransk dikt till »sköna Frankrike, min kärlek». Han har därmed alls icke svikit sig själv; icke nypreusseriets och dess svenska avläggares skryt med sin pansrade näve och sin sanna kristendom utan uppskattningen och lärvilligheten gentemot Frankrike är gammal germansk tradition. Ola Hanssons franska bilder äro emellertid ytterst germanska, så dödsstämningen, dimstämningen

i flera dikter, drömmen om det döda Frankrike och den stränga domen över det (Saint Cloud och den i allt sitt dunkel visionärt skarpa Brudansan). Paris endast skymtar med sitt evigt unga ljus och världsstadens tomma elände. Den franska naturen sedd i höstskrud har framlockat diktarens konst att måla beklämmande skymningsdagar, avblomstringens dysterhet. I just de franska visorna har emellertid det impressionistiska draget i diktarens realism gjort sig betänkligt gällande på den klara bildens bekostnad.

Ola Hanssons rytm är ej sång som Karlfeldts, men lika litet instrumentalmusik såsom hos flere yngre eller retorik som hos Ossian Nilsson. Den är närmast recitation med musikakompanjemang. Den är framför allt mjuk och svävande, därför växla svaga och starka takt-delar ganska fritt efter stämningens behov, och stundom blir takten märkbart bruten. Rimmet behandlas föga hänsynsfullt, vila — pilar o. d. anses rimma; någon gång ersättes t. o. m. ljudrimmet med en förening av begreppsrim och blotta upprepningar såsom silverskägga — silverhår, Soleborg — Skuggeborg. Dessutom nyttjar diktaren sedan gammalt den fria versen, vilken dock aldrig hos honom blir så lyrisk som hos Ekelund. Vidare ett rimmat, ostrofiskt jambiskt versmått med långa rader, vilket även Heidenstam älskar. Trots sin böjlighet efter talets växlande rytm passar det dock sämre för en ren lyriker som Ola Hansson än för den fantasirike retorikern Heidenstam.

Om Nya visor, trots härligt vackra stycken som det om lyckan (I Vorarlberg VIII) och slutdikten I främmande land, ej göra samma intryck som Notturmo eller Dikter på vers och prosa, förklaras detta — utom av den förgåva en diktares första mästerverk alltid äga framför de senare — mycket naturligt av tröttheten efter de sista årens strider. Diktsamlingen vittnar om nyvunnen ehuru ej helt återvunnen hälsa. Den följande skall säkerligen helt bära friskhetens färg.

(Ord och Bild nov. 1907.)

3. På hemmets altare.

På Hemmets altare fullföljer den utvecklingsgång, som skönjes i Nya visor. Intrycket av hemkomst i sistnämnda bok har i den nu föreliggande efterträtts av hemkänslans stämning. Efterdyningarne av striden mot preussieriet ha helt lagt sig; lugn och sinnesro präglade bokens dikter från den första till den sista. Därmed följer ett reflekterande drag; natur- och själsstämningarne ha fått en mer skådande, övertänkande än lyriskt drömmande och hänförd prägel. De individuella iakttagelserna ha tendens att övergå till folkpsykologiska, sociala. Av ren lyrik ger därför denna samling ganska litet.

Inledningsdikten Sverige talar föga om fosterlandskärlek, i stället överraskar den med

skärpan av sitt sociala krav. Erfarenheterna från Preussen ha tydligen gjort Ola Hansson fullt fri från den Nietzscheanism, som blott avser att åt samhällets nu härskande klasser bevara köttgrytorna (till priset av de andras hunger), och som förunderligt väl sammansmälter med den modernt uppstuvade kristendom, vars uppgift är att hålla massorna lugna.

I de följande serierna Stockholmsbilder visar diktaren sin fosterlandskänsla i gärningar, vilkas märkligaste drag är, att hans fosterland nu för första gången på fullt allvar är — Sverge. Såsom han här skildrar Stockholmstrakten, har mig veterligen aldrig Mellan-Sverge uppfattats av en äkta skåning. Märkligt är, att han finner dess särdrag bäst symboliserade i den Gustavianska tiden, framförallt hos Bellman, vilken han — se *Resan hem* — hela sitt liv beundrat. Man erinrar sig, att Bellman också hör till de store svenske skalden, som danskarne mest värdera. För dem som för skåningarne med deras blick för det intima, det lilla, ligger tydligen Bellmans rococo-grafie närmare förståendet än den storvulna, typiskt uppsvenska diktarfantasin. Dessutom måste Ola Hansson beundra Bellman som iakttagare och orädd tolkare av det naturliga, som enare av behagfullt och lågt i en grad, vari detta aldrig lyckats för honom själv.

Serien *Vid brasan* innehåller en rad barn-
domsminnen, inledda av en bild- och stämning-
rik betraktelse över minnets art. Själva minnena
äro delvis obetydliga — en gång består histo-
riettens hela poäng däri, att en adelsman yttrar:

»Fan så nära Börringe!» (i förbigående sagt rimmande med »herrarne») — men åskådligheten och den säkra teckningen fängsla överallt. Med synbar belåtennhet omtalar Ola Hansson i skolminnena sina lysande »framsteg i insikter» och yppar den upprorslusta på skolbänken han haft gemensam med många andra blivande diktare.

En marsskildring från Frankrike, Vår, leder från den saftfyllda målningen av naturens knoppningstid över till ett ordskifte mellan två lika livfullt framställda mannatyper. Det är ett mycket allmänt hållet socialt ordskifte, där den politiske friseglarens förakt för »paragrafprogram» och »folkens valda råd» uttryckes med all önskvärd klarhet, och där tidens strid icke uppfattas som en klasstrid utan som en kamp mot det tomma, avgudiska bröd- och guldbegäret hos fattig och rik, kämpad av de »vackert viljande» bland både fattiga och rika. Av de ordstridande är den ene, poeten, avgjort tecknad med mesta sympatin, men författaren bemödar sig att giva den andre, den realistiske, erfarne samhällstänkaren, lika rättvisa.

Än mer centralt innehåll och inspirerad form har följande diktkrans, Psyche, medan de Ryska miniatyrer, de bilder från Rigatraktens förnäma badorter, med vilka boken slutar, äro så periferiskt objektiva, som diktarens subjektivism tillåter. Bakom den yttre skildringen skymtar i dem som bärande tanke motsättningen mellan det lettiska folket, vilket uppenbart väckt Ola Hanssons individuella förkärlek, och den vräkigt ynkliga societén, som där ju är över-

vägande tysk och därför blivit diktaren ett högst kärkommet persifflageobjekt.

Det som främst präglar flertalet av bokens dikter är styrkan i karaktärisering. Tolkningen av det yttre såsom tecken för det inre, psykologiska är Ola Hanssons gamla mästar Konst. Man läse diktrion Stockholm, eller i en helt annan stil, de båda männens marsvandring i Vårfruktbarheten. Livets spirande i växt och håg är, hela diktarens alstring igenom, symbolen för hans starkaste optimism. Han återfinner även hos Bellman hymnen till »fruktbarhetens fé».

Den andra urgamla skaldeuppgiften, att giva yttre bilder för det själsliga, behärskar ock Ola Hansson fullt ut, så långt det är fråga om bildernas stämmningskraft, men icke lika mycket, då det gäller deras förmåga att klagöra. Att beskylla en författare för dunkel är nu alltid vanskligt, en kritiker har först då rätt att klandra dunkel, när han inser vad diktaren velat säga och kan uppvisa uttryckets brister. Dock förefalla emellanåt Ola Hanssons antydningar bra knappa, särskilt i Ryska miniatyurer, där författaren rör sig på ett för honom alltid vanskligt område, polemiken. Vad menas med de tre trillinglika, övernaturligt stora systrarna i den europeiska storpolitiken? Tyskland-Ryssland-England eller kapitalism-militarism-kyrka? Vad med den för övrigt fascinerande gestalten i slutdikten? Är det den rysk-tyska förtryckar- och penningklassens värdiga symbol?

Språk och vers växla, allt efter som dikterna äro lyriska eller reflekterande. Typiska för de

förra äro Stockholmsbilderna, enkelt vackra och välljudande, samtidigt som den självsedda iakttagelsen och den målande realismen ger skönheten individualitet och betydelse. Ola Hansson har skrivit åtskilliga svaga dikter men ingen banal. Karaktäriseringen sker än genom upprepade enkla beteckningar, än genom sammansättningar, tydligt tillkomna i nyanseringssyfte, såsom »försommarsval», »söndagsnätt», »klädskåpsgång», »synrandis», »fuktljum», »omvägssvar» o. d. Starkast framträder karaktäriseringen och minst vällydandet i de reflekterande styckena, där skönheten för visso finns men icke är lätt tillgänglig.

Dylika dikter äro stundom avfattade på fri orimrad vers, en föga lyrisk, språksam fri vers, vilken synes giva en svensk verskännare*) rätt däri, att den fria versen står rytmisk prosa närmare än poesi. Lyckligtvis har Ola Hansson aldrig förfallit till poetisk prosa i inskränkt mening. Därför väljer han ock den fria versen, när han behöver längre meningar, långsammare tempo med flere pauser samt valdare ord än god prosa tillåter. En mycket fri rimrad vers nyttjar han i *Vid brasan* 2; friheten skall tjäna karaktäriseringens smidighet, rimmen ge skildringen klang och rädda en aning av takt. Även den rena lyriken har sedan gammalt hos honom, särskilt i dikter med korta versrader, gärna en fri, nästan bruten rytm. Detta skiljer t. ex. det poem, som börjar *Vår* 3, från *Frödings En*

*) D:r Ruben G:son Berg i *Den poetiska friheten*.

flik av framtiden, som det eljes något för mycket liknar.

I synnerhet älskar han dock den rimmade femfotade jamben, än i regelbundet strofinde-lade stycken, än i fritt fortlöpande tal. Den senare formen nyttjar han och den honom så olike Heidenstam delvis av samma skäl: den passar för noggrann målning av yttre och inre ting samt för reflexion. Som vanligt vårdslösar Ola Hansson stundom rimmen, stundom åter hopar han samma rim i en mängd, som riktigt tycks skola visa vad han utan att anstränga sig mäktar i den vägen.

Lyriska dikter av sin gamla art ger han som sagt denna gång få men däribland en, som helt kan mäta sig med de skönaste han någon gång skrivit, *Psyché*. Den skildrar livsfärden i skymningens grubbelstämning, först melankolin, som smyger sig över den ensamme, sedan tankens riktning mot hans eget inre i kvällens vedomiga frid, därpå, med ett mjukt omslag i stämningen, fantasins flykt över mullen och stunden mot det eviga' och slutligen eningen av ändligt och oändligt, av alltet och en själv — alltet, varat blir en »spegelbild av dig själv», dess innersta och människans innersta äro av samma väsen. Den känsla av samliv och enhet med naturen, som i hans tidigare dikter ofta yppade sig i smärta, höjer sig här i rofylld, ljusnande harmoni.

(Ord och Bild aug. 1908.)

Borgerskapets trubadur.

Det förefaller alldeles avgjort, som om just nu — år 1907 — alla den gamla skolans lärjungar velat samla sig och med en positiv kraftansträngning övertösta alla lyriska socialister och rimföraktare. En av dem har ock på sista tiden lyckats göra sig väl hörd, ja t. o. m. kring sitt namn åstadkommit ett slags borgerlig samling med uteslutande av yttersta högern och yttersta vänstern — Daniel Fallström.

Hans sista bok, *Blå eld*, ger rika prov på de båda huvuddragen i hans konst: vacker vers och banalitet. Hans poesi är absolut vad en kulturen vördande småborgare av äldre typ menar med detta ord. Där finns rim. Där finns intet modernt krångel med rimflätning och meter. Där förhärskar, ehuru ej enrådigt, den gamla hederliga fyrradiga strofen med varannan rad rimmade på varannan. Där återfinnas gamla goda poetiska ord, som hänfört våra mormödrar, och de mera moderna ha lättfattlighetens hela tjusning. Men det måste medgivas: dessa enkla konstmedel använder diktaren formellt taget

med lycka och smak. Alldeles utan självständiga uttryck är han ju icke heller. Hans poesi vittnar, att han talar sant, när han skildrar sig själv som friluftsmänniska. Han ser med egna ögon, om han än icke ser så mycket, han skapar en och annan egen bild och egen ordfogning av vad han ser, och så kan han göra nätta och klara strofer som dessa:

Det droppar ifrån taken
det blixtrar silverpilar,
ty nu är våren vaken
och vårens ljumma ilar.

Det faller silverpärlor
i fuktigt gråa sanden,
det trippar gråa ärlor
i svarta trädgårdslanden.

(Djurgårdsvår.)

Å andra sidan går han redan formellt aldrig riktigt säker för plattheten; så gammal skald han är, kämpar han ännu med rimnöden. Han ger operetten »en blå viol från minnets brunn(!)», han deklamerar: »Det har snöat i natt. Och som nyfödd är jord.» Eller han omkastar ordställningen för att få meter: »Elektriskt ut sprang ordet»; eller insätter ett naivt prosaiskt fyllnadsord, såsom när han yttrar om Grieg:

Hans romansers underbara klang
den sjunger *nästan* högre efter döden,

vilket erinrar om extraordinariens stolta ord i Strix: vi drack *nästan* champagne.

I fråga om innehållet är det dock värre. Onekligen äger han något tilldragande trohjärtat. Det finns en riktigt vacker mänsklig känsla i dikten till hans hund. Men vilken ytlighet! De människor han känner tillhöra med få undantag kategorierna: vackra flickor, löjtnanter, studenter och han själv. Hans förmåga av karaktäristik uttryckes nästan klassiskt i raderna:

Var Ibsen trollkarln med de djupa ord,
var Edvard Grieg en trollkarl uti toner.

Prisdomaren i Iduns skönhetstävlan saknar all förmåga att skildra en vacker kvinna — jag vill nu ej tala om själen, men ej ens till utseendet. Det högsta han når till i den vägen är, när han kallar en vacker danska »mera lik en blåögd franska». Märk vidare den utnött ytliga Rousseauismen i Civilisation och märk den fullkomliga bristen på kraft och åskådlighet i skildringen av europeernas framfart. Hans fosterlandskärlek slutligen röjer tillräckligt sitt djup, när han i den inspirationslösa Ställ flaggan så jag ser den...! på fullt allvar uttalar som en höjdpunkt av berömmet över svenska fanan, att den ger »ett eko av min sång».

Daniel Fallström har med en praktisk blick, som förvånar hos en så traditionell poetnatur, förstått hålla sig framme. Hans festande med vin och kvinnor har ingett de goda borgarne en sympatiskt förfärad respekt grundad på deras övertygelse, att en sann skald måste vara sådan. Hans fosterländskhet öppnar det officiellas dörr och ger honom den patriotiske festtalarens rätt

till obegränsad medelmåtta. Den, jämte hans frihet från moderna (liksom från alla andra) idéer och hans vackra vers, har inbragt honom nåd från Svenska akademien. Kritiker av modern typ ge honom ett ironiskt beröm, som i landsorten (inbegripet Stockholm) tas på fullt allvar så länge, att herrar kritici på sistone göra det själva, Slutligen har han av sin skickligt valde vän Drachmann fått en släng av dennes rykte, som, för att citera honom själv, »sjunger nästan högre efter döden». I ädel kamp med överste Melander antyder han lika klumpigt som smart sina förbindelser med drottningen, samtidigt som han omotiverat anfäller en föga populär prins och på grund därav, enligt egen uppgift, hyllas som frihetens riddare med massor av telegram, brev och blommor.

Ingen avund. Men nog är det påfallande, att han torde vara den ende av våra diktare som fått uppbära stipendier, och det både många och relativt stora, av såväl Svenska akademien som Bonniers nämnd och — kronan på verket — svenska staten.

(Ord och Bild juli 1908.)

En diktsamling av Karlfeldt.

Flora och Pomona visar oss så gott som alltigenom den Karlfeldt vi redan känna och beundra och honom endast. Fortfarande äro hans ämneskällor naturen och kvinnan, hans visdomsskrifter bibeln och bondepraktikan. Fortfarande är han bonden-läskarlen, den äkta litteräre bonden utan medtävlare i litteraturen (ty i verkligheten ha vi minst ett par litterära småbönder). Alltjämt klingar hans hymn känsligt stolt till fäderna (Det förgångna) och till hembygden (Träslottet). Som svensk rusthållare tycker han om gammaldags krigare — vem minns icke Yttersta domens modige militär i Fridolins lustgård? — och rider alltjämt (se Hästkarlar) sitt lantliga hingstföl lika gärna om än ej lika säkert som vinghästen. Han är bondedemokrat med en sådans förakt för det nutida ofolkliga och handlingsfattiga kungadömet och med en sådans ovilja att omsätta denna opraktiska känsla i annat än ord. När han i Jupiters stund

på ett sätt, som gav genklang i hela landet, sjöng om den svenske kungen av folkets val och kraftens nåde, skyndade han att — medels orden: (Fjärran tid) — tillfoga en hövlig begäran att ej bli tagen på allvar.

Men så bofast Fridolin är, sin beundran för de glada »löskerkarlarne» kan han ej glömma och lika litet det starka sinnesbegär, vilket hos honom aldrig klingar grovt, ehuru han i en enda dikt som Den blodiga sotarn röjer mera vildhet, än alla de skaldeynglingar, som med svett och möda synda på beting, i hela sitt liv kunna åstadkomma. Därtill har han i Häxorna nalkats ett område, som väl länge varit hans, men som han ej öppet beträtt förr än nu. Hans kärleksskildring har hittills i all sin skönhet varit enkel, och kvinnan själv har genomgående fått stå tillbaka för mannens dröm om henne. Häxorna åter börjar han med en suggestiv målning av kvinnans dolda kärlekstrånad och av frestaren, som begagnar sig därav (något liknande klingar även ur Nattyxne); längre fram ändrar skildringen omärkligt karaktär: häxan blir smäktande och blek och frestaren den vetande drömmaren, som lärt sig och henne alltings intighet, och som gör Eden till likgiltighetens öken.

Fridolin har kvar blandningen av trygg glädje och gammaltestamentlig botstränghet (Epistel till Sabbacus). När han i Vårdshuset ger luft åt sitt gamla festlynne, infogar han samvetsgrant en lämplig och tidsenlig nykterhetspredikan. Djupt och ofta ljuder som hittills vemodets sträng, här icke vemodigare än förr,

tvärtom kanske manligare men med en omisskännlig färgning av ökat allvar. Bakom det härdade livsmodet i Höstskog och Vinterhälsning skymtar, fast lugn och fjärran, dödstanken i Träslottets slut och i Ur årets sagor, en motbild till Yttersta domen, mindre stort lagd men nästan personligare.

I fråga om formen är ännu mindre ändrat. Karlfeldts språk- och stämningsskala rör sig alljämt efter den linje, som dragits av lantmannaskaldens självfödda natursinne och ytterligare bestämts av karaktärsdragen: manlig, gammalmodig och något lärd. Längst åt skalans ena ändpunkt, den känsligt melodiska, stå dikter som I passionsveckan, där diktaren använder endast få ord, som tillhöra honom ensam, ehuru sammanställningar som »vårår» och »högstämt ensam» genast röja hans art. Till denna klass höra också tillfällighetsdikterna och dikten om Hedvid Charlotta Nordenflycht, där Karlfeldt en gång, för en ridderlig hyllnings skull, skrivit litterär poesi.

Mest hans egna äro dock de stycken, där han just på sina lantliga, i en annans mun opoetiska ord bygger versens välklang och stämningsrenhet. Så när han i den vekare tonen sjunger om Det förgångna:

Det susar fram på tjäderns dun
i björkskog ung och knopningsbrun,
vinkar där vårfruvädren
vagga i videfjun.

I en ståtligare tongång åter i En jaktsyn, där även lärdomsorden i sin lantliga rococo-

form öka målningens glans och klangen i stroferna:

Då stiger du ur, då beträder du marken
och skimrar i skimret av daggiga parken,
och jakten går lös, och springaren skyggar
för skummande betar och borstiga ryggar,
och svanarna sjunga sin dödssång och sjunka
på flaxande vingar som blodigt prunka.
Vi offra dig blödande hjärtan och galtar,
fru Venus av skogen, vi resa ditt altar
i det stolta revir som Diana förvaltar.

I åter andra stycken stå de poetiska och de burleska dragen som motsättningar sida vid sida. Dalmålningarne, vilkas egenart låg just däri, gå igen i Träslottet, och i dikten I Lissabon där dansa de spelar Portugal samma roll som Italien i Sång till säckpipa (Fridolins lustgård) — den lantlige svärmaren drömmer om Söderns glädje och härlighet, Norden och han själv bli stela och löjliga vid tanken därpå, men dansens fröjd och »maj i Munga» kasta diktens glans över det också:

Från buktig stång med höstligt bång
en väderhane gal,
men flickan ler i Pillmans fång
som maj i Munga dal,

En dylik sammanställning vore omöjlig, om ej alla orden, även de burleska, vore så fyllda av färg och tonade så högt. I de rent humoristiska sångerna är det på samma sätt, men så sakna de heller aldrig innehållets allvar. Den klangeffekternas humor, som Karlfeldt bjuder i Hästkarlar, är ett fullständigt rekord, fastän

han har inhemska föregångare ej blott i Fröding utan även i C. F. Dahlgren, och när han i Vårdshuset tillgriper den välkända arkaiserande bondhumorn, får även den av klangfullheten sitt säregna ljud. Dock kan ej nekas att detta gammaldags ordprål stundom tröttnar såsom i den skäligen ledsamma Lotus eller, ideligen inkastat i en melodisk dikt, stör stämningen såsom t. o. m. i Nattyxne.

Karlfeldts vers är sång, icke vare sig eldfullt tal eller något slags instrumentmusik. Den förenar i sin taktfasthet värdighet och muntert lynne, är i sin klangskönhet på en gång fyllig och lättflytande. Ett av hans älsklingsversslag börjar med en daktyl och fortsätter med trokeer (Ur årets sagor, Augustihymn m. fl.): den trestaviga versfoten ger rytmen flykt, de tvåstaviga skydda taktens fasthet. Vår nyaste vers slites mellan dyrkan av orimmet och kärlek till talrika, långa och märgfullt klingande rim. Karlfeldt hör hel och hållen till det senare, klangrika lägret.

Som sagt: någon utveckling utöver tidigare ståndpunkter bjuder Flora och Pomona endast undantagsvis. Men den ger ett nytt fång Karlfeldtdikter, vilka vittna om allt annat än svag livskraft, och några av dem, främst Det förgångna, äga en skönhet, som endast få av de allra bästa i föregående samlingar uppnå eller överträffa.

(Ord och Bild nov. 1907.)

Karl-Erik Forsslund.

1. Från diktare till naturkämpe.

Växlande ha Forsslunds livsintressen varit, och ytligt sett har han under olika tidsrymder av sitt liv gått upp i helt olika ideal, alla lika ensidigt fattade. Men även den, som ser det så, måste medgiva, att han under varje sådan tidsrymd gjort duktiga och gagnarika ting. Först deltog han i nyskapandet av den svenska skämtpressen. Därpå gav han i och med Storgårdsböckerna ord, färg och klang åt den återgång till naturen, som sedan spelat en mäktig roll i hela vårt samhälls- och kulturliv.

Han blev landsbygds- och dalaskald liksom Karlfeldt men dock honom mycket olik. Han blev liksom Fridolin, men i motsats mot dennes diktare, en studerad karl, som återvänt till landet. Han har vida skarpare än Karlfeldt anfallit stadslivet och framhävt lantlivet som räddningen för tidens sjukdom. Men hans diktning saknar bondedraget och saknar Karlfeldts rikedom på egendomliga bilder och uttryck från naturens liv samt lantfolkets minnen och föreställningar.

Forsslunds äldre dikter äro tyvärr icke samlade i en diktbok — en bok som skulle bli en av svenska diktens vackraste — utan få uppsökas i de tre böckerna Jungfru-Jan, Storgår-

den och Storgårdsblomster. Skadan är dock så till vida ringa, som dikterna avgjort göra sig bäst omramade av Forsslunds fröjd-, tros-, sol- och livsfyllda (ehuru på grund av händelsernas enkelhet stundom alltför långdragna) prosa. Kärleken och naturen äro från början hans ämnen. I Jungfru-Jan uppträder naturen mera som en bilddräkt — en fin och intagande dräkt oftast — för kärleken, vilken ännu bär drömmens och sökandets form. Men i Lyckans visor i bokens slut klingar jublet ut, dock har det endast i vissa dikter hunnit få den äkta poetiska klangen.

I Storgården däremot ha kärlek och natur blivit ett, och Forsslunds sång höjer sig i strålände visshet att ha funnit sig själv. Landsbygdens och hemmets pris har växt ut till livs-åskådning, en livstro i klaraste mening, byggd på utvecklingsläran, med lyckan som mål men en lycka för alla, en lycka som främst består i samlivet med allt levande. Dikterna i Storgården äro livstrons psalmer; i all sin glättighet, sitt skimmer av sommarsol ha de en stark och djup klang, deras käraste ämne är naturens outtömliga alstringskraft, och de utmyнна gärna i en hymn till livets oändlighet.

Men hur varmt och vackert diktaren än tolkar sin glädje i Storgårdsblomster — där en ung barnafaders fröjd är huvudämnet — kan man där ana, att han ej i längden skulle nöjas med denna från tidens arbete alltför avstängda lycka. Forsslund har tagit livstrons bud om allas lycka på hårdhänt allvar. Han upp-

trädde som social diktare i *Arbeta re*, en lyrisk skildring av alla möjliga handens och tankens arbetsmän, en i sin art mästerlig bok som dock står något under de föregående i poesi. I *Lantliga låtar och Fria vers och visor* har han ock vid sidan av — i regeln rätt allmänt hållna — sociala dikter återupplivat sina gamla hem- och naturlåtar. I den förra finns ännu mycket kvar av den gamla lyckoglansen, men i den senare är fröjden borta, och saknaden därav endast förstärkes, genom att diktaren aldrig näns låta en sorgsen visa sluta annat än lyckligt. I ersättning förnimmas här och var i *Fria vers* anslag till en ny tonart, släkt med den vackraste gamla men mer prövad och förändligad. Det samma kan i stort sett sägas om alla hans följande diktsamlingar.

Det syntes rentav en tid, som om han ofrivilligt hade offrat sin dikt för det livsmål, vilket under denna tid av hans liv helt fyllde honom. Han ville först och främst vara folkupplysare. Så deltog han på ledande plats i skapandet och ledningen av svenska arbetarrörelsens främsta bildningshärd, Brunnsvik.

Slutligen, när han till mångas ledsnad lämnade sitt regelbundna arbete där, har han blivit en av de främste kämparne i striden för att rädda naturen i ett av världens skönaste länder och folkets gamla kultur i Europas äldsta rike. Hans sista värv är ur en synpunkt det viktigaste av alla. Ty räddas ej den ännu orörda naturen och de fäderneärvda odlingsminnena just nu, så är förlusten oersättlig för evigt.

En förstudie till den stora bok om hembygdsvård, som är Forsslunds största litterära insats i den kampen, bilda hans djursagoböcker, vilka med sin osökta ening av fantasi och undervisningslust ej blott ökat hans litterära popularitet utan rent av skaffat honom plats i Folkskolans läsebok. Till dessa böcker ansluta sig nära hans år 1913 utkomna *Blomsterskisser*, vilka för övrigt handla lika mycket om djur och andra naturting som om blomsterna. Men det finns en tydlig skillnad. Här meddelade stycken äro ej så mycket sagor eller noveller som skisser, verklighetsteckningar. Naturstudiet har trängt tillbaka naturdiktningen. Detta gör berättelserna mindre lockande som skönlitteratur. Egentligen lättläst eller rättare förläst har för övrigt Forsslunds prosa aldrig varit. Därtill lägger han in för mycken naturiakttagelser och för mycket personlig känsla i varenda särskild mening. Men just denna iakttagelsens rikedom, denna allsidiga naturkunskap, på en gång forskarens och friluftströvarens, är hos oss enastående. Just denna naturkärlek är i grunden mer värd än den utsökta formskicklighet. Dessutom nyttjar Forsslund alltid så pass mycket sin fantasi, att han genom liknelser och bilder skapar en ljus diktrymd kring naturtingen, låt vara att hans bilder alltid äro bättre, ju mer de hålla sig inom naturens och ju mindre inom fantasins värld. Särskilt lyckligt för Forsslunds poetiska ingivelse är härvidlag hans musikaliska sinne; hans ord kunna därigenom framkalla ej blott färger utan ock klingande ljud för inbillningen.

Alla dessa förtjänster återkomma i förstorat mått hos boken om hembygdsvård. Den lust att förkunna, vilken stundom skadat Forsslund som novellist, kan och bör här få fritt lopp, medan skaldefantasin gör lika god nytta i en lärdoms- och väckelsebok av denna art som i något skönlitterärt alster. Hembygdsvård är i själva verket en mästarbok. Det må synas överdrivet, men sannerligen är den icke så ofelbar ett människoverk kan vara! Sanningen ligger ju i detta fall så nära till, att en kunnig, klok och känslöfin man, om han ärligt söker, knappt kan undgå att finna den. En dylik bok granskar man icke. Man måste hejda sig själv för att ej från pärm till pärm skriva av den.

Forsslund anför först några upprörande exempel på naturskövling. En åttahundraårig ek i Östergötland, som enligt en urgammal sed var tecknet för kyrkklockorna att börja ringa, när ett liktåg hunnit dit, har fallit för yxan. På Gotland har man trots energiska motsägelser nedhuggit en sammanväxt ek, björk och gran. En väldig svartpoppel i Blekinge dömdes trots sakkunniges gensagor till döden såsom murken — faktiskt var den så frisk, att den måste sprängas med dynamit, men bort skulle den. Vad storstäderna angår, så har deras utbredning utrotat småfåglar och fjärilar — härliga sådana som Apollofjäriln, Blåvingen och Pärlemorfjäriln — samt linéor, orkidéer, liljekonvaljer m. m.; men de ha i stället utspritt massor av tistlar, kardborrar och maskrosor, massor av getingar, tvestjärtar och gråsguggor! Idegranen håller på att utrotas, likaså

murgrönan. På samma sätt med djuren: kronhjorten, järpen och vakteln hotas med utrotning. Som exempel på det djurskydd, som vårt officiella Sverige bestått, meddelar Forsslund, att sista gången man såg en bäver i Sverige var 1869 — varpå bävern fridlystes 1873! Vad älgen angår, anser han det högst olyckligt, att jakttiden framflyttades till oktober, då högdjuret just har sin parningstid.

Mycket träffande uthånar Forsslund också ofoget att rista in sitt namn i alla möjliga träd eller stenar, så snart man är ute på en utflykt. Här ligger en allvarlig erinran, att även arbetarne ha stor skuld i den naturskövling, som pågår. Tanklös skadegörelse och förfulning försigår alldeles för mycket även inom deras krets. De böra lyssna till en pålitlig vän som Forsslund, när han talar dem därvidlag. Då lära de sig exempelvis att aldrig uppycka blommor med rötterna och aldrig plocka fler, än de verkligen tarva till glädje i hemmet. Men naturligtvis inser Forsslund mycket klart och skarpt, att de värsta naturskövlarne äro de högst fosterländske och samhällsbevarande kapitalisterna. Det är främst de som förhärja våra skogar och berg, våra älvar och sjöar, våra städers gamla hus och parker. Häremot kräves energiskt ingripande från stats och kommuns sida, och här ha arbetarpartiets män en stor uppgift — som de alldeles för mycket vanvårdat. Det är verkligen intet kulturtecken, i fall såsom det påstås om delar av vår stadsfullmäktigegrupp, ästetiker där är ett skällsord.

Bokens andra huvuddel handlar om vården av de gamla kulturminnena, om en ädel och naturlig byggnadsstil. Forsslunds hån av senare tiders normalsvenska hem — på allra sista tid har ju dock en liten ljusning inträtt — är dräpande. Han skildrar det så: »Väggarna ljusgröna, himmelsblå, karamellsött ljusröda... Knutar och poster, foder och dörrar målade i en besynnerlig grågulbrun färg, en blandning av ärtpuré och choklad. Hur någon velat måla sitt hem med den avskryvdaste smutsfärg! Och till sist den stela frontespisen med sitt vassa hörn och meningslösa dörr genom vilken man kliver rätt ut i rymden». Inuti: »En mörk förstuga där ni kan vända er endast under förutsättning att de tre, fyra dörrarna, som nästan helt uppta väggarne, äro helt stängda. Ingen proportion mellan rummets höjd och bredd. Sovrummet verkar som en brunn på vars botten man ligger». På väggarne: »Ett oredigt minne av små plättar, vykort och gratulationskort, sotmålningar och amatörfotografier, oljefärgstavlur av kringstrykande konstnårare, landskapsprydda tallrikar och uppslagna solfjådrar samt — tsarens och tsarevnans porträtt eller tyska kejsarfamiljens hos en ivrig fackföreningsmedlem och övertygad republikan.»

Till sist avdagatager han invändningen, att fulheten och naturskövlingen skulle vara ekonomiskt fördelaktiga. På ett träffande sätt uppvisar han i enskildheter, att så ej är. Men framför allt, skönhets och särskilt skön natur äro oundgängliga för den, som vill leva ett sant mänskligt

liv, och vi skola väl ej, som Juvenalis sade, »för-livets skull förstöra livets värde». Hälsan är för övrigt ett folks främsta ekonomiska tillgång, men dess vård sammanhänger på det närmaste med natur- och skönhetsvården. Forsslund påpekar ytterligare, att den storindustri, på vars altare vår natur skall offras, till stor del äges av utlänningar. Han kunde ha tillagt: just den tid, då storindustrin som värst fått skövla vår natur och gamla kultur, har varit den tid, då arbetarnes verkliga lön mer och mer hotat att minskas, och då den svenska folkökningen på ett oroande sätt gått nedåt. Naturen har alltså ej offrats för människan utan för pennin-gen.

(Soc.-D. 21. 7. 1914; utvidgad.)

2. Från naturkämpe till diktare igen.

Forsslund är bland alla våra författare på en gång den konservativaste och den rörligaste. Genom hela hans alstring — fränsett möjligen debutdikterna i den famösa studentkalendern *Vid årsskiftet*, de enda av sina litterära verk han ej vill höra talas om — går hemkärleken, jordfastheten stark och lödig som en Bergslagens malmåder. Men samtidigt uppvisar hans författarliv en rad inbördes helt olika tiderum, åtskilda genom tvära kastningar. Återigen synes han nu stå vid en dylik skiljelinje. *Fridlysta vildmarker* tycks angiva sista ledet av ett livs- och

arbetsavsnitt. Men konservatismen framträder denna gång särskilt däri, att han därifrån ej övergått i något nytt utan tvärtom plötsligt finner sig H e m m a i g e n.

Senaste avsnittet i Forsslunds arbetsliv gällde naturens och hembygdens skydd mot mänsklig förstöring. Dess främsta alster var boken H e m b y g d s v å r d. Den var ett härrop drabbande och genomträngande i all sin lugna, sorgsna men trots allt hoppfulla måtta. Det var alltså till det yttre negativ, nedrivande, ehuru den blott ville nedriva förstörelsen. Härtill sluter sig nu F r i d l y s t a v i l d m a r k e r som en positiv utfyllnad, en bok om vad som på senare tid byggts upp inom naturvården. Den är en skildring av de nationalparker, som på sistone fridlysts, av de svenska »fridmarkerna», som vi helst böra nämna dem.

Skildringen av de norrländska fridmarkerna har formen av personliga reseminnen. Den ger alltså en från självsyn utgången bild av fjällvärldar, som turisten i regeln nödgas lämna i fred, av typiskt svenska högländer, än urvilda, än växlande mellan blomstrålande dalgrönska och öde fjäll. En bild som ej blott omfattar viddernas utsikter och landskapets linjer utan ock djurlivet och växtrikedomen sedda med en kännares och älskares ögon. Härtill komma så vandringsäventyr av en helt annan art än de, som brukas förekomma i Turistföreningens årsskrift; exempelvis en fjällvandring å 7 branta mil i ödetrakter delvis under dimma och hållregn, omtalad i lugnton som gällde det en litet misslyckad lusttur.

Naturglädjen återigen, den må gälla himlens blånad, lövdoften eller marken han går på, den skildrar Forsslund så, att läsaren känner sig själv ha upplevt den.

Likväl när Forsslund icke allra högst såsom färdeskildrare. Han har en liten vana att likna fjällen vid allt möjligt, ofta vid fantasirika ting såsom jättetungor och medeltidsgator men stundom, föga följdriktigt, vid moderna societetssaker såsom alkover och vita halsdukar. Helt och invändningsfritt är man däremot med honom, när han även här någon gång blir klandrare. Särskilt måste man på det mest energiska sätt instämma i hans kritik av Turistföreningens strävan att »demokratisera» alla fjälltrakter d. v. s. att medels hotell, motorbåtar, automobiler, vägvisare, vilsoffor o. s. v., o. s. v. göra dem bekvämt tillgängliga för all världens utklädda, långstavgående, namninristande, visitkortssläppande, sladdrande, storätande turister.

Demokratisera! Liksom det vore arbetarne och de med dem jämställda man gav möjlighet till fjällresor genom automobilturer à 5—10 kr. milen och förstklassiga hotell! Forsslund har fullkomligt rätt i, att bland dem, som över huvud ha tillfällen vandra i fjällen, klara sig de fattiga lika bra i vildmarkerna som de rika. Vad det gäller är att låta dem, som för friluftslivets skull vilja underkasta sig umbäranden och strapaser, slippa se all svensk fjällmark förfulad och förflockad. Den demokrati Turistföreningen ömmar för är lojhetens och tanklöshetens demokrati.

Det är dock som sagt endast i trängande fall Forsslund här polemiserar. Däremot har han svårt att låta reseskildraren ständigt hålla tillbaka diktaren. Ju längre söderut han och den skildrade fridmarken kommer, ju mindre överväldigande naturen är, dess mer blir skildringen en fantasiskildring. Såsom sådan är den livfull och dock lugn, faller aldrig ur diktomklädnadens ram och ger ändå en klar bild av landskapet.

Dock riktigt fritt kan ej Forsslunds diktarlynnelse i en dylik bok röra sig. Hans fantasi har i ovanlig grad smak för att uppfostra och lära, men den är samtidigt — lyckligtvis — bångstyrig nog, den vill undervisa precis som den själv har lust och ej underordna sig föresatta uppgifter. Ur en sådan stämning har det sista språnget i Forsslunds diktarliv framgått — språnget till *Hemma igen*, den nya Storgårdsboken.

Denna ger först och främst en ny teckning av gården själv, en i dubbel mening ny teckning, ty diktaren har ju dels lärt sig se mycket på nytt sätt under 15 år, dels har gården under goda händers vård förnyats. De unga Storgårdstelningar, vilkas första steg å livsbanan vi sågo tecknas i *Storgårdsblomster*, ha ju ock vuxit tillräckligt stora för att tarva utförligare biografier. Här finnas alltså *Storgårdens* alla drag nyuppståndna: hemlivet, friluftslivet, spänstighetskravet, bygge- och vildmarkskarleken, den hänförda skildringen av alla nejdens naturvarer och alla Bergslagens gamla ting. Framför allt: här har dess diktning åter levat upp i sin forna fågring.

Hur mycket även konstnärligt värderikt det än finns i de böcker, som ligga mellan Storgårdsblomster och Hemma igen, fullt ut sig själv har Forsslund i ingen av dem varit. Helt densamme som förut är han naturligtvis ej heller nu. Ungdomsskimret har vikit för mandomens trygga ljus. Men vad han fullt har kvar, det är det viktigaste för en skald, fantasins kraft att göra allt levande, själiskt. Tingen taga liv i hans syner och drömmar med en inspiration mer osökt än på länge, drömmarne skimra och skymta, som drömmar skola, men spinnas aldrig ut till diktföreläsningar. Vidare har Forsslund här återgått till sin mest egentliga diktform, blandningen av vers och prosa. Alla diktsamlingar Forsslund utgivit äro ojämma. Diktterna i hans prosa däremot äro alltid på sin plats, lika omotståndligt intagande i sin naturreligiositet (varför skall bara Forsslund envisas att bli berg efter döden?) som i sitt glada hemskämt, i sina otröttligt fyndiga och morgonglittrande blom- och djursagor som i sina personliga, manligt ödmjuka bikter.

Forsslunds gammaldagskärlek är enveten och orubblig. Men hur frisk, hur fri från trumpenhet och stelhet den är! Han prisar lika oförskräckt som rättvist viraspelet, det mest förståndsodlande av alla kortspel, och hånar han boston, är det blott för att denna dans ej ger ett verkligt nöje åt folk, som förstå att ha roligt. En liten varning måste ges åt det visserligen tvekanande hopp han sätter på folkskolans nya ämne hembygds-kunskap. Vad Forsslund menar med

hembygdskunskap är uppenbart helt enkelt geologi, botanik och zoologi med utgångspunkt i hembygdens sten-, växt- och djurvärld samt utmynnande i hembygdsvård — ett utmärkt ämne men tydligen något helt annat än det pjoller om varorna i handelsboden och om vikten på gatstenar, som våra pedagoger ha i faggorna.

I sin sociala åskådning är Forsslund verkligt förändrad mot förr. Retad över vissa ostridiga ungdomssjukdomar hos den — formellt — segerande demokratin, erkänner han sig nu tämligen likgiltig för samhällsstriden. Han har skuddat av sig vissa 80-talsnaiviteter men tyvärr ock insikten, att det natur- och hembygdsliv, som han älskar och strider för, blott är möjligt på en helt annan ekonomisk grundval än det nuvarande samhällets. Det finns onekligen en viss socialism, en materialistisk, strängt organiserad storindustri-socialism, som Forsslund från sin utgångspunkt måste motkämpa. Men lika visst är att den enda samhällsåskådning, som Forsslund med full följdriktighet kan omfatta, är ett annat slags socialism — William Morris' Utopia. En socialism som egentligen är konservativ anarkism, som vänder samhället upp och ner men blott för att avskaffa politik, skolplugg och storindustri lika grundligt som privatkapitalet och för att återuppliva naturfärgning, ädelt hantverk, sund och fri mänsklighet. En socialism omöjlig som program, men som ideal oundgänglig, om ej allt framtidsarbete skall lamslås av grå hopplöshet.

(Soc.-D. 8. 3. 1916.)

En egenartad reaktionär.

1. Själiska kärleksdikter.

Erik Brogren: Psyke.

Maeterlinck har ägnat en av sina mest fångslande tankeuppsatser åt »materiens herravälde». Han finner det förvånande, att mänskligheten på sin nu hunna och så högt prisade kulturståndpunkt alltjämt i så överväldigande grad söker sina nöjen på det kroppsliga området. Vad särskilt kärleken angår, är det förvånande, hur litet den själsliga lidelsen mellan man och kvinna, varom dock så mycket talas, omisstydbart framträder t. o. m. i konst och dikt. Vanligen talas där endast i allmänhet om en kärlek, i vilken det är mycket svårt att upptäcka några direkt själsliga drag.

En frisk kroppslig lidelse är visserligen, så länge världen står, ensam tillräcklig för att skapa skönhet. Men skalderna säga sig dock eftersträva något mer — var finns detta? Man får här ej hopblända de ofta nog så djupa själsrörelser, åt vilka en kroppslig kärlek i andra hand kan ge upphov, med själva den själiska kärleken. Hur mycket av en sådan finns egentligen hos våra främsta moderna diktare, Fröding, Karlfeldt, Heidenstam och andra?

Hos Brogren finns den. I hans Psyke lever mannens längtan efter kvinnosjelen med sällsynt styrka, om man än icke ens här får någon klar, övertygande bild av själen hos den kvinna, som besjunges. Denna sjäslängtan innebär intet av kroppsfiendlighet. Den vill lära den rent sinnliga lidelsen vördnad för själen och kvinnan men ej för att kväva utan för att höja den. Brogren har ett klart likhetsdrag med vissa äldre, i allmänhet halvglömda svenske diktare, ehuru man ej bör pressa likheten för långt. Han står självständig även mot äldre tidsriktningar ehuru visserligen än mer mot de moderna.

Det egenartade med honom är just, att det själsliga uppträder som lidelse. Icke som något utomliggande intressant att buga sig för och göra vers av utan som en inre livsmakt. Ja, den kroppsliga lidelsen paras och brytes ej blott med den själsliga kärleken utan ock med en annan känsla, även den hos honom lidelsestark: kravet att handla rätt. Nu är det visserligen även i vår tid lönande att tala moral. Men att vara fylld av sedlig lidelse, det gör en man desto misstänktare. I varje fall gör det honom, som flera exempel visa, absolut omöjligt inför majoriteten av statens stipendienämnd, ty denna måste ju främst tillse, att »kärnan är sund».

Brogrens dikt är en ideell dikt även så till vida, som det ofta är svårt att se, på vilken verklig händelse dikten anspelar. Den söker sig alltid bort från det yttre livsödet till tankens och fantasins rymd. Emellertid är hans dikt allt annat än tunn och märglös. Den är tvärtom i

hög grad bildfylld, och hans bilder taga sitt stoff från flera skilda områden, om än ej ett så stort stoff eller från så många områden som t. ex. Ossian-Nilsson.

Här finnas antika skönhetsord, här bibliska, här andra, som även de närmast tillhöra den lärda eller i varje fall den bokliga sfären. Men därbredvid och än mera överflöda naturbilderna, kanske särskilt gärna men alls ej övertäglade hämtade från himlarymden, dock även t. ex. från djurlivet. Där finnas ock liknelser, hämtade från de människoskapade tingen och förhållandena. Där finnas t. o. m. ganska vardagsverkliga, ja lekande lätta anslag, churu författaren i dylika fall icke är som bäst.

Några längre sammanhängande fantasiskildringar ger han ganska sällan, han har ej behov att låta bilderna bli tavlor. Stundom kan han ock uttrycka den andliga verkligheten direkt utan bild, men det sker mindre ofta. Huvudsaken är i varje fall, att hans bildspråk ej är utnött eller urblekt. Rosen, liljan, svanen, duvan och dylika poetiska husdjur eller husväxter möter man hos honom förvånande sällan.

Hans rytm speglar själsstämningens allvar och ansluter sig i viss mån även den till äldre svensk dikt. Den kan nog vara livlig men är genomgående regelbunden. Samtidigt är den dock så pressad med tanke- och bildstoff, att den saknar varje spår av formlek eller efterklang. Någon gång offerar verkligen diktaren för mycket åt formen genom att använda för mycket rim. Däremot passar det hans egenart, att hans rim

äro fylliga i fråga om både ljud och innehåll. Däri liksom i de trokeiska versmått (tvåstaviga takter som börja med stark stavelse), vilka han jämförelsevis ofta använder, har han en svag frändskap med den honom eljes så olika Karl-feldt, om vilken han i en dikt (Vi och De) något erinrar.

Ett par verser ur Den sista frågan må ge prov på hans mest förändligade diktning:

Vart mitt liv än sönderrivet
och ej gäve ens en trasas
skydd för blygd mot hat och spe,
in i denna bleka fasas
spegel, som man kallat livet,
jag till slut vill tacksamt se.

Ty jag läser i ditt öga
att det skamliga och låga,
som i denna värld får ske,
endast är en smärtsam fråga,
varförutan ej det höga
kan sin kärleks svar oss ge.

Hans ord- och stämmningskonst framträder kanske högst i Psykes vespersång, vilken börjar så:

Segla, segla rosensky!
Under dig går solen
purpurklädd vid måntänt ny
ned från kungastolen.
Dagens sista stunder fly,
segla, segla rosensky!

Hell dig, hell dig, aftonglöd!
Bär på gyllne vinge
Psyke in i natt och död,
så hon somna finge!
Dagen ger blott sorg och nöd,
hell dig, hell dig, aftonglöd!

Av de diktare, vilka ännu med obruten kraft
leva som sådana, vet jag för min del ingen, som
står över Brogren, utom Vilhelm Ekelund.

(Soc.-D. 20, 2. 1913.)

2. Krigstrumpeter med sordin.

Erik Brogren: Mandom.

Det är egentligen överflödsverk att i nuvarande tid tala om själsliga besvikelser, men visst är att knappt någon gåta synes ofattligare, än att hederligt folk nu kunna vara tyskänförda. Det är icke alls underligt, om de voro det till en början. Det är ur vissa utgångspunkter förklarligt, om de alltjämt önska Tyskland seger. Men att, efter vad de sett av tysk krigföring och övervägande tysk anda, med fröjd och hänförelse önska denna krigföring och denna anda seger, ja världsvälde — att stå absolut oberörda eller direkt jubla inför Dinant och Reims, inför Scarborough och Lusitania — att göra detta och ändå ej vara maktfilosofer eller konjunkturrar utan folk, som taga sin heder med sig, även när de överskrida utrikespolitikens tröskel! Ett dylikt själstillstånd är otänkbart. Men det finnes.

Dessa dikters författare är ett talande bevis därpå. Det är svårt att säga något dummare, än att han skulle predika Bernhardi. Intet kan

mer skilja sig från dennes tjockhud- och tjockskalliga kommandosäkerhet än Brogrens blandning av bångstyrig idélidelse och prövande självkritik. Han vill ha krig, men han vill ock ha samvete. Han söker undskylla sin krigsförkunelse med, att hans röst intet betyder, men ursakten tillfredsställer ej ens honom själv. Han talar, såsom varje hederlig man gör, med en ansvarskänsla, som vilade rikets väl och heder i hans händer; han väger sina maningar, som vore han ej privatskald utan utrikesminister.

Det ligger en både naturlig och egendomlig orättvisa däri, att denna samvetsgrannhet skadat hans dikt. Det är mycket lättare att skänka skönhet åt orättvisa dikter än åt rättvisa. Detta därför att diktning är (bland annat) lidelsefullt tal, och att lidelse aldrig är helt rättvis. Brogren vill av hela sin själ, att Sverige skall gå i krig mot Ryssland, men kan dock aldrig förmå sig att ens i vers taga steget över Östersjöns Rubicon. Predika krig, det går, men anfallskrig — nej det går ej. Så upphäver vanligen ena hälften i hans dikt den andra. Så hamnar han följdriktigt till det yttre i den ståndpunkt, som till det inre är hans egens absoluta motsats: den lindrigt imponerande maktpolitik, som börjar anfallskrig under rop, att man är oskyldigt förorättad och anfallen. Det ligger en bedrövlig komik i att se en skald av Brogrens personlighet och rang sätta tyska rikskanslerns officiella utsagor på vers (Neutralitet). Ty vad än i hela universum man kan göra dikt av, icke är det av Herr von Bethmann-Hollweg.

Likväl, så orättvis är ändå ej sånggudinnan, att hon helt ger sin onåd åt de rättrådiga. Rättrådighet utmynnar alltid i sinne för nyanser, och nyansrikedom är om ej tillräcklig, så dock oundgänglig för varje högre poesi. Man blir trots allt värmd av en fosterlandskärlek, vilken som hos Brogren även i krig vill hålla sitt land inom rättvisans rāmärken. Än mera framträder denna rättrådighetens konstfrämjande makt, då författaren kommer in på krigets själsliga och sociala verkningar. Han tillhör ju, fullt rättroget, dem, som försvara kriget såsom moralisk hävstång. Men hans motivering är ej Bernhardisk eller Per Hallströmsk. Han prisar icke kriget som en skola till lydnad mot militärer och monarker eller som ett motgift mot läror förkunnade av otrevliga diktarkonkurrenter. Utan han prisar det, därför att han — fullt ärligt hur egendomligt än vi må finna det — i kriget ser ett straff mot rikedomens övermod, ett slag mot rikedomsväldet. Att hans synpunkter trots allt ej sakna anknytning till socialismen — ty en hederlig man kan aldrig vara helt antisocialist — det visar exempelvis framtidshoppet fast ej nutidsuppfattningen i följande strofer ur

Mammons fall.

Nu bävar avgud Mammon i sitt säte,
 ty mot hans buk sig riktar krigets spjut.
 Vid trummors buller och trumpeters läte
 han rädes, att hans feta innanmäte
 av gyllne guld oräntat rinner ut.
 Än är av krig — då gäller ej hans sedel,
 han blir ej dyrkans mål men bara medel
 att göra på sig sig själv och kriget slut.

— — —

Det är min tro: de fattige, som strida
i denna strid, de sprida fridens säd,
de sorgsna svältande, som hemma lida
och man och son i kvalfull ängslan bida,
med sina tårar vattna livets träd.
Ur kulplöjd åker, städer i ruiner,
där sol och måne nu på fasan skiner,
skall blodgödd världsfredsbrodden spira späd.

Brogrens form visar samma svårhanterlighet men icke ohanterlighet i fråga om krigsförkun- nelsen som hans tankevärld. Han äger minst av allt den eldfulla retorik, som anstår en krigsagita- tor, ej heller har han den uttryckets direkta, livs- fyllda skärpa, som anstår en krigslyriker. Men fast hans krigsdikter ej på långa vägar uppen- bara vad han mäktar som bäst, så finns det en sida i hans form, som passar för dem. Hans bildspråk och rytm ha en viss sammanpressad märgfullhet, en biblisk motvilja mot ordprål jäm- sides med en stark förkärlek för egenartade, ofta bibliskt drastiska uttryck. Han är i sitt bildval både högtidlig och djärv. Detta gör, att hans krigsförkunnelse bär allvarets oundgängliga dräkt och samtidigt upplivas av en skiftningsrike- dom, som stundom kan brista i skönhet men aldrig förfaller till alldaglighet.

Totalintrycket av dessa krigsdikter blir emel- lertid, att dess författare måtte vara en utmärkt god fredsskald.

(Soc.-D. 30. 6. 1915.)

Hjalmar Söderbergs Talangfulla drake.

Ingen svensk författare är i fråga om livs-
åskådningen så illusionsfri som Hjalmar Söder-
berg. Han är lika kritisk mot varje religion, vare
sig den tror på många gudar, på en personlig gud,
på en allgud eller på ingen gud alls. Han hämtar
heller icke något tröstande hopp ur den jordiska
utvecklingen. En dylik genomförd förnekelse kan
ju omöjligen synas flertalet människor tilltalande.
Men ändå är Hjalmar Söderberg verkligt populär
ej blott i intelligenskretsarne utan ock ganska
långt ned i den bildade allmänhetens måttfullt
intelligenta folkdjup. En dylik framgång förut-
sätter en författarkonst så smidig och skicklig, att
man knappt väntar den hos en, vilken så starkt
som Hjalmar Söderberg anklagats för lättja.
Men en dylik konst har han.

För det första undviker han att åskådliggöra
sin framtidspessimism i genomtänkta, skäran-
de bilder, såsom Anatole France gjort t. ex. i

Pingvin-ön och Epikuros' trädgårdar. Han inser, att det, som väcker allmänhetens obehag i den pessimistiska filosofin, dock mindre är pessimismen än filosofin. Av samma skäl låter han visserligen liksom Anatole France sina hjältar stundom föra filosofiska samtal med kurtisaner, men med fin konst omtalar han icke alls något av filosofin eller överhuvud samtalen utan endast det övriga.

Han vet också, att den bildade allmänheten icke älskar filosofiskt skämt eller intellektuella paradoxer. Å andra sidan måste ju en intelligensskriftställare röja en viss vana att röra sig även i idéernas salonger. Följaktligen har Hjalmar Söderberg visserligen undvikit alla problem av mer invecklad art, som kräva sakkunskap, men dryftar livligt frågor som kyrkan, militären och kvinnans rösträtt, dock — fullt följdriktigt — endast de sidor av frågorna, som kunna och pläga diskuteras av vem som helst. Dessa frågor måste ju, i sin populära form, vara högst viktiga, då de på många håll, även inom socialdemokratien, anses som ensamt partibildande. Genom att håna kyrkan visar sig Hjalmar Söderberg som god radikal, genom att kämpa för militärförsvaret och mot kvinnans rösträtt visar han sig stå över partierna. Så vinner han på alla håll sympati.

Man har med rättvist förakt tillbakavisat anklagelserna mot Hjalmar Söderberg för bristande livskraft. Det är sant, att det just icke är mycket som hänför honom. Men det, som gör detta, det är just de ting, vilka äro oundgängligast för livet: mat, dryck och (för att låna hans eget ut-

tryck) vällust. Han är således högst livskraftig. Samtidigt kan ingen kalla honom själlös. Han visar sig tvärtom ha ett mycket gott och varmt hjärta. Han är högst varsam i sin ironi mot all diktnings huvudämne, kärleken. Den kärlek han alltid med vörndnad talar om är icke heller på minsta sätt svår eller ovanlig; den är till sitt egentliga innehåll ytterst enkel men dock gripande. I enaktaren *Aftonstjärnan* t. ex., vilken här avtryckes, skildrar han, hur en kaféflicka tänker sälja sig för att skaffa pengar åt en fattig man, som hon älskar. En variation alltså av den ädla, älskande kurtisanen, *Kameliadamen*. Ett mycket tacksamt grepp, ty en dylik hjältninna tilltalar de erotiskt radikala genom sin bristande dygd, de konservativa genom sin ädla kärlek, de liberala genom båda delarne.

Lika skicklig är hr Söderberg formellt sett. Han iakttaget i allmänhet människorna lika illusionsfritt och skarpt som idéerna, porträtterar dem ohöjdt och likt samt omtalar dem med värdig och vass ironi. Men ändå stöter han icke. Ty dels undviker han taktfullt att gå så djupt in i människosjälens, att den benägne läsaren vare sig tappar bort eller riktigt känner igen sig själv. Vidare ekonomiserar han särdeles klokt med sina kvickheter. Han slösar ej med sådana av första rang såsom t. ex. Wilde, men han är alltid så underhållande, att ingen vill lägga hans bok ifrån sig, innan den är slut. Han gör ej heller kvickheterna alltför nya och därigenom alltför svårsmälta. Hans roliga uttryck »kyrkoherden i S:t Oscar» varierar ju Strindbergs verser om en

välkänd kyrka, som efter »ett helgon, ett nationellt» fått namnet Adolf Fredrik. När den unge visdiktaren i Den talangfulla draken gärna förtäljer »historier om loppor och löss, ty han hade märkt att sådana sagor alltid gjorde lycka hos publiken», kommer man lätt att tänka på Heidenstams ord om den gudafödde, som hade märkt, att ingenting bestack jordens ungdom lättare än (bland annat) ett grovt ord. När samme visdiktare dömes att först upphöjas i adligt stånd och sedan hängas, ljuder däri ett eko av helgonets råd i Pingvin-ön att först giva pingvinerna odödliga själar och sedan göra dem evigt osaliga. När slutligen Hjalmar Söderberg inbillar rösträttsdamen, att enligt Danmarks grundlag landets kungar skiftesvis skola heta Christian och Frederik, så har han troligen följt i Hans Magnus Nordlindhs fotspår, vilken skildrat en söt rösträttsflicka, som blev vemodig, när författaren erinrade henne, att hon glömt »utöva sin grundlagsenliga rätt att välja regering». Man kan ju ej precis tala om efterhärming i alla dessa fall, men kvickheterna ansluta sig ledigt till äldre sådana. Framför allt är emellertid själva titelnovellen helt och hållet uppbyggd på samma motiv som H. C. Andersens saga Den flygende Kuffert. Det egendomliga flygredskapet, den unga damen som älskar flygaren, tron att denne var en gud, fyrverkeriet, sagoberättandet, det tragiska slutet, allt återkommer. Dock bör det villigt medgivas, att viktiga drag i berättelsen såsom t. ex. namnet Filibombom helt äro författarens egna.

Framför allt är Hjalmar Söderbergs språk berömt såsom präglad på en gång av fransk elegans och av ren svenska. Man måste ock beundra å ena sidan stilens klarhet, ledighet och ironi, å andra sidan den för läsaren bekväma tydlighet, varmed ironin understrykes, och den mustighet elegansen vinner genom att uppblandas med slangord och svordomar. Ett gott exempel är sagan om lusen och loppan, som beto konungen. Skämtet med kungen är typiskt franskt, medan de båda djuren äro dess mer inhemska.

Hjalmar Söderberg förtjänar alltså att vara populär. Ty han är själv alltigenom populär, samtidigt som han låter ana, att han dessutom är en djup filosof, ehuru han är alltför aristokratiskt lat för att visa det.

(Soc.-D. 30. 12. 1913.)

Selma Lagerlöfs senaste böcker.

1. En roman utan någon hjälte.

En talangfull unghögerkritiker, herr Oscar Wieselgren, har nyligen i Svensk Tidskrift ägnat Selma Lagerlöfs senaste bok *Kejsarn av Portugalien* en granskning, som närmast gått ut på en äreräddning åt C. D. af Wirsén. Han citerar gillande det ena efter det andra av de skäligen enkla kraftord, varmed denne på sin tid hälsade Gösta Berlings saga, kraftord som då varmt gladde alla motståndare till ny och djärv konst, men som, sedan 90-talet slagit igenom, citerades av det nyas vänner med triumferande hån. Man är bara överraskad att se herr Wieselgren överhoppa det allra kraftigaste kraftordet: »Stackars den som är dum och är född i Värmland».

Nå man må ju ej missunna Wirsén litet upprättelse efter den väl hårda medfart han en lång tid rönte, ehuru det är visst och sant, att just

hans kritik synes förtvivlat svår att rädda. Det är ju också bra, att man även från högerhåll vågar yppa kritik mot 90-talets kanoniserade och akademiserade storheter. Men kanske har det varit särskilt lätt att rikta kritiken mot Selma Lagerlöf, som åtminstone ej offentligt deltagit i 90-tals-ledarnes kamp mot forna frihetsideal utan fastmer bibehållit en viss samkänsla med humanitära strävanden. Det vore säkert orätt att härleda dr Wieselgrens kritik ur enbart denna källa. Men att därifrån dock kommit ett biflöde, det drives man nästan att tro i en tid, som klarare än någonsin framhävt hela temperamentets beroende av politiken och det särskilt hos dem, som själva mest förklarar sig fria från politisk påverkan.

Emellertid, det är verkligen en tes att begrunda, om Selma Lagerlöf fortfarande är den diktarinna vi så hänfört och högt beundrat. De flesta författare särskilt bland de svenska, vilkas diktarfriskhet vanligen åldras så fort, borde upphöra att skriva vid en viss ålder. Shakespeare, som medan han ännu stod på livets höjder, uppgav dramatiken och slog sig på affärer, råkade därmed helt ofrivilligt göra en ovärderlig tjänst åt sin litterära odödlighet.

Det är lätt att se, hur många redan välkända grepp Selma Lagerlöf i denna bok använt. Nu som alltid hos henne sönderfaller romanen i en rad smånoveller, vilka leva ett fullt självständigt liv och dock med säker konst föra handlingen framåt. Nästan varje sådan berättelse innehåller vad grekerna kallade en peripeti d.

v. s. ett förvånande och gripande omslag, hos henne nästan alltid från ont till gott. Vidare är denna bok liksom nästan alla hennes, icke skriven utan talad, och dess händelser ses i största möjliga mån från de diktade personernas synpunkt, även när som denna gång författarinnan talar själv.

Fortfarande äro nästan alla Selma Lagerlöfs diktade människor goda; liksom det i Gösta Berling blott fanns en ond person (Sintram) så ock här. Det vanvett, varav den nu anmälda bokens huvudperson lider, erinrar om det liknande huvudmotivet i *En herrgårdssägen*. Här som där avbrytes galenskapen för en tid men tar åter vid. Här som där är den vänlig och mild. Girigheten är kärlekens fiende här liksom i *Jerusalem*. Nödvändigheten att rädda ett hem rycker där en ung man från sin älskade, här en dotter från fadern. Också motiven med de genomgoda prästerna, med den goda svärmodern i en av det onda styrd familj, med ånger och varsel, med kärleken, som ligger dold bakom en annan, mindre tilltalande känsla, alla dessa och flera dylika har Selma Lagerlöf använt åtminstone någon gång förut.

Alltså, när man börjar läsa boken, tycker man: de här knepen kan vi! Men ändå, »knepen» omväxlas och nyskiftas med sådan naturlig konst, att man blir överraskad och medryckt, innan man själv vet ordet av. Man tycker också, att kärleken och nåden långa stycken bra frikostigt överflödar. Detta är ju söndagsskola, tänker

man, för att nästa stund halvt skamsen märka, att man är mitt uppe i en verklig livstragik.

Man har med rätta framhållit det som en vacker litterär seger, att Selma Lagerlöf här verkligen skrivit vad Thackeray endast — för att på förhand avlägsna sina läsarinners besvikenhets — sade sig vilja skriva i och med *Världsmarknaden* nämligen »en roman utan hjälte». Huvudpersonen är en fattig torpare, medelålders, ful, måttligt begåvad, t. o. m. kroppsligt svag och föga framstående i arbetet. Ja hon har också lyckats skriva en roman utan kärlek i vanlig mening. Det är blott sin lilla dotter, Klara Gulla, som torpar-Jan älskar. Det är också ett utslag av den folkliga sympati Selma Lagerlöf äger — fast den näppeligen är starkt socialt färgad — att hon ägnar bokens flesta och mest kända partier åt fattiga lantarbetare. Den onda principen företrädes här liksom i *Gösta Berling* och *Jerusalem* av ägarintresset. En hårdhänt gårdsägares penningkrav driver Klara Gulla ut i världen. Där vinner hon pengar genom att sälja sig själv.

Jan blir tokig, han tror sig vara kejsare i Portugallien, han blir socknens driftkuku. Men han blir ej mindre hjälte för det. Tvärtom, skildringen, som förut varit alltför enfärgad och enformigt ljus, växer nu i styrka. Godhetens makt, som är Jans enda men tillräckliga storhet, gör honom aktad trots löjligheten. Han kan också bli farlig för sina fiender. Bonden, som bragte honom i olycka, skräms till döds, därför att Jan spått honom ofärd, och därför att han tror dären

vara framsynt. Det övernaturliga element, som Selma Lagerlöf, fantasidikterskan framför andra, alltid så mästerligt fast icke alltid fullt sannolikt använt, finns alltså också här, ehuru det denna gång är mindre fantasistarkt än eljes.

Så kommer dottern hem. Hon har lämnat lastbarheten och blivit välbärgad, men hon har ej erfarit någon sinnesändring. Hon tål ej se fadern, som älskar henne oföränderligt. Hennes hårdhet driver denne i döden. Hon fruktar sedan den dödes — och trots allt mäktiges — hämnd; hon fruktar mer, än hon känner samvetsagg. Allt detta är sant och mäktigt liv, icke alls romanhändelser. Man har ett intryck, att författarinnan bort föra den tråden vidare ända till slutet. Men det har hennes livsåskådning starkaste inslag, optimismen, förbjudit henne. Hon låter dottern få veta, att fadern förlåtit henne, och så vaknar det goda i hennes själ igen. Om alltså ej boken slutar lyckligt i yttre mening, så ändrar den dock med det godas seger. Kanske är detta slut fullt sannolikt, så som personernas själsliv från början framställts. Likväl verkar det en smula billigt och matt.

I det hela gör alltså icke boken samma starka intryck som författarinnans äldre storverk. Men man vet ej rätt säkert, i vad mån detta är hennes skuld eller läsarens. Människans förmåga att mottaga starka intryck är nu en gång begränsad. Har en författare mäktat riktigt hänföra oss två eller tre eller ännu något flera gånger, så lyckas konststycket sällan oftare. Om

en stor diktare endast bör skriva ett begränsat antal böcker, kan detta ej alltid motiveras med otillräcklighet i diktarförmågan utan också ibland med läsarens oförmåga att bedöma senare verk efter samma generösa måttstock som de tidigare.

(Soc.-D. 26. 1. 1916.)

2. Selma Lagerlöf och trollen.

Novellen är ej Selma Lagerlöfs egentligaste diktområde. Varje kapitel i hennes romaner är på den plats, där det står, en novell, men löstogte man det ur sitt sammanhang, bleve det ingen novell längre. Det är den osynliga men just därför oslitliga tråd, varmed novelldelarne hopknytas till romanens helhet, som ger varje del dess perspektiv och lyftning genom att ställa in den i diktens oändliga sammanhang. En enstaka novell däremot måste sakna denna infattning. Det kan icke vara lätt för en konstnärinna, vilken som ingen förstått låta enskildheterna samverka, att skapa en enskildhet, vilken måste verka helt för och genom sig själv.

Hennes noveller likna därför ofta stycken, som uthamrats för att inpassas i ett större verk men till sist ej funnits möjliga att så använda. Detta kan han berott på, att de ej varit fullt värddiga. Men det kan tvärtom ha berott på, att

de voro för stort lagda för att blott bli delar. De bli på det viset ett slags noveller mot sin vilja, och sådana ha alla förutsättningar att stå lika högt över noveller av regelrätt art, som ofullgångna brottstycken av det förra slaget stå under dem.

Föreliggande bok rymmer stycken av båda slagen. Alla äro de stycken, som ursprungligen ej avsetts att sammanfattas just på detta sätt. Likväl sakna de ingalunda sammanhang sinsemellan. Flertalet av dem äro tvärtom variationer på samma själsmelodi, försök att lösa samma själsliga problem. Vilket detta är, angives i titeln. Bokens berättelser söka i regeln icke skildra vare sig troll eller människor i och för sig. Det de skildra är dessas inbördes beröring. Det de skildra är brytningen mellan två världar: odlingens och vildhetens, ordningens och nyckens, godhetens och det själviska begärets.

Naturligtvis äro ej alla de troll, som här omtalas, troll i sagans mening. De kunna också vara tattare, som motsättas bönder, eller vildmän, som motsättas bofasta. De kunna helt enkelt vara mänskliga föreställningar, fäderneärvda vidskepelser om troll och näckar. De kunna vara plötsliga ingivelser eller sällsamma livets skickelser, som gripa eljes helt alldagliga människor. Men alla dessa uppenbarelser ur trollens värld ha det gemensamt, att de äro svårfattliga, farliga och onda. Det senaste är ej minst märkligt. Ty det är långt ifrån alltid som de i poesi framställas så. Egentligen är det rätt naturligt för en diktare att sympatisera med trollen. Ty som vild-

markens och sagans barn ha dessa dock över sig en glans av fri fantasi, av otamd inspiration, av just det som skiljer diktaren från vardagsmänniskan. Ej minst skulle man vänta en sådan sympati hos en så utpräglad fantasidiktarska som Selma Lagerlöf. Men den finns där ganska litet. Det etiska intresset överväger. Vad novelterna handla om, det är människornas strid att övervinna eller tämja trollen.

Deras medel därtill äro två, de två gamla universalmedlen i Selma Lagerlöfs diktade människovärld: arbete och kärlek. Kärlek mindre mellan man och kvinna än mellan människan och allt levande. I *Bortbytingen* är det moderns ömhet för det trollbarn hon fått i stället för sitt eget som till sist förmår trollkvinnan att återlämna hennes rövade barn. I *En historia från Halland* löses konflikten ej så sago-vackert men livssannare. Bondsonen, som offerar allt för tattaren och svikes av honom, räddar sig själv från undergång genom arbetet. Tattaren själv kan han ej rädda, men han hatar honom ej, ty han vet, att var och en är sådan naturen gjort honom.

Negativt inskärpes kärleksbudet i *Gam-mal Fäbodsägen*. En vallflicka hotas av en vildman från skogen och lyckas undkomma honom. Hon handlar lika modigt och klokt som trofast mot husbondfolket. Men ändå tär henne ånger, och när hon finner, att hon råkat döda stigmannen, blir hon, på höjden av livets lycka, vansinnig. I *Tjänsteanden* är det en fattig gosse som kommit över en lyckoamulett, men

lyckan vänder sig städse till olycka, därför att han blott vill ha den för sig själv. Nej det Selma Lagerlöf begär av sina människor, det är att de skola göra som de fattiga i Den heliga bilden i Lucca. De vilja offra allt vad de äga åt en Kristusbild, först lockade av löftet att få hundrafalt igen. Men när offrandets stund kommer, giva de gåvan utan hopp att få något jordiskt tillbaka, och då först uppfylles löftet. Eller hon sätter som mönsterbild Mathilda Wrede, en finsk kvinna, vilkens arbete bland fångarne hon skildrar i en verklighetssaga. Mathilda Wrede möter liksom flickan i Gammal Fäbodsägen en vild skogsman, och hon tänker ej på att rädda sitt liv. Hon är beredd att offra det, och därmed frälser hon honom.

Mer invecklat är motivet i Vattnet i Kyrkviken. Där har en fiskare slutit förbund med näcken och har lycka i fisket, så länge han ej dricker ur sjöns vatten. Prosten vill skilja honom från trollvärlden och tror bästa sättet vara att narra honom dricka det förbjudna vattnet. I stället driver han därmed den unge fiskaren i döden. Varför misslyckas han trots den ädlaste avsikt? Kanske därför att han själv tror på trollvärlden och har velat besegra den med mänsklig klokskap i stället för med tron som förnekar och kärleken som övervinner den.

Slätterkarlarne på Ekolsund är ovanligt nog skriven på vers. Selma Lagerlöf har växt upp i ett hem, där man, som hon själv förtäljer, var gammaldags förständig nog att sätta vers ofantligt högre än prosadiktning. Själva har

hon ock flera gånger försökt skriva vers men ej riktigt lyckats. Även här är versen med sina långa rader (jämför poemet i Gösta Berlings saga) och hela sin formgivning föga lyrisk ehuru visst icke opoetisk. I lugnt lekande gång utbroderar den en svensk variant av sagomotivet om de konstgjorda tjänarne, med vilka en snål husbonde ville ersätta de mänskliga, men vilka genom sin själlöst obönhörliga mekaniskhet — också ett slags trollvärd — höllo på att bli hans egen olycka. Novellen slutar med några ord om, att de mekaniska krafterna blott göra gott, när de öka i stället för att minska de fattiga människornas välstånd. En liknande glimt av social humanitet framträder i novellen Monarkmötet (diktad i anslutning till Kejsarn av Portugalien), vilken utmynnar i ett rop efter den frälsare, som skall nedslå krigets trollvärd.

Sistnämnda novell liksom ett par andra starkt kärlekstroende äro konstnärligt sett bokens minst lyckade. Högst stå däremot de, som antyda, att trollvärlden kanske ändå ej till sist låter sig övervinnas. T. ex. Gammal fäbodsägen innehåller ej endast lärdomen, att man bör möta det onda med kärlek. Flickans straff är ju alldeles uppenbart för hårt. Novellen kan lika väl tolkas som ett vittnesbörd om den mystiska orättvisa, som ofta kastar den svåraste olycka över den minst skyldiga. På samma sätt slutar Tjänstemanden med en antydan, att trollbundenhet ej är en synd man skall undvika utan en olycka, som ej kan undvikas. I båda novellerna skym-

tar den urgamla tron, att lyckan nedkallar ödets avund, och sällsamt nog verkar denna tunga tro konstnärligare än lyckotron, därför att den är sannare. Något liknande är det, när Matilda Wrede räddats från döden och plötsligt finner döden mera värd än livet. Även i Vattnet i Kyrkviken blir kyrkoherden upprörande hårt straffad; tragiken är också där för djup för att rymmas i det gamla schemat skuld och straff.

Hur väl Selma Lagerlöf kan giva färg även åt det enbart ädla, visar dock Vägen mellan himmel och jord, ett nytt axur efterskörden av Gösta Berlings saga. Den gamle översten Beerencrutz får veta, att han skall dö inom ett dygn, och nyttjar sin sista dag till att höra en gammal vän spela dåligt fiol, ty musiken öppnar den oändlighetsanning han till sist finner vara livets enda värde. Dock är det ej den delen av berättelsen med den hos Selma Lagerlöf något oslippliga fiolen som griper djupast. Djupare än det religiösa hopp, som musiken väcker, går det lugna mod, varmed den gamle krigaren bereder sig till döden.

Boken innehåller ej endast noveller. Där finns också t. ex. föredraget Hem och stat, där Selma Lagerlöf så inspirerat omformat minnena från sitt eget hem till en samhällig motivering för kvinnans rösträtt. Där finns talet till tack för Nobelpriset och det ännu genialare talet om Fryxell med den oförglömliga skildringen från julnatten, då han ensam låg och vred sig i en snödriva under förtvivlad men segerrik kamp mot sina troll, lockelserna till kamraternas sprit-

glädje. Där finns slutligen ett självbiografiskt stycke *Två spådomar*, som visar, hur älskärda trollen — ty det är väl de som ingiva spådomar — varit mot Selma Lagerlöf själv. Hon tycks själv härleda denna vänlighet därur, att hon, uppfyllande den tidigaste spådomens ord, varit så »snäll och beskedlig». Men med all respekt både för hennes beskedlighet och för den snälla spåmostern Wennervik måste man tvivla. Hon är dock icke helt fri från den dikteriska sympatin för trollen. Det sätt varpå hon skildrar näcken i *Vattnet i Kyrkviken* — över huvud bokens mest fängslande novell — skvallrar om annat. Människorna kan hon intala, att hon helt avvisar trollen, men icke dessa själva. Vildmarkens fria naturandar ha nog icke funnit henne vara så helt olik dem, som hon själv tror eller vill tro.

(Soc.-D. 1. 12. 1915.)

INNEHÅLL:

	Sid.
DE TIGANDE DIKTARNE	5
STRINDBERGSSTUDIER	
I. <i>Dramat Gustaf Adolf</i>	20
II. <i>Svarta Fanor och Blå boken</i>	37
III. <i>Från Strindbergsstriden 1910</i>	
1. Vad striden gäller	50
2. Strindberg och den svenska diktens framtid	55
IV. <i>Från seger- och dödsåret</i>	
1. Titanen	61
2. Vid Strindbergs bår	68
NUTIDENS VERNER von HEIDENSTAM	
1. <i>Mannen som ville bli kung</i>	72
2. <i>Triumf eller avfall?</i>	76
3. <i>En röst från det halvt förgångna</i>	81
OSCAR LEVERTIN SOM LITTERATURKRITIKER	89
PÅ FRÖDINGS 50-ÅRS DAG	106
RANDANTECKNINGAR OM PER HALLSTRÖM	
1. <i>Äldre noveller</i>	115
2. <i>Senaste noveller</i>	120
OLA HANSSON	
1. <i>På hans 50-års dag</i>	125
2. <i>Nya visor</i>	133
3. <i>På hemmets altare</i>	139
BORGERSKAPETS TRUBADUR	145
EN DIKTSAMLING AV KARLFELDT	149
KARL-ERIK FORSSLUND	
1. <i>Från diktare till naturkämpe</i>	154
2. <i>Från naturkämpe till diktare igen</i>	161
EN EGENARTAD REAKTIONÄR	
1. <i>Själiska kärleksdikter</i>	167
2. <i>Krigstrumpeter med sordin</i>	171
HJALMAR SÖDERBERGS TALANGFULLA DRAKE	175
SELMA LAGERLÖFS SENASTE BÖCKER	
1. <i>En roman utan någon hjälte</i>	180
2. <i>Selma Lagerlöf och trollen</i>	185

